

1

FÓRUM

ODBORNÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

sociální politiky

dvouměsíčník/ročník 13

2019

Editorial	1		
Recenzované stati, studie, úvahy a analýzy			
Analýza potřeb pokrytí území sociálními službami Petr Vojtíšek	2	Možnosti zaměstnávání znevýhodněných osob v sektoru služeb	17
Daň z podnikání jako nástroj omezení pohybu OSVČ v oblasti stínové ekonomiky Lenka Říhová, Michal Blahout	8	Zvýšení minimální mzdy od 1. 1. 2019	20
Poznatky z praxe		Informační servis čtenářům	
100 let ve službách republiky - péče o válečné veterány v ČR	13	Mezinárodní konference „Nejlepší praxe v podpoře pečujících a seniorů“	22
		Sociální soudržnost a blahobyt v Evropě (Eurofound)	25
		Z domácího tisku	32
		Ze zahraničního tisku	32

Editorial	1	Employment opportunities for disadvantaged persons in the service sector	17
Reviewed articles, studies, essays and analyses		Increase in the minimum wage from 1 January 2019	20
Analysis of the needs of the coverage of territorial social services Petr Vojtíšek	2	Information service for readers	
Business tax as a tool for limiting the scope of self-employment in the grey economy Lenka Říhová, Michal Blahout	8	“Best Practice in the Support of Care Providers and Seniors” international conference	22
Findings from practice		Social cohesion and well-being in Europe (Eurofound)	25
100 years in the service of the republic - the social care of war veterans in the Czech Republic	13	From the domestic press	32
		From the foreign press	32

For summaries of the non-reviewed articles see the 3rd page of the cover.

Časopis je zařazen Radou pro výzkum, vývoj a inovace do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR, a do databáze ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences).

Informace pro autory

Obsahové zaměření časopisu: sociální problematika v nejširším vymezení. Časopis se skládá ze dvou částí, v první, tvořené rubrikou Recenzované stati, studie, úvahy a analýzy, jsou uveřejňovány pouze recenzované příspěvky. O zařazení do recenzované části časopisu rozhoduje redakční rada na základě výsledků recenzního řízení, které je oboustranně anonymní. Redakce v tomto směru provádí potřebné kroky. Autoři mohou nabízet příspěvky do obou částí, tj. do recenzované i nerecenzované části, s tím, že uvedou, do které. Redakce přijímá pouze dosud nepublikované příspěvky v elektronické podobě. Autor by měl připojit úplnou kontaktní adresu včetně telefonního čísla a e-mailové adresy. Příspěvky zasílejte v elektronické podobě na adresu: hana.roztocilova@vupsv.cz.

Formální požadavky

Rukopis příspěvku do recenzované části (nejlépe v členění souhrn /resumé, abstrakt/, úvod, současný stav poznání a odkazy na odbornou literaturu, zkoumaná problematika a použité metody, výsledky, diskuse, závěr) o rozsahu zhruba 20 tisíc znaků včetně mezer v editoru Word musí vedle vlastního textu obsahovat cca 20řádkové resumé, klíčová slova v češtině a kód JEL Classification. Citace a bibliografické odkazy musí být úplné a v souladu s příslušnou normou. Grafy a obrázky musí být přizpůsobeny černobílému provedení (ve formátu excel skupinový sloupčový, ne prostorový). Připojeny musí být i jejich zdrojové soubohy. Redakce provádí jazykovou úpravu textu. Více na: www.vupsv.cz

FÓRUM sociální politiky

odborný recenzovaný časopis

1/2019

Vydává Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
Dělnická 213/12
170 00 Praha 7 - Holešovice
IČO 45773009

Šéfredaktorka: Mgr. Hana Roztočilová
kontakt: hana.roztočilova@vupsv.cz
tel. 211 152 723

Tisk: Vydavatelství KUFR, s. r. o.
Naskové 3, 150 00 Praha 5

Distribuce a předplatné:
Česká pošta, s. p., odd. periodického tisku
Olšanská 38/9, 255 99 Praha 3
Kontakt: e-mail postabo.prstc@cpost.cz
fax: 267 196 287
tel.: 800 300 302 (bezplatná infolinka ČR)
www.postabo.cz

Prodej za hotové:
Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
Dělnická 213/12, 170 00 Praha 7 - Holešovice

Cena jednotlivého čísla: 60 Kč

Vychází: 6krát ročně

Dáno do tisku: 13. 2. 2019

Registrace MK ČR E 17566
ISSN 1802-5854 – tištěná verze
ISSN 1803-7488 – elektronická verze
© VÚPSV

Redakční rada:

Doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (předseda - VÚPSV)
Doc. Ing. Marie Dohnalová, CSc. (FHS UK)
Doc. JUDr. Iva Chvátalová, CSc. (MUP, o. p. s., VŠE)
Prof. JUDr. Vilém Kahoun, Ph.D. (ZSF JČU)
Prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc. (VŠE)
Mgr. Aleš Kroupa (VÚPSV)
PhDr. Věra Kuchařová, CSc. (VÚPSV)
Doc. Ing. Jitka Langhamrová, CSc. (VŠE)
Prof. Ing. Eva Rievajová, Ph.D. (EU Bratislava)
Prof. PhDr. Tomáš Sirovátka, CSc. (MU)
Prof. Ing. Jaroslav Vostatek, CSc. (VŠFS)

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

dva měsíce uplynuly jako voda a my Vám přinášíme první číslo už 13. ročníku našeho časopisu! Nový rok jako obvykle přináší řadu změn v legislativě, třeba změny v insolvenčním zákoně, od ledna také dochází k nejvyššímu navýšení minimální mzdy od roku 1991 (i o tom máme v tomto čísle článek), zvyšuje se základní výměra všech důchodů, novelou zákona o sociálních službách dojde k navýšení příspěvku na péči ve III. a IV. stupni závislosti. Mění se splatnost záloh na důchodové pojištění a pojistného na nemocenské pojištění u OSVČ, zvyšuje se rozhodný příjem pro účast na nemocenském pojištění, od poloviny roku bude zrušena karenční doba a náhrada mzdy tak bude náležet i za první 3 pracovní dny trvání dočasné pracovní neschopnosti. Schválené změny se pozitivně odrazí např. na výši důchodů nebo na náhradách zaměstnanců za pracovní úrazy a nemoci z povolání.

I my jsme si pro Vás připravili nové články a témata a já bych Vás s nimi ráda seznámila. Doufám, že 32 stran zajímavého čtení se Vám bude líbit a bude pro Vás inspirativní.

První článek v recenzované části má název „Analýza potřeb pokrytí území sociálními službami“. Autor v něm popisuje způsob analytického procesu, kterým se zjišťují potřeby pokrytí regionu sociálními službami. V české legislativě máme zakotvenu povinnost krajů střednědobě plánovat rozsah služeb na svém území, nicméně legislativa neupravuje způsob, kterým by se mělo plánování provádět. A tak jsou plány rozvoje služeb jednotlivých krajů rozdílné. Způsob plánování by měl mít své zákonitosti, které jsou v článku podrobněji rozebrány a předveden způsob, kterým k plánování přistupuje Výzkumný ústav práce a sociálních věcí spolu s Pardubickým krajem v rámci projektu financovaného Technologickou agenturou ČR. Inovovaná metodika analýz navazuje na již dříve využívanou metodiku Socioklubu z 90. let 20. století.

Druhý recenzovaný článek se jmenuje „Daň z podnikání jako nástroj omezení pohybu OSVČ v oblasti stínové ekonomiky“. Autoři uvádějí, že u nás je velký podíl sebezaměstnaných (tedy OSVČ) na zaměstnanosti v kombinaci s nízkou inkasovanou daní z příjmů těchto subjektů. To je hlavní aktuální problém, který by měla fiskální politika ČR aktivně řešit. Významnou problematickou oblastí je také přítomnost stínové ekonomiky v podobě zdánlivého podnikání (švarcsystému) či krácení daňové povinnosti. Relativně nízké zdanění OSVČ v komparaci se zaměstnanci spolu s existencí zdánlivého podnikání staví mnohé OSVČ do role levné pracovní síly. Cílem této práce je proto představit daň z podnikání jako jednu z možností jak vyvést část OSVČ ze stínové ekonomiky a přispět tak ke stabilizaci současného stavu.

V rubrice poznatky z praxe se první článek věnuje velice zajímavému tématu - sociální péči o válečné veterány ve stoleté historii Československa, resp. České republiky. Příspěvek je reflexí vývoje sociální péče a zároveň nabízí úvahu o možnostech sociální práce v české armádě.

Ve druhém článku stejné rubriky se autoři zamýšlejí nad zaměstnáváním znevýhodněných osob v sektoru služeb (osob s postižením, matek samoživitelů, osob vracejících se po výkonu trestu odnětí svobody, osob, které se léčí či léčily ze závislosti na návykových látkách apod.). Jde obecně o osoby, které mají vstup na pracovní trh z jakéhokoliv důvodu ztížený. Řešením pro ně jsou např. chráněná pracovní místa či sociální podniky.

Poslední článek této rubriky informuje čtenáře o již zmiňovaném navýšení minimální mzdy, nejvyššímu od roku 1991.

Rubrika Informační servis čtenářům přináší reportáž z mezinárodní konference „Nejlepší praxe v podpoře pečujících a seniorů“, kterou uspořádala Česká společnost pro gerontologii a zúčastnila se jí celá řada renomovaných odborníků z Evropy. Posledním článkem tohoto čísla je článek, který přináší informace ze studie Eurofoundu „Sociální soudržnost a blahobyt v Evropě“. Na závěr přinášíme jako obvykle informace z domácího a zahraničního tisku.

Milé čtenářky a milí čtenáři, přeji Vám příjemné dny a těším se na setkání s Vámi u jarního, dubnového čísla!

Vaše Hana Roztočilová
šéfredaktorka

Analýza potřeb pokrytí území sociálními službami

Petr Vojtíšek

Abstrakt

Článek popisuje způsob analytického procesu, kterým se zjišťují potřeby pokrytí regionu sociálními službami. V české legislativě máme zakotvenu povinnost krajů střednědobě plánovat rozsah služeb na svém území, nicméně legislativa neupravuje způsob, kterým by se mělo plánování provádět. A tak jsou Plány rozvoje služeb jednotlivých krajů rozdílné. To by nemuselo být takovým problémem, kdyby kraje na základě střednědobých plánů nevznášely nárok na financování tohoto rozsahu na státní rozpočet. Způsob plánování by měl mít své zákonitosti, které jsou v článku podrobněji rozebrány a předveden způsob, kterým k plánování přistupuje Výzkumný ústav práce a sociálních věcí spolu s Pardubickým krajem v rámci projektu financovaného Technologickou agenturou ČR. Inovovaná metodika analýz navazuje na již dříve využívanou metodiku Socioklubu z 90. let 20. století.

Klíčová slova: střednědobý plán, strategické plánování, sociální služby, sociální péče, sociální prevence, analýza potřeb, regionální sociální politika

Abstract

The article describes an optional mode of analytical process used by recognizing the regional needs' coverage through social services. Czech legislation anchors the duties of regional governments by planning extensivity of social services in its territory but the ways of planning haven't been described. So, the regional social services development plans are different. This wouldn't be a problem if the regions according to the medium-term plans, did not claim to be eligible to finance this range to the state budget. The way of planning should have its own rules, which are discussed in this article in more detail. The specific way of analytics and planning approach made by the Research Institute of Labour and Social Affairs together with the Pardubice Region is published in this paper. Is it one of the outcome of a project funded by the Czech Technology Agency. The innovated methodology of analyses is based on the methodology of Socioklub (civic association) from the 1990s.

Keywords: Strategic planning, Medium-term plan, Social services, Social care, Social prevention, Needs recognition, Regional social policy

Úvod

V 90. letech minulého století zveřejnil Socioklub nástroj pro zjišťování potřeb pokrytí území sociálními službami (tzv. starostenské tabulky)¹. Díky němu získal každý politický činitel účinnou kvantitativní metodu pro zjištění prevalence jevů působících na sociální vyloučení. V té době žádná vazba mezi plánováním, financováním a poskytováním sociálních služeb nebyla legislativně zakotvena. Služby se poskytovaly v souladu s obecně a volně definovanou vyhláškou (vyhláška č. 182/1991 Sb., která upravovala předrevoluční zákon o sociálním zabezpečení z roku 1988). V té době to byl jeden z prvních analytických nástrojů, který je principiálně nadčasový. Proto z něj VÚPSV, v. v. i. vychází při konstrukci nového plánovacího nástroje, který reaguje na legislativní kontury sociálních služeb a na změny, které od devadesátých let 20. století nastaly. Plánovací nástroj se skládá z řady aktivit kvantitativního i kvalitativního rázu. Článek podrobněji seznamuje čtenáře s částí metodiky kvantitativní analýzy potřeby pokrytí území sociálními službami.

1. Střednědobé plánování sítě sociálních služeb vs. komunitní plánování

Sociální služby a jejich zabezpečení a garantování veřejnou správou by mělo vycházet ze zjištěných potřeb. V praxi však dochází k tomu, že: „...agregátní poptávka po těchto službách převyšuje jejich agregátní nabídku. To však neznamená, že u některých typů služeb či v některých lokalitách nemůže být poptávka po službách nižší než jejich nabídka...“ (Molek, 2009, str. 23)². Cílem je tedy zabezpečit optimální poměr vhodných služeb, v potřebném množství a kvalitě a dobře geograficky dostupných. Za významné nástroje, které přispívají k dosažení optimálního stavu považuje Molek:

- účelovou decentralizaci sociálních služeb a jejich koordinaci;
- komunitní plánování sociálních služeb;
- trh sociálních služeb a s ním související marketingové aktivity a chování jejich poskytovatelů³ (Molek, 2018).

Zjišťování potřeb pokrytí území sociálními službami je součástí plánování sociálních služeb na určitém území, ať už kraje

nebo obce. Plánování považujeme za první z klíčových fází řízení procesů v sociálních službách a na něm jsou závislé další části - realizace, vyhodnocování a tvorba nápravných či korektivních opatření.⁴

Systematické plánování sociálních služeb má v České republice tradici již zhruba od roku 1995, kdy přicházely do České republiky myšlenky komunitního plánování, postupně byly vytvářeny komunitní plány měst a obcí, vznikaly firmy a etablovali se odborníci, kteří komunitní plánování propagovali a realizovali. Po roce 2000 již bylo jen málo měst, která neměla svůj komunitní plán. Zkušenosti obcí a měst s komunitním plánováním byly ambivalentní. Někde byli s tímto nástrojem spokojeni, komunitní plán se používal jako nástroj pro řízení sociální politiky v samostatné působnosti, a někde byl dokonce podkladem pro sestavování obecního či městského rozpočtu v kapitole sociálních věcí. Byla však i města, kde se komunitní plán stal jen dalším dokumentem, který se těžko tvořil a následně nebyl prakticky využit, obvykle se na něj třeba jen formálně odkazovalo. Někde se vinou nevhodné metodiky a samotného provedení zvrtnul

proces komunitního plánování ve veřejnou debatu, (např. v debatu o likvidaci bezdomovců nebo diskusi o počtu a umístění laviček a odpadkových košů)⁵.

V roce 2013 došlo v plánování sociálních služeb k zásadnímu posunu, protože novelou zákona o sociálních službách vznikla krajům povinnost střednědobě plánovat rozvoj sociálních služeb na svém území. Tuto povinnost můžeme nalézt v zákoně o sociálních službách⁶ v § 95, písm. d): „...(Kraj, pozn. autora) zpracovává střednědobý plán rozvoje sociálních služeb ve spolupráci s obcemi na území kraje, se zástupci poskytovatelů sociálních služeb a se zástupci osob, kterým jsou poskytovány sociální služby, a informuje obce na území kraje o výsledcích zjištěných v procesu plánování...“, a dále ve stejném paragrafu písm. e): „...sleduje a vyhodnocuje plnění plánu rozvoje sociálních služeb za účasti zástupců obcí, zástupců poskytovatelů sociálních služeb a zástupců osob, kterým jsou sociální služby poskytovány...“. Následující odstavce potom ukládají krajům povinnost informovat ministerstvo o plnění plánu, zajistit dostupnost služeb a určit síť poskytovatelů sociálních služeb na základě potřeby.

Navíc zákon deklaruje možnost komunitně plánovat obcím II. typu, § 92 písm. d) výslovně udává, že obec s rozšířenou působností: „... může zpracovat střednědobý plán rozvoje sociálních služeb ve spolupráci s krajem, poskytovateli sociálních služeb na území obce a za účasti osob, kterým jsou poskytovány sociální služby...“. Stejný paragraf navíc v písm. a) definuje vágní povinnost, a to sice, že obec s rozšířenou působností: „...zjišťuje potřeby poskytování sociálních služeb osobám nebo skupinám osob na svém území...“.⁷

Ovšem, vedle zákonné povinnosti vytvářet střednědobý plán rozvoje služeb a síť služeb na svém území, není legislativně ošetřena otázka metodického zpra-

cování těchto plánů, neexistuje jednotný přístup k plánování a ani minimální standardy plánů samotných. Je dostupná jen obecná metodika MPSV ČR⁸, která je však prakticky spíše nepoužitelná. Je velmi obecná a povrchní, navíc vznikla v době, kdy ještě nebyla jasná legislativní povinnost krajů plánovat. Navíc používá pojem „komunitní plánování“, který se používá spíše pro obdobný plánovací proces na úrovni obcí s rozšířenou působností⁹. Ortodoxní komunitní plánování je komplikovanější a je pro použití v systému sociálních služeb problematický i svým komunitním pojetím. Komunitní plánování totiž zapojuje do plánovacího procesu i některé irelevantní aktéry, kteří mohou plánování nežádoucím způsobem ovlivnit¹⁰.

Z výše uvedeného plyne, že plány rozvoje jsou v každém kraji odlišné svou strukturou i kvalitou zpracování. A to dává prostor pro různé (někdy i nekvalitní) způsoby plánování. Nežádá se setkáváme s plány velmi rozsáhlými, které však přináší spíše deklaratorní cíle než skutečnou potřebnost. Díky legislativnímu zakotvení sítě sociálních služeb má alespoň kraj nějakou povinnost kvantifikovat konkrétní potřeby. Určit příčinnou souvislost mezi sítí a plánem bývá někdy spíše dedukcí, jež vychází ze stávajícího stavu tradičních poskytovatelů.

Velkou slabinou komunitních plánů, kterou definuje Průša¹¹, je izolace analýzy pouze v resortu MPSV (v oblasti sociálních služeb) bez žádoucího meziresortního přesahu. Tento fakt brzdí rozvoj ucelených systémů pomoci, který je nejvíce vidět třeba v dlouhodobé péči o seniory a osoby s postižením.

K definování potřeb území a k plánování jejich pokrytí sociálními službami je nezbytné přistupovat jako k odborné činnosti, která se neobejde bez odborně, fakticky a citlivě interpretovaných „tvrdých“ i „měkkých“ dat.

Každý standardní plán by měl obsahovat minimálně následující části:

- Analytická část I., územní a sociodemografické charakteristiky: jedná se zejména o analýzu územních, demografických a případně hospodářských charakteristik, a také o sledování trendů, které se v těchto kategoriích objevují.
- Analytická část II., prevalence jevů, které jsou pro předmětnou problematiku relevantní. Tedy jde především o výskyt jevů, na které se orientují sociální služby (případně služby příbuzné: zdravotní, vzdělávací apod.), právě tato část bývá podceňována v řadě plánů, je buď neúplná, nebo chybí. Přitom právě tato část je klíčová pro formulování.
- Návrhová část, která obsahuje návrh řešení formulovaných problémů a výzev: Návrhová část by měla reagovat na výsledky analytických částí a musí formulovat vize a trendy - tedy jakousi sociálněpolitickou doktrínu¹², jíž by se politická reprezentace měla držet v dlouhodobém horizontu. Až poté je třeba vybrat vhodné realizační řešení, které v závislosti na vizi a s ohledem na legislativní povinnosti řeší předmětné oblasti (sociální události). Návrhová část tedy kromě odborného posouzení a návrhu variant řešení poskytuje místo i pro politické rozhodování o prioritách a o realizačních způsobech. Úkolem politické reprezentace (především exekutivy) je zajistit financování a politickou průchodnost zvolených řešení legislativou.

Principy analýzy potřeb území

Následující text představuje blíže způsob provádění analýzy potřebnosti území, který je postaven na kombinaci analýzy tvrdých dat a jejich kalibrace pomocí kvalitativních metod. Zorné pole tohoto článku je znázorněno v obrázku 1 kapitálkami (1. Plánování - analytická část).

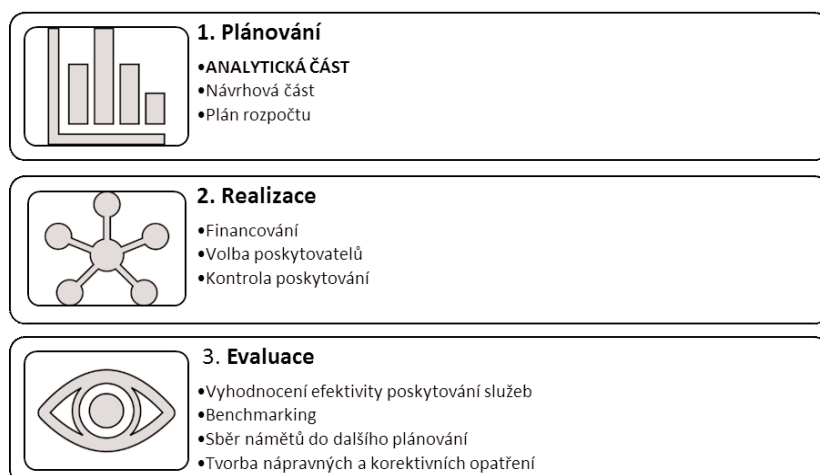
2. Analytická část plánování

2.1 Sociodemografické charakteristiky

Prvním krokem analýzy je podrobnější sociodemografická charakteristika území (v našem případě kraje), jež nám umožňuje dobře poznat souvislosti, které jsou pro území specifické a odlišují ho od ostatních. Sociodemografické ukazatele nám mohou dobře pomoci při následné kalibraci souhrnných dat, která mohou být hrubá a obecná. Proto je třeba poznat území z hlediska:

- a) základních demografických charakteristik, tedy rozložení věkových skupin obyvatelstva, dále je třeba prověřit trend posledních let, především oscilace demografické vlny podle věku.

Obr. 1: Řízení systému sociálních služeb

Zdroj: autor, 2018.

- Zajímá nás jak přirozený přírůstek/-úbytek, tak saldo obyvatelstva včetně migrace. Demografické výpočty umožňují i prognózu vývoje obyvatelstva především ve vyšších věkových skupinách. Tyto charakteristiky jsou potřebné pro poznání území jak pro plánování služeb péče, tak služeb prevence;
- b) urbanistických charakteristik, zajímá nás jednak podíl obyvatel žijících v krajském městě a obecně dalších městech (především obcích s rozšířenou působností), tak i rozložení a dopravní dostupnost z obcí s rozšířenou působností, kde se mohou indukovat služby pro část území. Znalost geografické dostupnosti v území nám může napovědět v budoucí koncepci služeb terénního či ambulantního charakteru;
- c) geografických a hospodářských podmínek (přírodní oblasti, sousední regiony, struktura průmyslu či služeb apod.), které nám mohou napovědět při predikci problémů a příležitostí.

2.2 Kvantifikace prevalence jevů

Po obecné sociodemografické analýze následuje krok o úroveň níže k předmětné problematice. Tou je poznání prevalence jevů indikujících potřebnost sociálních služeb. I když nelze předpokládat, že každý případ sociální služby využije, jsou pro plánování tyto údaje nezbytné. Existuje více druhů dat, která je třeba do prevalence zahrnout. Při jejich kategorizaci musíme brát do úvahy více hledisek.

Klíčem pro první dělení je inspirováno sociálními událostmi, ke kterým Tomeš přidává jako prediktory jisté životní situace:¹³

- a) sociální situace biogenní - fyziologické (stáří, mateřství, rodičovství), které jsou spojené se životním cyklem, jsou lépe předvídatelné a při jejich analýze můžeme vycházet ze souhrnných dat za ČR nebo i za jednotlivé kraje;
- b) sociální situace biogenní - patologické (nemoc, invalidita), které jsou také spojené se životním cyklem, nicméně se hůře predikují. Jisté predikce lze provádět na základě již zjištěných dat jako procento v populaci podle jednotlivých věkových skupin (míra invalidity, míra nemocnosti);
- c) situace sociogenní (nezaměstnanost, chudoba a vyloučení, soc. dezintegrace, krize), které již mohou mít regionální odchylky, jejich zjišťování tedy musí vycházet z regionálních statistik a může charakterizovat region ve srovnání se souhrnnými republikovými daty nebo mezi regiony. Data dále slouží i při definování vizí směřování regionálních i lokálních sociálních politik.

Při analýze se setkáváme z řadou dat a zdrojů a pro přehlednost je dělíme na:

- a) souhrnná za ČR nebo za region - data, která lze nalézt jak ve statistických ročenkách krajů, jde jak o data demografická, tak hlavně data urbanistických a hospodářských charakteristik (podíl městského obyvatelstva, počet ORP¹⁴, počet obcí v ORP, počet obyvatel v ORP, podíl pracovníků dle sektorů, údaje o zaměstnanosti apod., dojezdnost/geografická dostupnost);
- b) přepočtená data ze souhrnných dat - ta se používají tam, kde nejsou k dispozici regionální statistiky. Jde např. o prevalence některých jevů (kuřáci, obezita, diabetes, demence, zdravotní postižení, domácí násilí, drogové závislosti atd.).

Přepočet dat probíhá prostřednictvím koeficientu pro jednotlivé věkové skupiny (obvykle 0–14 (18), 15(19)–64, 65–85, 86+).

Cílové skupiny pro analýzu

Pokud máme jasno ve struktuře dat, je třeba přistoupit k jejich volbě, která je klíčová pro analýzu potřebnosti v území. Dobrá praxe nás vede k rozdělení předmětné oblasti po širších cílových skupinách¹⁵ sociální politiky a také deduktivně dle kategorizace zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Sociální události obvykle nejsou izolované a vzájemně se kombinují v rámci životního cyklu jedince. Sociální služby jsou indikovány v nepříznivých sociálních situacích, které jsou v drtivé většině způsobeny právě kombinací sociálních událostí a jejich dlouhodobějším působením (snad s výjimkou krizových situací). Tedy v situacích, jež nelze řešit pouze dárkami. Proto je jednoznačná definice cílové skupiny v sociálních službách komplikovaná a je úlohou sociální práce, aby nepříznivou sociální situaci definovala¹⁶. Nicméně jistou kategorizaci cílových skupin pro analýzu potřebujeme a používáme následující:

- **senioři**
Cílovou skupinu seniorů je třeba rozdělit¹⁷ ještě dle charakteru potřeb na starší osoby, aktivní seniory, seniory vyžadující pomoc a péči, seniory s demencemi a dalšími kognitivními poruchami. Při jejich prognóze lze vycházet z trendů u jednotlivých věkových skupin.
- **osoby se zdravotním postižením**
Velká skupina osob se zdravotním postižením¹⁸ zahrnuje široké spektrum hendikepů - tělesné, smyslové, mentální, vnitřní a nově můžeme do této skupiny zařadit i osoby s dlouhodobým duševním onemocněním. Navíc v řadě případů se jedná o postižení kombinovaná. K první predikci počtu těchto osob v regionu je užitečné použít právě uvedené členění.
- **osoby pečující dlouhodobě o člověka závislého na pomoci jiných osob**
Tato cílová skupina není tradičním cílovou skupinou v tradičním slova smys-

lu, ale musíme ji vnímat v kontextu péče jak jako quasi-subjekt pomoci (pečuje), tak jako objekt (ohrožení vyhořením). V současné době se jedná o trendové téma, nicméně je tato skupina přeceňována ve svých schopnostech a možnostech a v budoucnu bude spíše objektem péče než subjektem, kterým není ani dnes, protože nenaplnuje jeho znaky¹⁹. Pečující nikdy nemohou nahradit profesionální terénní ani pobytovou péči²⁰.

● ohrožené rodiny

Rodina jako objekt sociálních služeb je specifická právě tím, že s ní musíme pracovat jako se systémem. Proto při analýze je třeba provést prvotní orientaci v počtu ohrožených rodin. V podstatě do zorného pole analýz pro účely sociálních služeb patří ty rodiny, které jsou ohrožené selháváním ve výchovných a socializačních funkcích, často i v kombinaci s funkcí ekonomickou²¹. V sociálních službách se jedná o velkou cílovou skupinou služeb sociální prevence. Při analýzách je třeba počítat se souvislostmi i s orgány sociálně právní ochrany dětí, které se sociálními službami v rámci této cílové skupiny úzce spolupracují.

● ohrožené děti

Na rozdíl od následující skupiny se jedná o ty děti, které jsou ohroženy svými rodiči nebo obecně svým okolím (šikana, syndrom CAN). Sociální služby ve spolupráci s orgány sociálně právní ochrany dětí, školskými zařízeními a psychologickou pomocí u nich řeší spíše návrat k běžnému vrstevnickému zapojení a zajištění bezpečného místa k životu.

● děti ohrožené sociální patologií

Jde o cílovou skupinu dětí a mladistvých, kteří svým jednáním ohrožují společnost. I když v rámci nápravy jejich chování jsou klienty sociálních kurátorů nebo sociálních pracovníků orgánu sociálně právní ochrany dětí, jsou této cílové skupině určeny sociální služby preventivního charakteru, i proto je musíme do analýzy zahrnout. Navíc jejich problémy úzce souvisí i se sociálním prostředím, jsou tedy často i klienty služeb pro ohrožené rodiny.

● osoby v krizi

Tato specifická cílová skupina je podstatná pro plánování služeb krizového charakteru, tedy služeb, které mají dobrou dostupnost a umí reagovat okamžitě. Pro plánování sítě těchto služeb je ještě potřeba vnitřního členění: rozlišujeme krizi náhlou a naléhavou (typicky řešenou metodami krizové intervence) a krizi dlouhodobější²² (vyžadující multidisciplinární a dlouhodobou spolupráci). Obě vyžadují odlišný přístup a design pomoci včetně geografické dostupnosti. Při plánování vhodných

služeb potom musíme zvažovat i potřeby, které jsou aktuálně k řešení (krize bydlení, příjmu, násilí v rodině, tranzitorní krize atd.).

● osoby ohrožené sociální dezintegrací a sociálně dezintegrované

Lidé nejvíce ohrožení sociálním vyloučením (extrémně zadlužení, dlouhodobě nezaměstnaní, lidé ohrožení ztrátou bydlení) nebo osoby již dlouhodobě sociálně vyloučené (lidé bez domova, obyvatelé sociálně vyloučených lokalit) tvoří velmi pestrrou cílovou skupinu, kterou lze na jednu stranu uvnitř členit např. dle výše uvedených charakteristik, na druhou stranu může být vnitřní členění zavádějící, protože tyto osoby často mezi těmito kategoriemi migrují nebo mají kumulaci uvedených problémů. Jedná se především o klientelu preventivních sociálních služeb. Stejně tak se u této cílové skupiny hovoří i o trendovém tématu „sociálního bydlení“, které je však legislativně sterilní, takže jeho vztah k plánování sociálních služeb zatím pomíjíme.

Druhy indikátorů

U cílových skupin posléze postupně vhlédáváme a posuzujeme data a indikátory, které nám přesněji jednotlivé cílové skupiny i s ohledem na jejich vnitřní členění kvantifikují. Ke kvantifikaci používáme dva typy indikátorů:

a) Indikátory přímé

Jedná se o ty ukazatele, které vycházejí přímo ze statistik sociálních služeb v příslušném území. Daly by se nazvat i jako výstupy (v této fázi spíše než výsledky) poskytovatelů sociálních služeb. Ukazují skutečný stav využívání jednotlivých druhů služeb. Jde jak o přímo podpořené klienty dle jednotlivých druhů služeb, ale i o počty odmítnutých žadatelů, a to i podle důvodů. To je jeden z významných ukazatelů.

b) Indikátory odvozené

Jde o ukazatele odvozené z obecných jevů, které nabízejí přehled o stavu širší cílové skupiny, pro kterou jsou určeny jisté druhy sociálních služeb - jednoduše charakterizují cílovou skupinu, u které můžeme ve velké míře indikovat sociální službu. Uvádějí její počty nebo poměry jevů nebo osob. Např. počet osob s Alzheimerovou demencí, počet osob s tělesným postižením v jisté věkové skupině, počet dětí s diagnostikovaným autismem, počet osob bez domova, počet dětí v evidenci OSPOD dle důvodů atd. Jde především o aktuální stav, který je důležitý pro krátkodobé a střednědobé plánování.

Porovnání indikátorů přímých a odvozených nám může ukázat, jaký podíl osob

z cílové skupiny využívá sociální služby a vlastně tím formuluje otázku pro kvalitativní analýzu (viz dále 2.3).

c) Indikátory nepřímé

Jedná se o výskyt jevů užitečných pro plánování budoucí cílové skupiny. Jedná se jak o velká demografická data (migrační saldo, přírůstek obyvatelstva, vývoj věkových kohort apod.), tak o data o patologických a rizikových faktorech, které mohou být zdrojem budoucí nepříznivé sociální situace indikující využití sociální služby (např. výskyt obezity, kouření, drogová penetrace, počet osob v exekucích, počet osob pobírajících příspěvek na péči dle věkových skupin, výskyt Alzheimerovy demence v populaci, apod.). Tato data jsou užitečná pro střednědobé a dlouhodobé plánování.

Řada dat, získaných prvotní kvantitativní analýzou, je orientační a obecná. Slouží jako výchozí předpoklad a díky elektronickému nástroji vyvíjenému VÚPSV²³ bude možné celou sérii dat přepočítat na jisté území. Takto vytvořené datové podklady pak podrobujeme další analýze, ve které je zpřesňujeme a upravujeme pomocí metod kvalitativního akčního výzkumu²⁴. Přitom v diskusi s vybranými stakeholdery porovnáváme mj. i indikátory přímé, odvozené a nepřímé.

Zdroje kvantitativních dat

Pro sběr dat o sociodemografických ukazatelích jsou velmi vhodné statistické ročenky Českého statistického úřadu. Ten zpřístupňuje i statistické ročenky jednotlivých krajů. Ty jsou ideální pro obecnější kvantitativní data. Řadu dalších údajů nalezneme v oborových statistikách jiných veřejnoprávních korporací v jejich zprávách (veřejné výzkumné instituce, krajské statistiky OSPOD, sociální kurately, sociální práce na obcích apod.) a ve statistikách ústředních orgánů veřejné správy (Agentura pro sociální začleňování, Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti, ÚZIS, MŠMT, MZ, MS apod.). Některá data lze čerpat i z relevantních statistik nestátních neziskových organizací. Tam nám jde především o konkrétní data např. k jisté subskupině nebo specifickému jevu, který nelze získat ze statistik veřejnoprávních orgánů. Hlavní zdroje indikátorů přímých jsou zjistitelné z OK systému MPSV ČR, jen někdy může být obtížné je získat.

Avšak sociální služby nejsou využívány všemi osobami z cílové skupiny a u některých cílových skupin můžeme potenciál využívání sociálních služeb jen hrubě odhadovat (hlavně preventivní služby). Zde pramení i rozdíl v datech - rozdíl mezi přímými vs. odvozenými a nepřímými indikátory cílových skupin a prevalence jevů. V tu chvíli se stává významným zdrojem doplnění a zpřesnění zjištěných dat jejich

posouzení relevantním expertním posouzením v rámci kvalitativní kalibrace.

2.3 Kvalitativní kalibrace získaných dat

Získané kvantitativní údaje o cílových skupinách musíme ve třetím kroku zkalibrovat s přihlédnutím ke specifikám území, protože zvláště u dat přepočtených koeficientem z dat souhrnných (např. počty osob s různými typy postižení) a zvláště u některých cílových skupin (ohrožené rodiny, dezintegrované osoby) mohou být jisté regionální odchylky způsobené sociodemografickými, urbanistickými a hospodářskými ukazateli. Dále potřebujeme porozumět rozdílu a souvislostem mezi současnými daty o sociálních službách a výskytem jevů v území. Minimálně z těchto důvodů je nutné do analytického procesu zapojit i regionální experty v rámci jednotlivých cílových skupin. Záměrně je užito slova experti, protože pro zapojení do interpretace dat je nutná jistá znalost souvislostí a faktů a schopnost je zobecňovat. Zde se postup významněji liší od standardního komunitního plánování, které do analýz zapojuje i veřejnost a zástupce cílových skupin. Tento krok může být někdy dokonce kontraproduktivní, protože při neprofesionálním vedení mohou zástupci veřejnosti zaujmout neadekvátní prostor (symbolicky i konkrétně), zkruslit celý proces plánování a zvrátit ho nevhodným směrem. Navíc toto zapojení vychází z konceptu komunitního plánování známého z prostředí Velké Británie, kde panuje jiná právní praxe, zapojení soukromoprávních subjektů a větší smluvní svoboda, která nahrává právě komunitnímu pojetí plánování a konsenzuálnímu pojetí. Britské právo navíc přesouvá rozhodování o sociálních službách na lokální úroveň a výrazněji do něho z centra nezasahuje²⁵. V českém prostředí je poskytování sociálních služeb správním činností, ve které poskytovatel posuzuje splnění zákonných podmínek nároku na službu (posuzuje nepříznivou sociální situaci) a rozhoduje o poskytování služby. Zároveň zákon upravuje i samotné poskytování služeb²⁶ a dává veřejnoprávním subjektům nástroj kontroly poskytování (inspekce kvality, kontrola registračních podmínek). Navíc v tomto případě neřešíme komunitní plánování, ale plánování sítě služeb s jednoznačnou krajskou odpovědností definovanou zákonem.

Pro zapojení relevantních osob do kvalitativní analýzy je vhodná forma skupinových diskusí ve formě In-group forum²⁷, která umožňuje výběr respondentů na základě předem stanovených kritérií a na rozdíl od klasických focus group²⁸ již pracuje se znalostí respondentů a není jejím cílem při výběru respondentů sestavit maximálně pestrú skupinu, ale spíše skupinu osob, které jsou relevantními pro posouzení dané problematiky. Zejména se jedná o pracovníky krajských a obecních

Obr. 2: Ukázka hrubých dat před kalibrací a po provedení přepočtů

Jev	Celkový počet výskytu ČR	Výskyt na 1000 obyvatel/případů/jevů z relevantní populace	Pardubický kraj
Obezita	1 806 327	170,00	88 247
Diabetes melitus	1 100 000	103,50	53 737
Z toho ve věku 65+	1 060 000	100,00	0
Alzheimerova choroba a kognitivní poruchy	155 900	14,67	7829
Z toho ve věku 65+	150 960	74,00	7375
Z toho ve věku 85 +	115 389	300,00	5606
Narození s vrozenou vadou (na živě narozené)	6200	61,00	330
Děti vyžadující soc. právní ochranu	259 000	24,00	12 458
Rodinný stav (15+)			
singles (32 %)	2 860 480	32,00	1400
sezdáných (47 %)	4 201 330	47,00	2057
Rozvedených (13 %)	1 162 070	13,00	569
ovdovělých (8 %)	715 120	8,00	350
Rozvody/rok u manželů 18+ (2016)		2,50	1194 (2,3 na 1000)
Děti rozvádějících se rodičů			1900 (kvalif. odhad)
Děti ohrožené syndromem CAN (odhad 1,5 % populace 0–14)	24 700	2,30	1195
Z toho počet týraných a sexuálně zneužívaných dětí	19 200	1,80	934
(odhad)	(populace 0–18)		
se zjištěným syndromem CAN	8292	0,80	65
z toho vyžadujících psychologickou službu	1644	0,20	16
Dospělí bez základního vzdělání	47 000	4,40	2284
Rozvody	24 996	2,50	1171
Domácí násilí - vykázání z domácnosti	1348	0,01	66
Závislost na drogách	47 000	6,70	3478
Kouření - tabák	3 028 253	285,00	147 943
Nadužívání alkoholu	531 273	50,00	519
Gambling - léčení	425	0,04	21
Bezdomovectví - ztráta bydlení	122 000	11,48	5960
z toho zjevné bezdomovectví (2009) - trvalý pobyt	11 376	1,07	537
z toho zjevné bezdomovectví (2009) - místo sečtení	11 376	1,07	558
Kriminalita - ohlášené trestné činy	218 000	2,10	1090
Prostituce (kvalifikovaný odhad)	2000	0,18	93
Chudoba příjmová před transfery	967 000	91,01	47 242
Materiální deprivace	605 000	56,94	29 557
Cizinci - legální pobyt (2017)	535 000		13 305
			(7315 v okrese PCE)
z toho v Praze	260 000	X	X
Osoby se zdravotním postižením	1 078 000	101,45	52 665
Z toho: Tělesné postižení	500 000	47,06	24 427
Mentální postižení	104 574	9,84	5109
Zrakové postižení	102 000	9,60	4983
Sluchové postižení	86 500	8,14	4226
Vnitřní postižení	717 000	67,48	35 029
Duševní onemocnění	145 000	13,65	43 379
Zdravotně postižené dítě do 7 let	41 000	2,45	100
Zdravotně postižené dítě do 14 let	46 200	2,76	225
Jiné	54 000	5,08	2638

Autoři: Víšek, P.; Vojtíšek, P. (2018) na základě analýzy dat výše citovaných zdrojů

úřadů (např. sociální pracovníky obcí a OSPOD, sociální kurátory, vedoucí odborů a oddělení). Jejich zapojení je výhodné v tom směru, že v obecné rovině nejsou ve střetu zájmů při poskytování sociálních služeb, tedy informace od nich mohou být vyvážené. Komplikovanější, ale velmi užitečné je zapojení zástupců poskytovatelů, kteří mohou sice na jedné straně hájit zájmy vlastního zařízení, na druhé straně jejich znalost cílové skupiny a jejích potřeb je jednoznačně velmi dobrá. Proto je nezbytné sestavovat skupinu tak, aby byly v jedné skupině zastoupeny substituční služby (nikoliv konkurenční), tedy současně např. zástupce domova pro seniory, zástupce stacionáře a zástupce pečovatelské služby. To umožňuje jistou triangulaci a vyváženost. Pokud budeme zapojovat zástupce veřejnosti, pak je vhodné zapojit spíše zástupce klientských organizací než dobrovolně angažované občany. Pro jednu cílovou skupinu pak můžeme při dobrém řízení efektivně vytěžit jednu diskusní skupinu, na rozdíl od standardního postupu u focus group, kde je třeba k jednomu tématu porovnat výsledky více skupin. Moderátor diskusní skupiny musí dokázat držet cíl diskuse, kterým je zpětná vazba k zjištěným analytickým datům a také formulování trendů v potřebách cílové skupiny, nikoliv navrhování řešení problematiky. To následuje až v dalších krocích plánování.

Závěr

Zpracování metodiky strategického plánování, respektive jeho analytické části je odbornou disciplínou, která kombinuje řadu výzkumných metod. Tento text představuje pojetí VÚPSV, v. v. i. při zpracování analýz pro plánování potřebnosti a dostupnosti sociálních služeb v území. Hlavním přínosem této metodiky pro analytickou část plánování je vypracování elektronického nástroje, který umí přepočítávat socio-demografické charakteristiky včetně prevalence jevů relevantních pro sociální služby pro konkrétní území. Takový nástroj představil sice před časem Socioklub o. s., ten je již datově irelevantní, i když principiálně velmi inspirativní. VÚPSV, v. v. i. ho svým projektem aktuálně inovuje a rozšiřuje. Samotné výsledky tohoto elektronického nástroje přináší jen orientační přehled, který je nutné v konkrétním území kalibrovat pomocí kvantitativních metod - především skupinových diskusí (In-group fóra).

V ideálním případě by veřejná správa měla usilovat o legislativou upravenou minimální standardizaci metodiky zpracování střednědobých plánů rozvoje sociálních služeb. Z logiky věci to vyplývá právě proto, že už je legislativně zakotvena povinnost krajů takové plány vypracovat a předkládat. I proto, že ministerstvo na jejich základě uděluje směrná čísla k rozdělení dotací mezi kraje.

Ve chvíli, kdy vzniká tento článek, připravuje VÚPSV, v. v. i. zmiňovaný elektronický nástroj k zjišťování údajů relevantních pro plánování sociálních služeb v území. Již hotový nástroj bude jistě představen v následujícím období.

- 1 Plánovací nástroj s pracovním názvem „starostenská tabulka“ in VÍŠEK, P. a kol. *Obce, města, regiony a sociální služby*. Praha: Socioklub, 1997.
- 2 MOLEK, J. *Marketing sociálních služeb*. Praha VÚPSV, v. v. i.
- 3 MOLEK, J. *Řízení organizací sociálních služeb - vybrané problémy*. Praha: VÚPSV, v. v. i.
- 4 VOJTÍŠEK, P. in ŠÁMALOVÁ, K., TOMES, I. *Řízení sociálních procesů v České republice*. Praha: Karolinum, 2018, str. 32–34.
- 5 vlastní účastnická zkušenost autora.
- 6 Sbírka zákonů ČR: Zákon č. 108/2006, o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.
- 7 Sbírka zákonů ČR: Zákon č. 108/2006, o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.
- 8 MPSV ČR. *Metodiky pro plánování sociálních služeb*. (vytvořeny v rámci veřejné zakázky). 2013. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/6480/Metodika_obecna.pdf (26. 12. 2018).
- 9 ŽEŽULA, O. *Komunitní plánování - věc veřejná*. Praha: MPSV ČR, 2002.
- 10 VOJTÍŠEK, P. in ŠÁMALOVÁ, K., TOMES, I. *Řízení sociálních procesů v České republice*. Praha: Karolinum, 2018, str. 32–34.
- 11 PRŮŠA, L. In KALVACH, Z. *Podpora rozvoje komunitního systému integrovaných služeb*. Praha: Diakonie ČCE, 2014, str. 56–59. ISBN 978-80-87953-07-5.
- 12 TOMES, I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál, 2010.
- 13 TOMES, I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál, 2010.
- 14 ORP= obec s rozšířenou působností.
- 15 Např. dle TOMES, I. *Povinná sociální solidarita*. Praha: Karolinum, 2018.
- 16 Blíže viz VOJTÍŠEK, P. *Princip solidarity ve službách sociální péče v ČR*. Praha: Karolinum, 2017.
- 17 VOJTÍŠEK, P. In ŠÁMALOVÁ, K., TOMES, I. *Sociální souvislosti aktivního stáří*. Praha: Karolinum, 2017.
- 18 Podle údajů ČSÚ z roku 2013 je podíl osob s postižením 10,2 % všech obyvatel v ČR. Český statistický úřad: *Výběrové šetření osob se zdravotním postižením VŠPO 13*. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/20543019/k3_260006-14_1.pdf/4384f318-fcae-4a20-941c-33f10d5a6324?version=1.0. (2. 1. 2019).
- 19 TOMES, I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál, 2010.
- 20 Srov. VOJTÍŠEK, P. *Princip solidarity ve službách sociální péče v ČR*. Praha: Karolinum, 2017.
- 21 Funkce rodiny dle DUNOVSKÝ, Jiří et al. *Sociální pediatrie vybrané kapitoly*. Praha: Grada Publishing, 1999.
- 22 nikoliv tedy krizi v pravém smyslu, ale spíše dlouhodoběji neudržitelnou životní situaci, která ohrožuje člověka selháním v rolích.
- 23 Projekt VÚPSV, v. v. i.: *Nové přístupy k zajištění dostupnosti sociálních služeb na regionální úrovni*. Podpořeno Technologickou agenturou ČR v rámci programu Éta. Realizace 2018–2019.
- 24 BERG, B. L. *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. 5th Edition. Pearson Education Inc. 2004. str. 195–206. ISBN 0-205-41421-4.
- 25 Communityplanning.net. *Community planning: Policy & Law*. UK. Dostupné z: http://www.communityplanning.net/policy/uk_policy.php (27. 12. 2019).
- 26 minimálně dle § 88 zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách.
- 27 BERG, B. L. *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. 5th Edition. Pearson Education Inc. 2004. str. 201. ISBN 0-205-41421-4.
- 28 FLICK, U. *Designing Qualitative Research*. London: Sage Publications Ltd, 2009, str.31 ISBN 978-0-7619-4976-3.

Seznam literatury

- BERG, B. L. *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. 5th Edition. Pearson Education Inc. 2004. ISBN 0-205-41421-4
- Communityplanning.net. *Community planning: Policy & Law*. UK. Dostupné z: http://www.communityplanning.net/policy/uk_policy.php (27. 12. 2019)
- Český statistický úřad: *Výběrové šetření osob se zdravotním postižením VŠPO 13*. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/20543019/k3_260006-14_1.pdf/4384f318-fcae-4a20-941c-33f10d5a6324?version=1.0. (2. 1. 2019)
- DUNOVSKÝ, Jiří et al. *Sociální pediatrie vybrané kapitoly*. Praha: Grada Publishing, 1999.
- FLICK, U. *Designing Qualitative Research*. London: Sage Publications Ltd, 2009, ISBN 978-0-7619-4976-3
- MOLEK, J. *Marketing sociálních služeb*. Praha VÚPSV, v. v. i. ISBN 978-80-7416-026-4.
- MOLEK, J. *Řízení organizací sociálních služeb - vybrané problémy*. Praha: VÚPSV, v. v. i. ISBN 978-80-416-083-7.
- MPSV ČR. *Metodiky pro plánování sociálních služeb*. (vytvořeny v rámci veřejné zakázky). 2013. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/6480/Metodika_obecna.pdf (26. 12. 2018)
- Projekt VÚPSV, v. v. i.: *Nové přístupy k zajištění dostupnosti sociálních služeb na regionální úrovni*. Podpořeno Technologickou agenturou ČR v rámci programu Éta. Realizace 2018–2019
- PRŮŠA, L. In KALVACH, Z. *Podpora rozvoje komunitního systému integrovaných služeb*. Praha: Diakonie ČCE, 2014, str. 56–59. ISBN 978-80-87953-07-5
- Sbírka zákonů ČR: *Zákon č. 108/2006, o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů*
- TOMES, I. *Povinná sociální solidarita*. Praha: Karolinum, 2018
- TOMES, I. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál, 2010
- VÍŠEK, P. a kol. *Obce, města, regiony a sociální služby*. Praha: Socioklub, 1997. ISBN 80-902260-1-9
- VOJTÍŠEK, P. in ŠÁMALOVÁ, K., TOMES, I. *Řízení sociálních procesů v České republice*. Praha: Karolinum, 2018, VOJTÍŠEK, P. In ŠÁMALOVÁ, K., TOMES, I. *Sociální souvislosti aktivního stáří*. Praha: Karolinum, 2017.
- VOJTÍŠEK, P. *Princip solidarity ve službách sociální péče v ČR*. Praha: Karolinum, 2017.
- ŽEŽULA, O. *Komunitní plánování - věc veřejná*. Praha: MPSV ČR, 2002. ISBN 80-86552-30-6

Príspevek byl zpracován v rámci řešení projektu „Nové přístupy k zajištění dostupnosti sociálních služeb na regionální úrovni“, který je financován Technologickou agenturou ČR v rámci programu Éta.

Autor PhDr. Petr Vojtíšek, PhD. (info@vojtisepetr.cz) působí na Katedře sociální práce Filosofické fakulty UK v Praze (Department of Social Work, Faculty of Arts, Charles University), U Kříže 8, 158 00 Praha 5 - Jinonice, Česká republika. Je také výzkumným pracovníkem VÚPSV, v. v. i.

Daň z podnikání jako nástroj omezení pohybu OSVČ v oblasti stínové ekonomiky

Lenka Říhová, Michal Blahout

Abstrakt

Vysoký podíl sebezaměstnaných (dále označovaných jako OSVČ) na zaměstnanosti v kombinaci s nízkou inkasovanou daní z příjmů těchto subjektů jsou hlavní aktuální problémy, které by měla fiskální politika České republiky aktivně řešit. Významnou problematickou oblastí je ovšem i přítomnost stínové ekonomiky v podobě zdánlivého podnikání (švarc-systému) či krácení daňové povinnosti. Relativně nízké zdanění OSVČ v komparaci se zaměstnanci spolu s existencí zdánlivého podnikání staví mnohé OSVČ do role levné pracovní síly. Výše inkasované daně z příjmu OSVČ v letech 2011 až 2016 oscilovala okolo 0,9 až 4,6 % výše inkasované daně z příjmů zaměstnanců. Cílem této práce je proto představit daň z podnikání jako jednu z možností jak vyvést část OSVČ ze stínové ekonomiky a přispět tak ke stabilizaci současného stavu.

Klíčová slova: OSVČ, daň z podnikání, stínová ekonomika, společenské normy, behaviorální ekonomie.

Abstract

The high share of self-employed person in employment, coupled with the low income tax receipts of these entities, are the main current issues that fiscal policy of the Czech republic should actively solve. However, the presence of the shadow economy in the form of a seeming business or curtailment of tax liability is a significant problem. Relatively low taxing self-employed workers in comparison with employees, along with the existence of seeming business, puts many self-employed into the role of cheap labour. The amount of income tax collected from the self-employed in the years 2011 to 2016 oscillated around 0.9 to 4.6% of the amount of income tax collected from employees. The aim of this thesis is therefore to introduce the business tax as one of the possibilities to bring a part of the self-employed from the shadow economy to contribute to the stabilization of the current state.

Keywords: Self-employed, business tax, shadow economy, social standards, behavioral economics.

Úvod

Činnost OSVČ je v každé tržní ekonomice, tedy i na území České republiky, významným prvkem. Díky své autonomnosti a flexibilitě totiž dokáží osoby samostatně výdělečně činné (dále označované zkratkou OSVČ) obsáhnout individuální poptávku, která je pro větší firmy často finančně či obsahově nezajímavá a v rámci produkce i nedosažitelná. Z výše uvedených charakteristik také vyplývá jedna z největších konkurenčních výhod OSVČ. V některých odvětvích OSVČ svými produkty či službami větším firmám i konkurují a přispívají tak k vývoji trhu (Říhová, 2016). V mnoha případech se ovšem silně kloní k poloze pracovní síly. V extrémních případech působí pod rouškou podnikání, ve zdánlivě samostatně výdělečně činnosti (práce v režimu „švarcsystému“). Problém se týká manuálních i nemanuálních profesí. Nejvíce je tento fenomén rozšířen ve stavebnictví a ve službách (Průša a kol., 2008). Přesný počet těchto „kvazipodnikatelů“ není známý, nesleduje se. Při propojení odhadu jednotlivých institucí, které se zaměřují na problematiku nelegální práce, vychází odhad rozsahu nelegální OSVČ práce v rámci širší ekonomické definice na 320 000 přepočtených osob v podmínkách let 2012–2013 (Beran a Franek, 2016).

V České republice v sektoru samostatně výdělečně činnosti působí zhruba 1 mil. ekonomicky aktivních osob (Česká správa sociálního zabezpečení, 2018), přičemž

v posledních 10 letech roste podíl OSVČ, pro něž je podnikání činností vedlejší. K roku 31. 12. 2017 je evidováno 585 296 OSVČ, pro něž je podnikání hlavní výdělečnou činností a 406 807 OSVČ, pro něž je podnikání vedlejší činností. Jeví se jako důležité podotknout, že jich počet se zvyšoval i po roce 2008, tedy v období poklesu výkonnosti ekonomiky (viz obr. 1). Zhruba 6 % OSVČ podniká v zemědělství, 14 % v průmyslových odvětvích, 17 % ve stavebnictví a 63 % ve službách. Zhruba 85 % z nich podniká bez zaměstnanců. Podíl OSVČ na ekonomicky aktivním obyvatelstvu, v porovnání s ostatními členskými zeměmi Evropské unie je nadprůměrný. Zatímco podíl OSVČ na ekonomicky aktivním obyvatelstvu EU-15 se v posledních šesti letech pohybuje okolo hodnoty 12 %, v České republice se tento podíl pohybuje mezi 18 % až 19 % (Eurostat, 2017 a vlastní výpočty). Výše zmíněné charakteristiky pozice OSVČ signalizují neukončenost restrukturalizace české ekonomiky a zaměstnanosti. Tato četná heterogenní skupina má navíc speciální postavení ve vztahu k výši inkasovaných daní z příjmů vůči postavení zaměstnanců. Výše inkasované daně z příjmu všech OSVČ v letech 2011 až 2016 oscilovala okolo 0,9 až 4,6 % výše inkasované daně z příjmů všech zaměstnanců (Říhová, 2018).

Nízké evidované zisky, zdánlivě podnikání OSVČ v kontextu masovosti této skupiny zadává cíl této práce, tedy představit rámcovou podobu daně z podnikání jako jednu

z možností, jak vyvést část OSVČ ze stínové ekonomiky. K dosažení cíle práce je nezbytný kvalitní výběr relevantních výzkumných metod. Obecně lze říci, že byly vybrány metody explanační, obecně teoretické, tedy především analýza, syntéza či srovnání.

Zdanění příjmů ze samostatně výdělečné činnosti v České republice

Mezi problematické oblasti v rámci segmentu OSVČ bezpochyby patří nízké (evidované) zisky na straně jedné a vysoká administrativní zátěž na straně druhé. Tento problém byl řešen již v roce 2003, kdy na základě programového prohlášení vlády a koaličních jednáních bylo schváleno a realizováno zavedení minimálního základu daně pro samostatně podnikající fyzické osoby. Opatření mělo být součástí postupu vlády při potírání šedé ekonomiky a daňové nekázně OSVČ. Jak uvedlo samo Ministerstvo financí ČR, nové pojetí řešení bylo vypracováno na základě dohod koaličních partnerů, kde bylo stanoveno, že zdanění bude vycházet z minimálního základu daně ve výši 50 % průměrné mzdy, či přesněji z poloviny všeobecného vyměřovacího základu stanoveného nařízením vlády pro účely důchodového pojištění, upraveného příslušným koeficientem. Předpokládalo se, že celá výše daně stanovená z minimálního základu daně prakticky dopadne na

skupinu úspěšných a přitom nepoctivých podnikatelů, což také bylo cílem tohoto opatření. (Ministerstvo financí ČR, 2006). Minimální základ daně byl ovšem realizován pouze do roku 2008, kdy došlo k jeho zrušení. Oficiálním důvodem zrušení minimálního základu daně z příjmů bylo dosažení menší zátěže nízkopříjmových OSVČ.

V návaznosti na dlouhodobé a systematické obcházení daňové povinnosti, které se v některých oblastech podnikání stalo v České republice téměř běžnou záležitostí, následně vznikla i nová elektronická evidence tržeb (E-tržby, 2017). Finanční správa předpokládá, že tímto nástrojem budou evidovány doposud nevykazované zisky ve výši cca 170 mld. Kč ročně. Přestože vzhledem ke krátké době aplikace elektronické evidence tržeb nelze posoudit úspěšnost tohoto opatření, lze říci, že pro mnohé drobné živnostníky se tento nástroj stal zbytečně zatěžujícím. Hlavní slabinou elektronické evidence tržeb plynoucí z obecných charakteristik je, že samotné zavedení evidence ještě nezaručuje, že budou všechny platby řádně zaevidované.

Pokud hovoříme o dlouhodobém celospolečenském trendu krácení daní, lze jen stěží předpokládat, že sebezaměstnaní, kteří obcházejí daňovou povinnost po celou dobu podnikání, díky nástroji, jako je elektronická evidence tržeb, přestanou tuto praktiku uplatňovat. Je dále pravděpodobné, že mnozí sebezaměstnaní neobcházejí daňovou povinnost vědomě, ale právě z důvodu nepřehlednosti a nadměrných požadavků ze strany Finanční správy.

Existence dlouhodobého vědomého či nevědomého obcházení daňové povinnosti byla potvrzena již v roce 2013, kdy bylo na základě analýzy daňových příznání zjištěno, že se příjem osob samostatně výdělečně činných pohybuje pod výdělkovou úrovní zaměstnanců (Průša a kol., 2013). Přesto doposud nebyl zaveden nástroj, který by toto obcházení daňové povinnosti plně vyřešil.

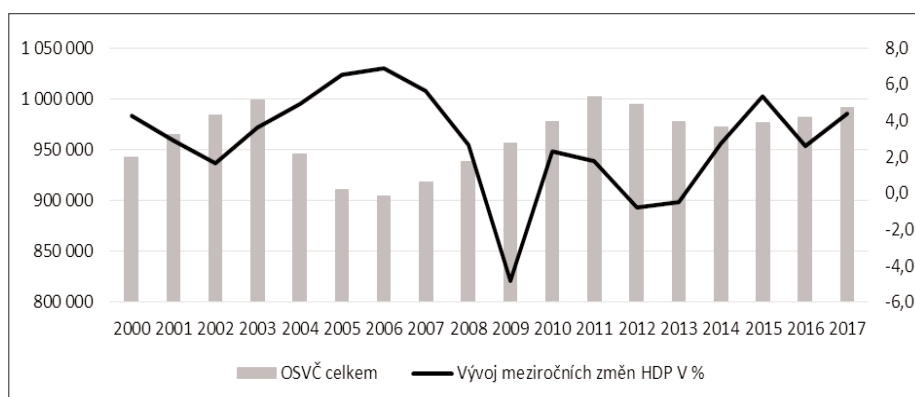
Velice efektivní by bylo opatření, které by sebezaměstnaným umožnilo minimalizaci evidence pro stanovování základu daně, čímž by zároveň došlo i k minimalizaci administrativních nákladů inkasa daně.

Problematika výdajových paušálů

Související problematikou je také existence a výše výdajových paušálů. Právě výše výdajových paušálů je často připomínána jako příčina nízkého daňového základu. Samotný výdajový paušál je dán procentem z příjmů, a to následovně:

- 80 % z příjmů ze zemědělské výroby, lesního a vodního hospodářství a z příjmů z živnostenského podnikání řemeslného; nejvýše lze však uplatnit výdaje do částky 1 600 000 Kč,

Obr. 1.: Vývoj počtu OSVČ a vývoj meziročních změn HDP (%) v ČR v letech 2000–2017

Zdroj: Česká správa sociálního zabezpečení, 2018 a Český statistický úřad 2018.

- 60 % z příjmů ze živnostenského podnikání; nejvýše lze však uplatnit výdaje do částky 1 200 000 Kč,
- 30 % z příjmů z nájmu majetku zařazeného v obchodním majetku; nejvýše lze však uplatnit výdaje do částky 600 000 Kč,
- 40 % z jiných příjmů ze samostatné činnosti, s výjimkou příjmů společníka veřejné obchodní společnosti a komplementáře komanditní společnosti; nejvýše lze však uplatnit výdaje do částky 800 000 Kč (Finanční správa, 2018).

Je ovšem nutné upozornit, že obdoba výdajových paušálů využívaných na území České republiky není například v rámci členských států Evropské unie ničím neobvyklým. Příkladem může být situace ve Francii, kde jsou sebezaměstnaní zdaňováni ve dvou režimech, a to v režimu BNC (Bénéfices Non Commerciaux) či BIC (Bénéfices Industriels et Commerciaux). BNC je zjednodušený daňový systém pro neobchodní zisky, tedy zisky lékařů, právníků apod., ve kterém se výdaje vypočítají na základě paušálu. Zdaňováno je 66 % hrubého příjmu, zbylých 34 % je od daně osvobozeno. Pro rok 2017 mohou být v režimu BNC zdaňováni ti sebezaměstnaní, jejichž roční příjem dosahuje výše 33 100 EUR. Pokud hrubý roční příjem tento práh překročí, spadají příjmy pod režim Régime de la Déclaration Contrôlée

a podléhají dani z příjmu v plné výši. V případě režimu BIC, který je určen pro průmyslové a obchodní zisky (včetně zisků plynoucích z řemeslné činnosti), je zdaňováno pouze 50 % příjmů, a to až do momentu, dokud hrubé roční příjmy nepřekročí výši 32 900 EUR (Service-Public, 2017).

Přes relativní jednoduchost aplikace paušálů ve Francii je důležité podotknout, že i zde probíhají neustálé snahy o minimalizaci administrativní zátěže podnikatelů a zefektivnění daňového systému (Roermer, 2016).

Existence výdajových paušálů, včetně jejich aktuální výše, by v České republice nebyla problémem, pokud by OSVČ řádně evidovali všechny příjmy, tedy za předpokladu plošně uznávané daňové morálky. Právě daňová morálka a znalost dopadů nekalé daňové minimalizace na jedince, například v podobě budoucí výše jeho starobního důchodu, by vyloučila nutnost dalšího daňového opatření.

Problematiku výše výdajových paušálů je možné ilustrovat na příkladu dále. Modelová OSVČ využívající 80% výdajový paušál ještě při měsíčním příjmu ve výši 69 000 Kč, tj. při ročním příjmu ve výši 828 000 Kč díky současně nastaveným slevám na dani a aplikaci výdajového paušálu, na konci období odvede nulovou daň z příjmu.

Jak ilustrují výše popsaná realizovaná opatření proti krácení daňové povinnosti

Tab. 1.: Modelový výpočet pro reflexi dopadů aplikace stávajících výdajových paušálů na výši inkasované daně z příjmů pro rok 2017

Měsíční příjem	69 000 Kč
Roční příjem celkem	828 000 Kč
Uplatněný výdajový paušál	80 %
Základ daně z příjmu	165 600 Kč
Sazba daně z příjmu	15 %
Výše daně z příjmu (před slevou)	24 840 Kč
Sleva na poplatníka	- 24 840 Kč
Finální výše daně z příjmu daného OSVČ	0 Kč

Zdroj: vlastní modelový výpočet

a šedé ekonomice ve spojitosti s činností OSVČ a reálného zdanění modelového jedince, je zřejmé, že je nutné se daňovým zatížením aktivně zabývat. Ovšem nelze opomenout ani fakt, že případné řešení současné situace je silně ovlivněno politickou vůlí.

Nároky na daňové opatření

Základní požadavek, který by nastavení zdanění příjmů měl respektovat, je dosažení spravedlnosti daňového zatížení. V rámci daňové spravedlnosti existuje shoda v tom, že by daňové systémy měly stejně zdaňovat poplatníky se stejnou platební schopností (Maatyová, Ochrana a Pavel, 2015). Samotnou daňovou spravedlnost lze jen těžko matematicky měřit, je nutné na ni nahlížet i s ohledem na politické vyjednávání a celospolečenské vnímání spravedlnosti, tedy na kulturní specifika.

Značný apel by měl být vyvíjen v případě zavádění nových návrhů či jakékoliv transformaci stávajícího daňového systému především i na srozumitelnost daného řešení. V případě, že OSVČ pochopí základní princip zdanění, zamezí se nevědomému vyhýbání se daňové povinnosti. Při tvorbě návrhu je nutné zohlednit heterogenitu OSVČ, a to včetně heterogenosti v oblasti jejich kvalifikace.

Daňové opatření by dále nemělo nijak zasahovat do rozhodování o tom, jaký druh příjmu bude jedinec preferovat. Tento princip současný systém nenaplnuje a dal tak vzniknout švarcsystému, neboli situaci, kdy pracovníci v podniku nejsou v pracovní právním vztahu, ale pracují jako OSVČ.

Návrh rámcové podoby daně z podnikání

Na základně zjištěných poznatků uvedených v přecházejících kapitolách, autoři navrhuji rámcovou podobu daně z podnikání. Předkládaný rámcový návrh/možnost rozšíření daňového opatření má podstatu v zavedení nové daně z podnikání, která by byla propojená se současnou koncepcí daně z příjmu fyzických osob. Označení „daň z podnikání“ je pouze pracovním označením, daň by bylo možné pojmenovat také jako minimální daň z podnikání, daň z povolení k podnikání či daň za licenci k podnikání apod. Částečně lze při konstrukci daně z podnikání vyjít z realizovaného opatření minimálního základu daně z příjmů.

Jeví se jako přínosné, aby se daň z podnikání týkala především těch OSVČ, které mohou uplatňovat 80% výdajový paušál, tedy těch, které mají příjmy ze zemědělské výroby, lesního a vodního hospodářství, dále příjmy z živnostenského podnikání řemeslného. Těmto OSVČ je zdaňováno pouze 20 % příjmů a lze proto předpoklá-

dat, že absolutní inkasovaná výše daně z příjmů těchto OSVČ je v porovnání s ostatními OSVČ relativně nízká (viz tabulka 1). Nízkou daň z příjmů těchto OSVČ by tak mohla ve vybraných případech nahradit právě daň z podnikání. Tyto předpoklady by ovšem musely být ověřeny na základě analýzy dat z daňových přiznání těchto OSVČ, které bohužel nejsou ve své anonymizované podobě přístupné veřejnosti. Dalším důvodem pro aplikaci daně z podnikání právě pro samostatně podnikající využívající 80% výdajový paušál je ten, že se z velké části jedná o podnikající zemědělce, kteří jsou velmi specifickou skupinou OSVČ oproti zbylým OSVČ, a to především z důvodu nízkého vzdělání a dlouhodobosti v podnikání. Periodické placení jednotné daně z podnikání ve spojitosti s podáváním pouze čestného prohlášení namísto daňového přiznání, by těmto OSVČ mohlo přinést značnou úsporu vlastního času.

Plátce daně z podnikání:

- Fyzické osoby, respektive jejich příjmy plynoucí z vykonávané živnosti, pro něž je podnikatelská činnost hlavní činností, a které mohou uplatňovat 80% výdajový paušál, tedy těch, které mají příjmy ze zemědělské výroby, lesního a vodního hospodářství, dále příjmy z živnostenského podnikání řemeslného.

Forma platby:

- Daň z podnikání by měla formu jednorázové platby na počátku kalendářního roku.

Sazba daně z podnikání:

- Konkrétní výše daně z podnikání by měla mít návaznost na průměrnou mzdu v České republice. Její výše by mohla být na úrovni 50 % měsíční průměrné hrubé mzdy předešlého kalendářního roku. *Pro rok 2017 by při zavedení daně z podnikání tato daň dosahovala výše 13 800 Kč. Měsíční průměrná hrubá mzda za rok 2016 byla Českým statistickým úřadem vyměřena ve výši 27 589 Kč (Česká správa sociálního zabezpečení, 2016).*
- Konkrétní výše sazby daně z podnikání by ovšem měla být stanovena v návaznosti na politickém vyjednávání.

Vztah daně z podnikání a daně z příjmů ze samostatně výdělečné činnosti:

- V případě, kdy daň z příjmů ze samostatné činnosti OSVČ za kalendářní rok překročí výši daně z podnikání, stane se daň z podnikání slevou na dani a OSVČ na dani z příjmu odvede jen rozdílnou část.
- V případě, kdy daň z příjmů ze samostatné činnosti OSVČ za kalendářní rok nepřekročí výši daně z podnikání, je OSVČ osvobozena od platby daně z příjmu, ovšem nemůže žádat o vrácení daně z podnikání. Pro minimalizaci administrativního zatížení OSVČ osvobo-

zených od platby daně z příjmu by nebylo na konci kalendářního roku vyžadováno daňové přiznání v plném rozsahu, ale pouze čestné prohlášení o výši příjmů za dané období.

Otevřené otázky:

Vymahatelnost daně z podnikání a sankce: Cílem sankcí je motivovat k řádné úhradě daně z podnikání. Sankce by z tohoto důvodu byly jak finanční, tak nefinanční, a to v podobě odebrání živnosti.

Daň z podnikání pro právnické osoby: Při vyjmutí právnických osob z konstrukce daně z podnikání by hrozil přechod OSVČ na jinou formu podnikání, a to za účelem vyhýbání se daňové povinnosti. Pro zachování principu spravedlivé daně by ovšem daň z podnikání pro právnické osoby měla být progresivní. Daň z podnikání právnické osoby by pak mohla mít podobnou úpravu jako daňová licence (Daňová licenciacia) na Slovensku (Finančná správa Slovenskej republiky, 2013) či jako daň z licence k podnikání (Business license tax, někdy nazývána také Seattle business and occupation tax) ve městě Seattle, stát Washington, USA (Seattle.gov, 2017).

Návaznost na sociální a zdravotní pojištění: Otázka provázanosti s platbami sociálního a zdravotního pojištění sice není předmětem této práce, ovšem ani tyto platby nejsou v kolizi s předkládanou vizí daně z podnikání. Již nyní jsou využívány minimální zálohy na sociální a zdravotní pojištění. OSVČ využívající institutu daně z podnikání mohla buď platit minimální zálohy či mít možnost vlastní volby výše záloh.

Výjimky: Za přínosné se jeví osvobodit OSVČ, které nedovršily 26 let a připravují se soustavně na budoucí povolání či začínající OSVČ. Právě začínající podnikatele je možné označit jako nejchudší OSVČ (Průša, 2013) a jeví se proto jako vhodné tyto OSVČ spíše podporovat.

Behaviorální ekonomie a daň z podnikání: vliv společenských norem a společenské smlouvy

Behaviorální ekonomie je poměrně novým ekonomickým proudem, který se snaží obohatit klasickou ekonomickou teorii o poznatky z jiných vědních oborů, zejména pak psychologie. To dokazuje fakt, že nejvýznamnější představitelé behaviorální ekonomie pocházejí z řad psychologů, kupříkladu Daniel Kahneman či Dan Ariely. Význam behaviorální ekonomie pro klasickou ekonomii lze dokázat i tím, že dva představitelé behaviorální ekonomie získali cenu Švédské národní banky za rozvoj ekonomické vědy na památku Alfreda Nobela. Již zmíněný Daniel Kahneman, který cenu obdržel v roce 2002 za uplatnění laboratorních pokusů jako nástroje empirických hospodářských analýz, zvláště

při studiu alternativních tržních mechanismů a v roce 2018 Richard Thaler za přínos k rozvoji behaviorální ekonomie. Královská švédská akademie věd ve svém oznámení o Nobelově ceně uvedla, že jeho „příspěvky stavěly most mezi ekonomickými a psychologickými analýzami jednotlivých rozhodovacích procesů“. Jeho empirické nálezy a teoretické poznatky přispěly k vytvoření nového a rychle se rozvíjejícího oboru behaviorální ekonomie (Pollard a Ringstrom, 2017).

S ohledem na to, že se behaviorální ekonomie zejména zabývá lidskou racionalitou a jejím selháním, jeví se jako přínosné nahlížet na problematiku zdanění OSVČ také tímto úhlem pohledu. Behaviorální ekonomie nepochybně předpokládá klasické ekonomie o racionálním člověku ve smyslu, že člověk jedná tak, aby maximalizoval svůj užitek. Nicméně identifikuje selhání toho, že se ne vždy člověku daří dosahovat maximálního možného užtku. Tato selhání jsou označována behaviorálními předsudky (někdy též behaviorálními biasy). Behaviorální ekonomie tato selhání identifikuje, popisuje jejich průběh a vliv na lidské jednání, identifikuje příčiny a snaží se přijít s řešením. Kromě těchto selhání se snaží představit i další vlivy, které na lidské jednání a rozhodování působí a nejsou přímo označeny za selhání racionality. Příkladem takového vlivu jsou společenské normy.

Pokud se lidé rozhodují, tak mohou uvažovat ve dvou rovinách, v rovině tržních nebo společenských norem. Obě tyto roviny mohou být uplatněny na stejné rozhodovací situaci, ale liší se v hodnotovém kritériu, které člověk použije při svém rozhodování. V případě tržních norem je hodnotové kritérium snadno definovatelné, jedná se o ekonomický prospěch. Jedná se o čistou formu trhu, kdy člověk zvažuje náklady a přímý přínos. V případě návštěvy restaurace zákazník zvažuje, zda mu nabízené jídlo stojí za požadovanou cenu a provozovatel restaurace zvažuje, zda se mu při zvažení jeho nákladů a požadavcích na zisk vyplatí za danou cenu jídlo nabízet. Pokud oba souhlasí, že je to pro ně výhodné, dojde ke směně. Ani jeden z nich by nepřistoupil na pro něj nevýhodnou směnu. Kupříkladu prodej jídla pod cenou nákladů, či zakoupení jídla za cenu vyšší, než odpovídá užtku. Ovšem v případě, kdy se lidé rozhodují na bázi společenských norem již tento striktní požadavek na ekonomickou výhodnost (požadavek zisku) není vyžadován. Kupříkladu když je člověk pozván na večeři rodinou či přáteli, tak nejen, že se neočekává, že by za jídlo zaplatil jako v restauraci, ale dokonce by nabídka platby byla přijata nepříznivě. Z pohledu tržních norem by bylo pro hostitele racionální přijmout nabízenou platbu. Člověk si užije společnost přítele a ještě získá peníze. Lze tedy říci, že hostitel jedná iracio-

nálně, pokud platbu odmítá. Ovšem v případě platnosti společenských norem tomu tak není.

V případě platnosti společenských norem jsou lidé ochotni přistoupit i na pro ně ekonomicky nevýhodnou transakci a z pohledu maximalizace užtku iracionální. Ovšem to jen z prvního pohledu. Této problematice i její explanaci pomocí experimentu je věnováno množství odborných publikací, příkladem „*A Fine is a Price*“ (Gneezy a Rustichini, 2000) či „*Effort for payment: A tale of two markets*“ (Heyman a Ariely, 2004). Systém společenských norem má své výhody, které se týkají i lidí, kteří přistupují na ekonomicky nevýhodné transakce. Člověk se vyvinul jako skupinový tvor. Být součástí nějaké skupiny je evolučně výhodné. Členství ve skupině přináší jedincům ochranu, snadnější zisk potravy a podpory v případě nemoci. Tento jev se netýká pouze člověka, ale všech společenských forem života. Kupříkladu netopýři se dělí o potravu. Pokud se jedinec z lovu vrátí bez úspěchu, je nakrmen ostatními. Pokud by se odmítl podělit o svoji kořist, tak je ze skupiny vyloučen a v případě příštího neúspěchu mu skupina již nepomůže. Tedy existence společenských norem má racionální význam z dlouhodobého hlediska a participace jedince má podobu pojištění. Když se jedinec daří, je štedrý k ostatním. Přistupuje na krátkodobě ekonomicky nevýhodné transakce. Když se jemu nebude někdy dařit, může žádat o pomoc ostatní členy skupiny. Na rozdíl od tržních norem nelze platnost společenských norem právně vymáhat.

Přestože společenské normy lze velmi těžko definovat a nelze jejich uplatnění vymáhat ani stanovit nějakou vnější autoritou, jako kupříkladu vedením firmy či rozhodnutím vlády, tak mají významný vliv na lidské chování. Jako příklad lze uvést snahu americké organizace pro pomoc důchodcům a seniorům. Ta vyzvala americké právníky, aby poskytovali seniorům poradenství za zvýhodněnou cenu 30 dolarů za hodinu. Nenašel se ani jeden právník, který by na to byl ochoten přistoupit. Po čase byla výzva změněna a vyzývala právníky k poskytnutí konzultací zdarma. Za těchto podmínek se již našli právníci, kteří byli ochotni se zapojit a poskytnou svoje služby zdarma, přestože za 30 dolarů ochotni nebyli. Jakmile právníci měli pomáhat zdarma, tak začali uvažovat v oblasti společenských norem a byli ochotni pomoci. Tedy prostřednictvím společenských norem lze dosáhnout výnosu s nižšími náklady, než v případě norem tržních. Každá reforma s sebou nese určité náklady na její realizaci, a pokud bude zohledňovat společenské normy, tak budou tyto náklady mnohem menší.

Zvláštní druh společenských norem představuje tzv. společenské smlouvy, což je jakýsi nepsaný a nevyřčený závazek zů-

částněných stran a vzniká na bázi předpokladů. Příklad: „Já teď pomohu tobě a ty pomůžeš mně, až budu potřebovat.“ Toto je příklad společenské smlouvy mezi dvěma účastníky, kdy účastník A potřeboval pomoc od účastníka B a vznikla tehdy, když se účastník B uvolil pomoci a účastník A pomoc přijal. Účastníka B vedou k pomoci účastníkovi společenské normy. Ovšem pokud by účastník A smlouvu porušil a nepomohl by účastníkovi B, když by to potřeboval, tak by se účastník B cítil oprávněn nepomoci účastníkovi A v případě jeho další žádosti. Tedy porušení společenské smlouvy vede k tomu, že se poškozený cítí oprávněn k vyloučení viníka z oblasti společenských norem. Pokud je porušení společenské smlouvy závažnějšího charakteru, tak se může stát, že se poškozený budou cítit oprávněni porušit i normy právní. Kupříkladu vznik počítačového pirátství je důsledkem soustavného porušování společenských norem ze strany poskytovatelů multimediálního obsahu (Blahout a Wawrosz, 2014).

Společenskou smlouvu lze identifikovat i ve vztahu mezi plátcem daně a příjemcem. V našem případě mezi OSVČ a vládou. Lze ji formulovat takto: „*Poplatník se zavazuje platit daně poctivě a ve stanové výši. Příjemce daní se zavazuje s přijatými penězi hospodařit s péčí řádného hospodáře, poskytnout za ně plátcům prospěšné veřejné statky a zajistit plátcům dobré podmínky pro podnikání.*“ Takto formulovaná společenská smlouva vychází z pohledu autorů článku, a přestože každý jednotlivec by ji formuloval trochu jinak, tak podstata zůstává. Bohužel v současnosti je společenská smlouva ze strany vlády porušována. Vláda nehospodář s péčí řádného hospodáře, peníze jsou vynakládány na věci, se kterými by plátce daní nesouhlasil a vláda činí kroky k zhoršení podnikatelského prostředí. Výrazná byrokratická zátěž (The World Bank, 2018 a Ministerstvo vnitra ČR, 2009), složité, nestabilní a špatně vymahatelné právo, zásahy do volného trhu různými regulacemi a zvýhodňování jedněch na úkor druhých prostřednictvím dotací. Dle studie „*Doing business*“, kterou každoročně vydává Světová banka, v roce 2017 zabralo pouze administrativní zvládnutí daní 248 hodin ročně, což je nárůst o 14 hodin oproti roku 2016 (The World Bank, 2018). Nelze se pak divit, že se plátcí doslova cítí oprávněni využívat k daňové optimalizaci i při nejmenším nemorální metody.

Na základě výše zmíněných poznatků behaviorální ekonomie lze konstatovat, že ke zlepšení situace je potřeba narovnání vztahů mezi plátcem daní a jejich příjemcem a obnovení společenské smlouvy mezi nimi. Toho bohužel nelze dosáhnout nějakou konkrétní reformou, ale spíše postupnou normalizací vztahů, což by vyžadovalo mnoho dílčích reforem, které by odstranily vzniklé disproporce.

Celý proces by byl zdoluhavý, jelikož obnova důvěry trvá mnohem déle, než její ztráta. Na základě zjištění si autoři dovolu-jí odhadovat, že obnovení společenské smlouvy by trvalo desetiletí. Bohužel lidé trpí krátkodobým myšlením, takže nechtě-jí realizovat řešení, jejichž přínosy se pro-jeví v dlouhém období. Většina lidí si představuje realizaci reformy, která situa-ci napraví ze dne na den, což je pochopi-itelně nemožné. Ba naopak, každý zásah a regulace situací jen zhorší.

Sumarizace hlavních přínosů daně z podnikání

Předkládaný rámcový návrh daně z pod-nikání byl konstruován tak, aby alespoň částečně pomohl dostát základním poža-davkům na daňové opatření, dále byl snadno pochopitelný pro heterogenní sku-pinu OSVČ a zároveň minimalizoval admi-nistrativní zatížení těchto osob. Navrhova-né řešení dodržuje také požadavky na ne-distorzitu daňového opatření. Je nutné po-dotknout, že tento princip současný systém nenaplní, a dal tak vzniknout švarcsystému, kdy je zaměstnanecký vztah nahrazen zdánlivým sebezaměstnáním.

Hlavním přínosem by bylo snížení počtu OSVČ, které obcházejí svou daňo-vou povinnost a pohybují se zcela či čás-tečně v oblasti šedé ekonomiky. Právě vy-stoupení alespoň malé části OSVČ z šedé ekonomiky by se mohlo projevit v růstu HDP.

Aplikace nového daňového opatření by měla pozitivní dopad i na jednotlivé muni-cipality, kde mají OSVČ místo podnikání. Právě obce jsou totiž příjemcem procentní části odvedené daně z příjmů OSVČ, které jsou registrované v daném místě. Důležité je také připomenout, že platba daně z pod-nikání by byla realizována již na počátku kalendářního roku. Municipality, stejně jako státní rozpočet, by tak mohly kalkulo-vat i s určitým objemem příjmů již o mini-málně 12 měsíců dříve než v případě sa-motné platby daně z příjmů ze samostatné výdělečné činnosti.

Závěr

Pohyb OSVČ i dalších osob v oblasti stí-nové ekonomiky je důsledkem lidského jednání, respektive výsledkem rozhodová-ní v rovině tržní a v rovině společenských norem. Specifickým druhem společenské normy je společenská smlouva v tomto pří-padě mezi plátcem daně (OSVČ) a příjem-cem daně (státem). Bohužel, tato smlouva je v současné době oběma stranami poru-šována. Vláda nehospodář s péčí řádného hospodáře, peníze jsou vynakládány na věci, se kterými by plátce daní nesouhlasil a vláda činí kroky k zhoršení podnikatelské-ho prostředí. Výrazná byrokratická zátěž, složité, nestabilní a špatně vymahatelné právo, zásahy do volného trhu různými re-gulacemi a zvýhodňování jedněch na úkor

druhých prostřednictvím dotací. Nelze se pak divit, že se plátcí doslova cítí oprávně-ní využívat k daňové optimalizaci i při ne-jmenším nemorální metody.

Cílem této práce proto bylo představit rámcovou podobu daně z podnikání jako jednu z možností, jak vyvést část OSVČ ze stínové ekonomiky. Tedy opatření vychá-zející ze základního požadavku na daňové opatření, kterým je dosažení spravedlnos-ti daňového zatížení.

Předkládaná rámcová podoba rozšíření daňového opatření má podstatu v zavede-ní nové daně z podnikání, která by byla propojená se současnou koncepcí daně z příjmu fyzických osob. Přičemž současná koncepce daně z příjmu by mohla zůstat beze změn. Daň z podnikání by měla po-dobu platby na počátku roku, přičemž se jeví jako vhodné, aby se daň z podnikání týkala především těch OSVČ, které mohou uplatňovat 80% výdajový paušál.

Hlavním důvodem pro aplikaci daně z podnikání právě pro samostatně podni-kající využívající 80% výdajový paušál je ten, že se z velké části jedná o podnikající zemědělce, kteří jsou velmi specifickou skupinou OSVČ oproti zbylým OSVČ, a to především z důvodu nízkého vzdělání a dlouhodobosti v podnikání. Periodické placení jednotné daně z podnikání ve spo-jitosti s podáváním pouze čestného pro-hlášení namísto daňového přiznání by těmto OSVČ mohlo přinést značnou úspo-ru vlastního času.

Důležité je upozornit, že modelová OSVČ využívající 80% výdajový paušál ješ-tě při měsíčním příjmu ve výši 69 000 Kč, tj. při ročním příjmu ve výši 828 000 Kč díky současně nastaveným slevám na dani a aplikaci výdajového paušálu, na konci období odvede nulovou daň z příj-mu. V případě, že by daň z příjmů ze sa-mostatné činnosti OSVČ za kalendářní rok překročila výši daně z podnikání, stane se daň z podnikání slevou na dani a OSVČ na dani z příjmu odvede jen rozdílnou část. V případě, kdy daň z příjmů ze samostatné činnosti za kalendářní rok nepřekročí výši daně z podnikání, je OSVČ osvobozen od platby daně z příjmů, ovšem nemůže žádat o vrácení daně z podnikání. Pro mi-nimalizaci administrativního zatížení OSVČ osvobozených od platby daně z příj-mů by nebylo na konci kalendářního roku vyžadováno daňové přiznání v plném roz-sahu, ale pouze čestné prohlášení o výši příjmů za dané období. Zjednodušené účetnictví by vedlo ke snížení administra-tivního zatížení OSVČ. Lze předpokládat, že snížení administrativního zatížení by ocenili především OSVČ s nižším vzdělá-ní, které dlouhodobě podnikají.

Práce se zabývala i širšími souvislost-mi. Identifikovala jednu z příčin vzniku stí-nové ekonomiky a až predátorské daňové optimalizace na hraně zákona, a to poru-šování společenské smlouvy ze strany vlády. Byl vysvětlen vznik a význam spo-le-

čenských norem, konkrétně pak společen-ské smlouvy. Tato zjištění byla následně vztažena ke zkoumané problematice a au-toři práce dospěli k těmto závěrům:

1. Porušování společenské smlouvy mezi vládou a podnikateli je jedna z příčin rozmachu stínové ekonomiky.
2. Pokud chce vláda omezit velikost stí-nové ekonomiky, měla by se zaměřit na narovnání vztahů mezi ní a podni-kateli a snažit se o opětovné obnove-ní společenské smlouvy.
3. Každá zamýšlená reforma, která má být přijata, musí reflektovat spo-lečenské normy.

Hlavním přínosem aplikace daně z pod-nikání by bylo snížení počtu OSVČ, které obcházejí svou daňovou povinnost a pohy-bují se zcela či částečně v oblasti šedé ekono-miky. Pozitivní přínos aplikace by ovšem doznali i samotné OSVČ, pro něž by bylo dosaženo snížené administrativní zátěže.

Zároveň je vhodné upozornit, že ke zle-pšení soudobé situace je potřeba narovnání vztahů mezi plátcem daní a jejich příjem-cem a obnovení společenské smlouvy mezi nimi. Toho bohužel nelze dosáhnout nějakou konkrétní reformou, ale spíše po-stupnou normalizací vztahů, což by vyža-dovalo mnoho dílčích reforem, které by odstranily vzniklé disproporce. Celý pro-ces by byl zdoluhavý, jelikož obnova důvě-ry trvá mnohem déle, než její ztráta.

Afilace

Práce vznikla v rámci projektu realizova-ného na Vysoké škole finanční a správní, a. s. nesoucí název „Fiskální dimenze a de-terminanty efektivnosti sociální politiky: 7429/2018/07“.

Literatura

- Beran, V. - Franek, J. *Illegal Employment in the Czech Republic*. In: Machova, Z. a M. Ticha (eds.) *Proceedings of 13th International Conference Economic Policy in the European Union Member Countries 2016*. VŠB - Technical University of Ostrava: pp. 19–27. ISBN 978-80-248-3796-3
- Blahout, M. - Wawarosz, P. 2014. *Behavioral economics and cyber crime*. European Scientific Journal (ESJ); ESJ November 2014, SPECIAL edition Vol.1.
- Česká správa sociálního zabezpečení. *CSSZ.CZ Přehled o počtu OSVČ dle krajů resp. dle okresů a krajů*. [online]. 2018 [cit. 2018-03-14]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/statistiky/ekonomicke-ukazatele/prehled-opoctu-osvc-dle-kraju-resp-dle-okresu-a-kraju>
- Český statistický úřad. CZSO.cz. *Hlavní makroekonomické ukazatele*. [online]. 2018 [cit. 2018-08-14]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/hmu_17
- Etržby. *Etržby.cz Proč evidence tržeb?* [online] 2017 [cit. 2017-06-19]. Dostupné také z: <http://www.etrzby.cz/cs/proc-e-trzby>
- EUROSTAT. *Active population, aged 15–64 - annual averages*. [online] 2017 [cit. 2018-01-02]. Dostupné také z: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/product?code=tipslm15>
- Finančná správa Slovenskej republiky: *Všeobecne o daňovej licenci*. [online] 2013. [cit. 2018-03-14]. Do-stupné také z: <https://podpora.finanncasprava.sk/062318-V%C5%A1eobecne-o-da%C5%88ovej-licencii>

Finanční správa. *Podnikatel* (OSVČ). [online] 2018a [cit. 2018-02-01]. Dostupné také z: <http://www.financnisprava.cz/cs/dane/dane/dan-z-prijmu/fyzicke-osobypoplatnik/podnikatel-osvc>

Gneezy, U. - Rustichini, A. *A fine is a price*. The Journal of Legal Studies, 2000, 29.1: 1–17.

Heyman, J. - Ariely, D. *Effort for payment: A tale of two markets*. Psychological science, 2004, 15.11: 787–793.

Maaytová, A. - Ochraňa, F. - Pavel, J. *Veřejné finance v teorii a praxi*. Praha: Grada Publishing, 2015. Expert (Grada). ISBN 978-80-247-5561-8.

Ministerstvo financí ČR. *Stanovisko Ministerstva financí k minimálnímu základu daně z příjmů*. [online] 2006 [cit. 2018-05-10]. Dostupné také z: <https://www.mfcr.cz/cs/aktualne/tiskove-zpravy/2006/2006-01-10-tiskova-zprava6034-6034>

Ministerstvo vnitra ČR. *MVCR.CZ Snížení administrativní zátěže podnikatelů*. [online]. 2009 [cit. 2017-06-19]. Dostupné také z: <http://www.mvcr.cz/clanek/snizovani-administrativni-zateze-podnikatelu.aspx>

Pollard, N. - Ringstrom, A. (October 9, 2017). „We're all human: 'Nudge' theorist Thaler wins economics Nobel”. Reuters. Retrieved October 11, 2017.

Průša, Ladislav a kol. *Sociálně ekonomické postavení osob samostatně výdělečně činných v České republice*. Praha: VÚPSV, 2008. ISBN 978-80-7416-011-0.

Průša, Ladislav a kol. *Sociálně-ekonomické postavení osob samostatně výdělečně činných v ČR v hospodářské krizi a souvislosti se systémem sociálního zabezpečení*. Praha: VÚPSV, 2013. ISBN 978-80-7416-144-5.

Roemer, F. *La Dématérialisation des Procédures Fiscales en France, une Modernisation de l'état au Service de L'amélioration des Relations Avec les*

Enterprises? 2016 Pyramides, [cit. 2017-05-04]. Dostupné také z: <http://pyramides.revues.org/999>

Říhová, L. *The Role of P2P Loans in the Financing of Small and Medium Sized Enterprises in the Czech Republic*. In: *Proceedings of 14th International Scientific Conference Economic Policy in the European Union Member Countries*. Karviná: Silesian University in Opava, School of Business Administration in Karviná. 597–609. 2016. ISBN 978-80-7510-210-2.

Říhová, L. *Vliv vybraných fiskálních a daňových změn na osoby samostatně výdělečně činné v České republice*. Praha, 2018. Doktorská disertační práce. Vysoká škola finanční a správní, a. s. Vedoucí práce prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc.

Autorka Ing. Lenka Říhová, Ph.D. (lenka.rihova@vupsv.cz) působí na Vysoké škole finanční a správní, a. s. a dále zastává pozici výzkumné pracovnice Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. (Research Institute for Labour and Social Affairs - RILSA), Dělnická 213/12, Praha 7, Česká republika.

Seattle.gov. *Tax Rates and Classifications, Business License Tax*. [online]. 2017 [cit. 2018-03-14]. Dostupné také z: <https://www.seattle.gov/business-license-tax/beforeyou-file/tax-rates-and-classifications>

Service-Public. *Professionnels-Entreprises*. [online]. 2017. [cit. 2017-05-04]. Dostupné také z: <https://www.service-public.fr/professionnels-entreprises>

The World Bank. *doingbusiness.org Doing Business*. [online]. 2018 [cit. 2018-03-14]. Dostupné z: <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>

Autor Ing. Michal Blahout (Michal Blahout @gmail.com) je odborným asistentem Katedry ekonomie a mezinárodních vztahů Vysoké školy finanční a správní, a. s. (University of Finance and Administration, Faculty of Economics, Department of Economics and International Relations), Estonská 500, 101 00 Praha 10, Česká republika.

Poznatky z praxe

100 let ve službách republiky - sociální péče o válečné veterány v České republice

Peter Brnula, Jitka Laštovková, Pavel Kucler

Príspevek je reflexí vývoje sociální péče o válečné veterány v Československu a následně v samostatné České republice. Zároveň nabízí úvahu o možnostech sociální práce v Armádě ČR. Text se zaměřuje na analýzu veřejně dostupných historických dokumentů v podobě legislativních předpisů a politik od roku 1918 po současnost a přináší informace o zaměření sociální péče o válečné veterány, stejně jako o její politizaci a jisté formě její historické diskontinuity v rámci Československa/České republiky. V závěru textu autoři diskusí orientují k nutnosti a potřebě sociální práce v Armádě ČR, a to nejen s válečnými veterány, ale také obecně s vojáky z povolání jako s relevantní cílovou skupinou.

Úvod

Sociální zabezpečení válečných veteránů jako jednoho ze symbolů státní samostatnosti v posledních 100 letech je metaforou etablované se specifické části sociální práce v československém/ českém národním kontextu. Sociální práce na území dnešní České republiky píše svoji více jak stoletou historii. Sociální práce se v Československu začala formovat tradičním „kontinentálním“ způsobem (oproti USA; Bosá, 2013), jako jeden z nástrojů sociální politiky. To znamená, že její rozvoj můžeme právem hledat v legislativním ukotvení poskytování pomoci a systémech sociální politiky všeobecně. Je však známo, že zejména Alice Masaryková se snažila o propojení tohoto kontinentálního

ho systému se systémem sociální práce fungujícím v USA.

Sociální práce se v Československu začala etablovat na základě původní Rakousko-Uherské tradice v době, kdy už byla poměrně jasně definovaná jako pomáhající profese, akademická disciplína i obor s vlastní teorií.

V případě cílové skupiny, které se budeme níže věnovat, je však historický vývoj pomoci a péče více spjat s vývojem institutu sociálního pojištění, sociální pomoci a sociálních služeb než samostatné sociální práce a jejích služeb.

Právě z tohoto důvodu je nutné alespoň z části popsat rozvoj systému sociální politiky na území Československa, který souvisí s tématem této statě.

Po vzniku Československé republiky, již 2. 11. 1918, byl přijat zákon o zřizování nejvyšších státních úřadů. Následně, dne 15. 11. 1918, bylo v souladu s výše uvedeným zákonem zřízeno Ministerstvo sociální péče. I v sociální oblasti platily zatím tzv. „říšské zákony“. Na těchto základech začalo Československo stavět vlastní sociální péči/sociální politiku a sociální práci.

Začátkem roku 1919 mělo Ministerstvo sociální péče zřízené tři odbory, ze kterých můžeme usuzovat na zaměření sociální politiky první Československé republiky - odbor péče o mládež; péče o invalidy, odbor bytový a družstevnický; a odbor ochrany dělníků, zprostředkování práce, živnostenské inspekce a sociálního pojištění. Sociální politika Československa vychá-

zela z koncepce Karla Engliše², kterou představil už v době Rakouska-Uherska. Do sféry sociální péče v působnosti zmíněného ministerstva spadaly následující cílové skupiny: chudí; děti a mládež; váleční poškození; dělníci; nájemníci; nezaměstnaní; a velká oblast sociálního pojištění obyvatel (invalidní, starobní, nemocenské, úrazové); a také vystěhovalecká politika (Deyl, 1985). Z dobového slovníku je jasné, že pojmenování dnešních válečných veteránů bylo více nálepkující a vztahující se k válečným škodám - patřili do kategorie válečných poškozených.

Z politických a společenských důvodů rostla v tomto období potřeba postarat se minimálně o válečné poškozené, pozůstalé³ a nezaměstnané jako nového fenoménu doby. Jejich počet enormně stoupal i díky ukončení války, návratu veteránů do vlasti a utlumování válečného průmyslu, ve kterém byli ti, kteří zůstali doma, zaměstnaní (Brnula, 2013).

Naší snahou je v rámci stoletého výročí sociální práce na území České republiky popsat, jakým způsobem byla poskytována pomoc/sociální péče a sociální práce této cílové skupině ze strany společnosti, resp. státu.

Kromě historických zjištění, založených zejména na analýze právních a politických dokumentů o vývoji péče, také představíme možnosti současné sociální práce v Armádě ČR.

Sto let péče - historický exkurz v péči o válečné veterány

Vzniklá Československá republika navazuje na říšské zákony. Nebyla to však pouze hodnota vycházející z tradice, kvůli které byla pozornost věnována této cílové skupině, ale i dobový kontext, ve kterém snad nebyla rodina na území ČSR, která by neměla ve svých řadách válečného poškozeného/invalidu, což nutně vedlo k nutnosti péče.

Zároveň způsob péče o vojáky a válečné poškozené pokračoval v systému, který byl užívaný již za dob monarchie. Brnula (2013) popisuje péči o vojáky, válečné poškozené a jejich rodinné příslušníky v Uherské části monarchie. Zde je možné konstatovat, že nešlo jen o poskytování sociálních služeb a dávek, ale též sociální poradenství poskytované této cílové skupině, což je důkaz etablované sociální práce v armádě tehdejší monarchie. Sociální práce však byla poskytována kombinací veřejné sféry a neveřejných poskytovatelů. Uvedený systém se dal porovnávat se západním systémem sociální práce i s tehdy utvářejícím se posláním sociální práce u Marie Krakešové, které zveřejňuje ve svých pozdějších pracích, tedy kombinaci výchovné a materiální pomoci.

Dobiáš (1929) uvádí, že také rakouský model péče ve velkém spoléhal na různé druhy dobročinných spolků, které suplovaly roli státu coby poskytovatele sociální péče pro válečné veterány.

Po vzniku Československé republiky převzal péči o válečné veterány stát. Systém této péče byl velmi propracovaný a zdokonalený oproti stávajícímu Rakousko-Uherskému modelu. Podle Dobiáše (1929) byl zřízen tzv. Státní podpůrný fond československých invalidů, který se stal garantem péče⁴.

Zákonem byl jasně stanoven a vymezen okruh osob, které mohly být považovány za válečné poškozené. Byli jimi především invalidé, kteří o svou pracovní schopnost přišli zraněním nebo nemocí při výkonu služby a plnění vojenských či nevojenských úkolů; dále jejich rodinní příslušníci, vůči kterým mají váleční poškození tzv. vyživovací povinnost a také pozůstalí po zemřelých a nezvěstných z války.

Pro poskytnutí dávky se posuzoval stupeň tzv. ztráty zdravotní způsobilosti, až následně po posouzení byl vyplácen důchod.

Stejným způsobem byla veteránům poskytována i možnost rekvalifikace, dobovým slovníkem popsána jako školení a výcvik. V návaznosti na Rakousko-Uherský systém byla samozřejmě i péče v Československu orientovaná také na poskytnutí zdravotní péče. Za hodné zřetele považujeme i definování nutnosti poskytování takových činností, které vedly k samostatnosti a nezávislosti válečných poškozených. Můžeme to ztotožnit se službami sociální práce organizovanými v prostředí péče o válečné poškozené a zaměřenými na výkon kontinuální práce s cílovou skupinou.

V období od vzniku Československé republiky do začátku druhé světové války byla poskytována péče diversifikována do více podob.

První podobou bylo poskytování finanční podpory, druhou formou byla vlastní péče materiálního i nemateriálního charakteru a jako další byly poskytnuty výše zmíněné poradenské činnosti a advokacie, které zahrnovaly práci na integraci válečných veteránů i prostřednictvím rekvalifikace nebo nalezení jiného zdroje obživy, který by zabezpečil důstojné vyžití válečného poškozeného (Dobiáš 1929).

Za specifické bychom mohli považovat postavení legionářů v prvorepublikovém Československu a péči k nim směřovanou.

Podle zákona (§2 zákona č. 282/1919 Sb. Z. a n. o úlevách při přijímání legionářů do státních úřadů) šlo o snahu začlenit tuto specifickou skupinu do běžného života a pomáhat při návratu legionářů do vlasti (Šedivý 2002: 158–184).

Z tohoto období je známa i podpora formou přidělování tzv. licencí/koncesí na provozování biografů, trafik atd. O koncesi bylo možné požádat na novou nebo uvolněnou provozovnu.

U legionářů šlo o jinou péči než u válečných poškozených, a to zejména proto, že tato skupina byla považovaná za vojáky, kteří přispěli ke vzniku samostatného státu. Šlo o kombinaci samostatných legislativních opatření pro tuto cílovou skupinu,

kteří ji zvýhodňovaly např. při nástupu do zaměstnání ve státních úřadech (jak už uvádíme výše). Na druhou stranu šlo o zdravotní, lázeňskou péči a sociální péči o legionáře i jejich rodinné příslušníky. Byla poskytována finanční podpora v podobě výslužného, válečného přídatku a jednorázového příspěvku. Legionářům také vznikala nárok na umístění do tzv. invalidovny, tedy dnešním slovníkem do zařízení sociálních služeb s celodenní péčí (Šedivý, 2002). Sociální péče byla samozřejmě v případě úmrtí legionáře věnována i jeho příbuzným - vdovám a sirotkům.

Období po druhé světové válce bylo v Československu typické tím, že se na jeho území nacházelo množství účastníků národního odboje a válečných poškozených. Tedy těch, kteří byli aktivně zapojeni do procesu národního osvobození, a to buď jako příslušníci československé armády v zahraničí, anebo účastníci národního odboje za osvobození. V této době se stále ještě v legislativě pojem válečný veterán nepoužíval.

V roce 1946 Československo přijímá zákon o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození (zákon č. 255/1946 Sb.). Stejně jako po první světové válce bylo účelem jasně definování cílové skupiny a možností péče, resp. kompenzace za nasazení ve válce. Za cílovou skupinu byli považováni ti občané, kteří byli příslušníky československé armády v zahraničí nebo na Slovensku, případně vykonávali vojenskou službu ve spojenecké armádě, političtí vězni, partyzáni. Museli být účastníky těchto složek po dobu minimálně 3 měsíců či se alespoň podílet na povstání v květnu roku 1945.

Pojem válečný invalida definuje další zákonná norma (zákon č. 164/1946 Sb., o péči o vojenské a válečné poškozené a oběti války a fašistické persekuce).

Toto období bylo též typické pokusem o návrat k péči, jaká byla před vypuknutím druhé světové války, resp. ještě před Mnichovskou dohodou. Konec této činnosti znamenaly události, které v historii popisujeme jako Vítězný únor v roce 1948. Po komunistickém převratu se podoba armády přetavila do armády totalitního státu. Poskytovala péči po svém a v intencích ideologie paternalistické sociální politiky, která byla systematicky budována i mimo armádu.

Podle Koldinské a Šedivého (2008) byly dle tehdejší platné legislativy žádosti o potvrzení odbojové činnosti poskytované na základě následující hierarchie: členům stranického odboje, pozůstalým po obětech fašismu, politickým vězňům, zahraničním vojákům, partyzánům a účastníkům SNP.

Základem péče byla do roku 1948 podpora účastníkům národního boje za osvobození, tzv. 2. odboje, která měla kompenzovat a zmírnit následky účasti v tomto odboji i v samotné válce. Po roce 1948 a po čistkách v armádě, v době, kdy byly odnímány vojen-

ské hodnosti i výsluhy, byla na řadě i perzekuce bojovníků 2. odboje v řadách armády, zejména těch, kteří vykonávali vojenskou službu v zahraniční spojenecké armádě.

V oblasti zaměstnanosti byla péče o tuto cílovou skupinu formou zabezpečení pracovního místa u nového nebo původního zaměstnavatele, opětovného udělování licencí, přidělování konfiskovaného majetku, udělování správy nad národním majetkem, vzděláváním, rekvalifikacemi a finančními podporami. V ostatních částech se opakovala péče jako v předcházejících obdobích v podobě invalidního důchodu, zdravotní péče a poskytování protéz, dále zaopatřením v domě invalidů - dnešní zařízení sociálních služeb - a jiných příspěvků. Za novinku v tomto období můžeme považovat povinnost zaměstnávat těžce zdravotně postižené účastníky národního boje za osvobození za stejných podmínek jako ostatní zaměstnanci stejné kategorie, poskytnutí slevy na vstupném na kulturní akce, zvýhodnění nebo slevy na veřejnou dopravu (Janečková, 2011). Péče o pozůstalé byla řešena stejně jako v předcházejících obdobích, stále měli nárok na zaopatření po svém příbuzném.

Po společensko-politických změnách v roce 1989 prochází i armáda vlastní transformací. Legislativní vymezení péče o válečné veterány bylo postupně nastaveno na péči o tzv. druhoválečné veterány.

První legislativní pokus MO o vymezení základních pojmů týkajících se sociální péče v AČR byl učiněn až v roce 1995 vydáním „Bílé knihy obrany státu“. Zde se popisuje tvorba tzv. sociálního klimatu v armádě, která vychází z principu sociální politiky státu té doby (MO ČR, 1995).

Následně se kontinuálně rozvíjí více činností ve prospěch válečných veteránů. Za zlomové okamžiky můžeme považovat nejen vstup Armády ČR do NATO, ale i profesionalizaci armády. Téma tzv. novodobých válečných veteránů v Česku je možné popisovat až od roku 2002, kdy byla po třech letech příprav péče zajištěna zákonem č. 170/2002 Sb., o válečných veteránech. V něm byl legislativně poprvé vymezen pojem válečný veterán, nahrazující starší termíny válečný poškozenec a účastník národního odboje.

V rámci péče o veterány je definováno zřizování a spravování domovů péče pro válečné veterány a jejich rodinné příslušníky a poskytování příspěvku na stravu.

V následujících letech byly přijaty další právní předpisy, které tuto péči upravují a rozpracovávají.

Jedná se zejména o oblasti sociálního zabezpečení válečného veterána a možnosti zabezpečení rodinných příslušníků, zřizování vlastních resortních sociálních služeb, např. odlehčovací služba, asistenční služby apod. Možnosti preventivní zdravotní péče ve zdravotnických zařízeních resortu Ministerstva obrany ČR a rekreačních pobytech lázeňských, léčebno-rehabilitační péče; ná-

strojů odměňování v pracovněprávním vztahu s válečným veteránem zaměstnaným v resortu obrany, nebo odměně jako morální podpory v podobě vyznamenání.

Až v roce 2007 je podle Janečkové (2011) zavedena pozice terénního pracovníka pro druhoválečné veterány, jehož náplň práce bychom mohli definovat jako náplň práce sociálního pracovníka pracujícího v poradenském paradigmatu podle Navrátila (2001).

V roce 2014 došlo k posledním úpravám v pojímání péče, a to z důvodu úprav v novele zákona o válečných veteránech. V této novele došlo ke změně specifikace pojmu válečný veterán a podmínek udělování tohoto statusu.

Ze zákona vychází střednědobé koncepte péče o válečné veterány, upravující představu o zaměření pomoci této cílové skupině. Naposledy byla přijata „Koncepte péče o válečné veterány v letech 2017–2021“, která byla schválena 24. ledna 2017.

Tento dokument komplexně popisuje připravovaný systém legislativně praktické péče o novodobé válečné veterány vycházející z premisy, že prvořadě nese odpovědnost za sebe sama jednotlivec a stát má roli pouze podpůrnou. Nově schválená koncepte v tomto ohledu rozlišuje čtyři základní kategorie novodobých válečných veteránů (dále jen NVV), a to v činné službě, v činné službě před ukončením činné služby, mimo činnou službu v produktivním věku a mimo činnou službu v důchodovém věku. Tento systém by měl v budoucnu pružněji reagovat na aktuální potřebu NVV. Z hlediska poskytované péče Ministerstvo obrany bude dle koncepte podporovat následující oblasti:

- oblast sociální - podpora zaměstnanosti, rekvalifikace, vzdělání, komunitní péče a práce s rodinami válečných veteránů a benefiční programy pro válečné veterány;
- oblast zdravotní a psychologické péče - zdravotní péče, psychologická péče;
- oblast mediální a propagační.

Výše zmíněné oblasti podpory ze strany Ministerstva obrany, potažmo státu, směřují do komplexního systému péče o novodobé válečné veterány, jež budou mít stanovená jasná pravidla poskytované péče. Z hlediska přímé sociální péče je spíše třeba směřovat danou péči do komunitních center pro válečné veterány (dále jen „KCVV“) v místech vysoké koncentrace NVV (v současné době jsou funkční komunitní centra v Brně a v Olomouci).

Tento záměr koresponduje i s komunitními službami, které jsou v současné sociální práci preferované.

Z uvedeného vývoje péče je zřejmé, že se jedná především o oblast sociálního zabezpečení a sociálních služeb, nikoli o poskytování služeb sociální práce.

Sociální práce v Armádě České republiky místo závěru⁵

Je nesporné, že sociální práce a její služby nejsou v současné Armádě ČR systema-

ticky válečným veteránům poskytovány. Vnímáme to jako prostor pro etablování sociální práce a její rozvoj. To je možné ze tří zdrojů, z teoretického (zdroje sociální práce), z zkušenostního (zkušenosti z jiných armád) a ze zdroje potřeb a požadavků/pohledů samotných válečných veteránů.

Naše vnímání péče o válečné veterány se však neopírá jen o historický kontext, ale i o hodnotovou orientaci. Vojáky i vojákyně vnímáme jako ty, kteří nasazují vlastní životy či zdraví v zahraničních misích i činnostech v „zázemi“ v České republice, za což si zaslouží péči od společnosti, pro kterou byli ochotni něco obětovat. Nemá tedy jít o pozitivní diskriminaci válečných veteránů ve smyslu upřednostnění před jinými občany, ale o to, abychom jim umožnili dostat služby od společnosti s ohledem na úkoly, které plnili v její prospěch.

Pokud bychom chtěli budovat sociální práci v AČR, musíme nevyhnutelně přijít ke kombinaci všech zdrojů - nejnovějších teorií sociální práce (kritické sociální práce⁶); zkušenosti z jiných armád, finančních možností státu i kulturních determinantů spojených zejména s vnímáním armády a jako nejdůležitějšího vnímání i pohledu samotných zúčastněných - válečných veteránů. V neposlední řadě i k návratu k historické zkušenosti v péči o tuto cílovou skupinu a tak k navázání na tradice. Je patrné, že sociální zabezpečení v AČR až na některé specifické oblasti (otázka novodobých válečných veteránů či politicky rehabilitovaných vojáků) v zásadě odpovídá potřebám a standardům, obvyklým v západní společnosti. Zásadní limity tohoto přístupu ale konstatují již v roce 1997 Černoch a kol.: „... v AČR se sociální politika od roku 1989 prakticky ne-realizovala, byla pojata zúženě pouze jako sociální zabezpečení... Sociální politika a její programové nástroje jsou redukované na soubor opatření v důchodovém a zdravotním zabezpečení, sociální péči a podobně“ (Černoch, 1997:106). Stejně konstatování platí prakticky beze zbytku i po 20 letech.

Sociální práce pak v tomto kontextu není zmiňována vůbec, je patrné, že v oblastech individuální a skupinové práce s cílem předcházet nepříznivým sociálním situacím, případně je řešit, v AČR dosud nenašla své místo. Stejně tak nemá místo ani komunitní práce a práce s komunitou/v komunitě. Ani z pohledu kritické sociální práce není možné ve výše uvedeném identifikovat činnost služeb sociální práce nebo sociálních pracovníků (v rozměrech a intencích kritické sociální práce).

Sociální práci chápeme v jejím nejširším pojetí, tedy nejen jako nástroj naplňování cílů sociální politiky či sociálního zabezpečení, ale jako obor, který naplňuje svébytné cíle poskytováním služeb sociální práce. Takto vnímaná sociální práce poskytuje mnohem komplexnější prostor pro realizaci v životech

svých klientů. A skutečně je jedno, zda v rámci role poradenské nebo advokátské (Levická, 2017), resp. poradenského či reformního paradigmatu (Navrátil, 2001).

Úkolem sociální práce jako praktické činnosti v podmínkách AČR by tedy bylo zabezpečit naplňování sociálních potřeb vojáků jako svých klientů. Jde zejména o pomoc v oblastech svázanými s potřebami aktuální fáze životního cyklu: pomoc s rozšiřováním kompetencí spojených s trhem práce a začleněním na trh práce po odchodu z Armády ČR, sociální podporu spojenou s rodinným životem, případně péči v seniorském věku. V tomto organizačním prostředí bude mít přirozeně jiné cíle a prostředky v péči s novodobými válečnými veterány, s kariérovými vojáky, kteří strávili v uniformě celý profesní život, či s kontraktovanými profesionály, jejichž služba v armádě trvala jen několik let, nebo s vojenskými vysloužilci či veterány v seniorském věku. Stejným způsobem je nutné mezi cílové skupiny zahrnout také občanské či státní zaměstnance rezortu, velmi významnou roli budou hrát rodinní příslušníci všech těchto kategorií zaměstnanců, ale zejména rodiny válečných veteránů.

Systematická pozornost a péče může předejít výrazným problémům jednak individuálního charakteru (propad záchranou sociální sítě v důsledku určité profesní či skupinové charakteristiky), tak také důsledků - deziluze a frustrace v podobě hodnotových a ideových posunů.

- 1 Toto je zřejmé zejména z činnosti M. Richmondové, J. Addamsové, J. Taftové a dalších, zejména v USA. Z domácích to byli A. Masaryková, E. M. Šoltéssová, později I. A. Bláha a další.
- 2 Karlu Englišovi se podařilo velmi jasně a srozumitelně určit děličku čáru mezi činností sociální politiky a sociální práce, která, jak v celém textu definujeme, se oproti sociální politice zaměřuje na pomoc jednotlivci nebo konkrétní skupině. V tomto duchu se následná československá sociální práce od roku 1918 rozvíjela.
- 3 Deyl (1985) uvádí, že po roce 1918 bylo sečteno cca 210.000 válečných invalidů a 380.000 pozůstalých po padlých. Levická (1999) uvádí počty z roku 1928, kdy se evidovalo 207.808 válečných invalidů, z kterých však mělo vyplácený důchod pouze 108.839.
- 4 Nařízení vlády republiky Československé č. 424/1919 Sb. z. a. n., o zřízení a správě „Státního fondu československých invalidů“.
- 5 Tento text vychází z již prezentovaných názorů autorů v jiném textu.
- 6 Ve vnímání kritické sociální práce se přikláníme k autorkám jako Healy, Fook či v českém prostředí Janebová.

Použité zdroje

- Bosá, M. 2013. *Feministické kořeny sociální práce*. Prešov: FIF Prešovskej univerzity.
- Brnula, P., Kusin, V. 2013. *Fenomén pomoci v sociálním myšlení*. Bratislava: IRIS.
- Brnula, P. 2013. *Sociální práce. Dejiny, teórie a metódy*. Bratislava: IRIS.
- Černoch, F. a kol. 1997. *Personalistika v ozbrojených silách*. Praha: MOČR.
- Deyl, Z. 1985. *Sociální vývoj Československa 1918–1938*. Praha: Academia.

- Dobiáš, K. 1929. *Sociální politika Československé republiky v prvním desetiletí jejího trvání*. Praha: Otakar Janáček.
- Janečková, L. 2011. *Péče o vojenské veterány v České republice*. Bakalářská diplomová práce. FIF UP v Olomouci, vedoucí práce: PhDr. Eva Klimentová, Ph.D. Olomouc.
- KOLDINSKÁ, M., ŠEDIVÝ, I. 2008. *Válka a armáda v českých dějinách*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Kucler, P. 2017. *Analýza geneze a vývoje péče o novodobé válečné veterány v České republice po roce 1989*. Bakalářská práce. FSE UJEP v Ústí nad Labem, vedoucí práce: doc. PhDr. Peter Brnula, Ph.D., Ústí nad Labem.
- Laštovka, J., Brnula, P. 2017. Sociální práce v armádě - možnosti a výzvy v českém prostoru. *Vojenské rozhledy*, 23(1), 40–51.
- Laštovka, J., Brnula, P., Kucler, P. 2017. *Život a potřeby novodobých válečných veteránů v České republice* [online]. Ústí nad Labem: FSE UJEP. [2. 3. 2018]. Dostupné z: http://fsetest.ujep.cz/img/upload/16/files/dokumenty/ostatni/vyzkuna_zprava.pdf
- Levická, J. 1999. *Náčrt dějin sociální práce*. 1. vyd. Trnava: FZaSP TU v Trnave a SAP.
- Levická, J. 2017. *Poradenstvo a advokácia - dva spôsoby profesionálnej intervencie*. Trnava: FZaSP TU v Trnave.
- Ministerstvo obrany České republiky. 1995. *Bílá kniha o obraně ČR* [online]. 24. 8. 2016]. Dostupné z: <http://www.mocr.army.cz/ministr-a-ministerstvo/odkazy/odkazy-46088>
- Musil, L. 2004. „Ráda bych Vám pomohla, ale“. Dilemata práce s klienty v organizacích. Brno: Marek Zeman.
- Nařízení vlády republiky Československé č. 424/1919 Sb. Z. a. n., o zřízení a správě „Státního fondu československých invalidů“
- Nařízení vlády republiky Československé č. 561/1919 Sb. Z. a. n., o organizaci péče o válečné poškozence
- Navrátil, P. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman.
- Placák, P. 2015. *Gottwaldovo Československo jako fašistický stát*. Praha - Litomyšl: Paseka a Ústav pro studium totalitních režimů.
- Rozkaz ministra obrany č. 25/2003 Věstníku [online]. [20. 1. 2017]. Dostupné z: http://veterani.army.cz/sites/veterani.army.cz/files/dokumenty/zakladni-stranka/r25_03_ve_zneni_r120_13_r65_14.pdf
- Rozkaz ministra obrany č. 49/2008 Věstníku [online]. [20. 1. 2017]. Dostupné z: http://veterani.army.cz/sites/veterani.army.cz/files/dokumenty/zakladni-stranka/r49_08_ve_zneni_r4_11_r40_13_r113_13_r63_14.pdf
- Rozkaz ministra obrany č. 22/2009 Věstníku [online]. [20. 1. 2017]. Dostupné z: http://www.veterani.army.cz/sites/veterani.army.cz/files/dokumenty/zakladni-stranka/r22_10_ve_zneni_r118_13_r61_14.pdf
- Rozkaz ministra obrany č. 27/2010 Věstníku [online]. [20. 1. 2017]. Dostupné z: http://veterani.army.cz/sites/veterani.army.cz/files/dokumenty/zakladni-stranka/r27_10_ve_zneni_r118_13_r61_14.pdf
- Rozkaz ministra obrany č. 101/2014 Věstníku. [online]. [20. 1. 2017]. Dostupné z: http://veterani.army.cz/sites/veterani.army.cz/files/dokumenty/zakladni-stranka/r101_14.pdf
- Szabó, L. 1999. *A szociális eset munka kialakulása és elméleti háttere*. Budapest: A Szociális Munka Alapítvány.
- Šedivý, I. 2002. Legionářská republika? K systému legionářského zákonodárství a sociální péči v meziválečné ČR. *Historie a vojenská*. Časopis Historického ústavu AČR, 51(1), 158–184.
- Vyhláška č. 505/2005 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona č. 118/2006 Sb., o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů
- Vyhláška č. 191/2005 Sb., o zdravotním postižení vylučujícím přijetí do domova péče o válečné veterány, úhradě nákladů za pobyt v domově péče o válečné veterány a případech, kdy se úhrada nákladů za pobyt v domově péče o válečné veterány nepožaduje

- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách
- Zákon č. 164/1946 Sb., o péči o vojenské a válečné poškozené a oběti války a fašistické persekuce
- Zákon č. 199/1919 Sb., o organizaci péče o válečné poškozené
- Zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání
- Zákon č. 255/1946 Sb., o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození
- Zákon č. 282/1919 Sb. z. a. n., o úlevách při přijímání legionářů do státních úřadů
- Zákon č. 170/2002 Sb., o válečných veteránech

Autor doc. PhDr. Peter Brnula, Ph.D. (peter.brnula@ujep.cz) je absolventem oboru sociální práce, dlouhodobého psychoterapeutického výcviku zaměřeného na člověka podle C. R. Rogerse a dlouhodobého supervizního výcviku. V současné době působí jako vysokoškolský učitel na Katedře sociální práce, Fakultě sociálně ekonomické Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem (Jan Evangelista Purkyně University, Faculty of Social and Economic Studies, Department of Social Work) Pasturova 1, 400 96 Ústí nad Labem, Česká republika. Věnuje se tématům dějin sociální práce, etice v sociální práci a teoriím sociální práce. Působí také jako supervizor v sociální práci a v sociálních službách. Ve výzkumu se orientuje na historii sociální práce a teorii a etiku v sociální práci.

Autorka Mgr. Jitka Laštovková, Ph.D. (jitka.lastovkova@ujep.cz) vystudovala sociologii na Masarykově univerzitě v Brně a etnologii na Západočeské univerzitě v Plzni. V resortu obrany působí s přestávkami od roku 2000, podílí se na empirických výzkumech zaměřených na pracovní podmínky příslušníků resortu obrany. V současnosti pracuje pro velení AČR a přednáší na univerzitě J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Fakultě sociálně ekonomické (Jan Evangelista Purkyně University, Faculty of Social and Economic Studies) Pasturova 1, 400 96 Ústí nad Labem, Česká republika.

Autor Bc. Pavel Kucler (kucler.p@kr-ustecky.cz) je absolvent Vojenské střední školy dopravní ve Valašském Meziříčí a oboru Sociální práce na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. V předešlých letech působil, jako voják z povolání, kdy absolvoval několik zahraničních misí a sloužil v mnoha posádkách Armády ČR. Po ukončení aktivní služby působil, jako koordinátor péče v Ústeckém kraji v rámci projektu ČSoL s názvem „Péče o válečné veterány“ financovaného dotačním programem Ministerstvem obrany. V současné době je aktivním členem organizací sdružujících válečné veterány ČR (ČsOL, SVV ČR), aktivně participuje v projektech se zaměřením na zlepšení legislativní péče o novodobé válečné veterány. Působí na Krajském úřadě Ústeckého kraje, odboru školství, mládeže a tělovýchovy (Regional Authority of the Usti Region, Education, Youth and Physical Training Department), Velká Hradební 3118/48, 400 02 Ústí nad Labem, Česká republika.

Možnosti zaměstnávání znevýhodněných osob v sektoru služeb

Marek Merhaut, Karel Chadt

Otázka znevýhodněných osob je v posledních letech poměrně častým tématem a společně s ní také problematika umísťování těchto osob na volném trhu práce. Osoby, které spadají do této skupiny lidí, nemusí trpět nějakým postižením, ale mohou mít jiné potíže, které je dostanou do situace, kdy mají problém začlenit se do společnosti a sehnat práci, která by jim zajistila potřebný standard v životě. Může se jednat o matky samoživitelky, osoby po výkonu trestu, jedince, kteří byli nějakou část svého života závislí na návykových látkách, apod. Patří sem samozřejmě také lidé, kteří trpí nějakým druhem postižení - zrakově a sluchově postižení, mentálně postižení či osoby s duševním onemocněním. Uvedené osoby potřebují zvláštní podmínky pro výkon své práce. Vytváření chráněných pracovních míst pro osoby s handicapem je v dnešní době stále rozšířenějším jevem, který dává těmto lidem možnost se začlenit do společnosti a získat tak potřebné zkušenosti pro další život.

Stav zkoumané problematiky

V průběhu života se každý z nás setkal s pojmem „člověk s postižením“, „člověk s handicapem“. Tyto termíny se používají v různých situacích, příležitostech a v dnešní době už nejsou žádným zakázaným pojmem či věcí, o které se nemluví. Právě naopak. Slovo handicap je velice dobře vysvětleno v anglicky mluvících zemích, kde mají pro něj velmi hezké lingvistické rozdělení, které jasně vytyčuje, co tento pojem znamená.

Z tabulky č. 1 nám plyne fakt, že pojem handicap neznamená, že daný člověk trpí nějakou nemocí. Zde nerozlišujeme, zda je člověk nemocný nebo zdravý, zda se jedná o stav normality nebo naopak defektivitu. Jedná se o tzv. disfunkci sociální role, která činí člověka odlišným od okolního prostředí a má vliv i na postoje a chování ostatních lidí vůči němu.

Ač žijeme ve světě, kde je informovanost o problematice handicapu oproti letům minulým na vysoké úrovni, tak většina lidí má stále velmi malé povědomí o této oblasti. Dříve byli informováni hlavně specialisté a profesionálové zabývající se touto oblastí cíleně a veřejnost o tento problém příliš zájmu nejevila, do jisté míry byla tato oblast tabuizovaná. Společnost věděla o postižených a nemocných lidech, ale příliš s nimi nepřicházela do kontaktu, tyto lidé se nepohybovali v běžné populaci, problémy takových osob pak tzv. šly mimo běžnou populaci. Neinformovanost společnosti vedla i k jiným problémům, a to v oblasti emocionální, jelikož jakékoliv zdravotní omezení u daných jedinců zapříčiňuje i problémy v oblasti citové. Autorky Buřvalová, Reitmayerová (2007) předkládají myšlenku, že společnost se k takovýmto lidem stavěla, a možná i v dnešní době staví, s až příliš velkým soucitem, pomocí a tendencí o ně pečovat, což není potřeba, tyto lidé takový přístup nevyžadují, mnohdy jim je spíše na obtíž. Dnes doba přináší větší množství informací, možnost si

o dané problematice přečíst nejen knihy a odbornou literaturu, ale díky internetu se můžeme sami dočíst, jak k těmto lidem přistupovat, vycházet s nimi a pomáhat jim. Ovšem tak, aby si handicapovaní nepřipadali jako méněcenní, ale aby začlenění do společnosti pro ně bylo příjemné a nebylo spojené se stresem či pocitem odlišnosti. Je potřeba se pokusit vžít do jejich kůže, ať už se jedná o člověka s tělesným postižením, mentálním či duševním. Nikdy nesmíme zapomenout na to, že i my se můžeme ocitnout v podobné životní situaci a následně budeme rádi, že s námi bude jednáno s respektem a úctou, kterou si zaslouží každý z nás (Buřvalová, Reitmayerová, 2007).

Sociální vyloučení

Ačkoli je obtížné rozlišit zde příčinu a následek, problematika sociálního vyloučení je výrazně provázána s postavením specifických skupin na pracovním trhu a s jejich marginalizací v této oblasti. Jak poznamenává Mareš (2006), „za základ sociální exkluze je považováno především vyloučení z placené práce - tedy nezaměstnanost, jež je důsledkem nedostatku základních kvalifikačních předpokladů vylučovaných“. Upozorňuje také na výzkum, týkající se narůstajícího problému horizontálních nerovností ve srovnání s dříve akcentovanými vertikálními nerovnostmi. Zkoumání sociálního vyloučení tak již není vázáno výhradně na chudobu,

objevuje se i v souvislosti s etnickými, kulturními či náboženskými skupinami. Sociální exkluzi pak popisuje jako „proces, v němž se společnost výrazně polarizuje. Je to proces vydělování jedinců i sociálních kolektivů ze společnosti, který je zbavuje práv a povinností, která jsou s členstvím v ní spojena“. Sociální vyloučení má řadu podob a zasahuje do nejrůznějších oblastí lidského života. „Vedle ekonomického vyloučení, které se projevuje především v podobě chudoby, mohou být jedinci a celé skupiny vyloučeni na trhu práce z přístupu k zaměstnání, ale mohou být vyloučeni i z přístupu k významným institucím, které ovlivňují kvalitu jejich života a vyhlídky do budoucna (například v oblasti vzdělávání, bydlení nebo sociálního zabezpečení). Omezená může být také jejich participace na rozhodování, na politickém dění a v oblasti veřejného kulturního života. Vyloučení může být omezeno pouze na jednu z uvedených sfér, může však také docházet ke kumulaci vyloučení. Vylučující procesy v různých dimenzích se mohou vzájemně posilovat, přičemž některé z nich mohou mít dokonce klíčový význam pro exkluzi v dalších dimenzích (například vyloučení ze vzdělávání implikuje vyšší riziko vyloučení ze zaměstnání, a tedy i chudoby). Často přitom platí, že mezi příčinami, projevy a důsledky sociální exkluze mohou existovat i silné vzájemné vazby a je obtížné je od sebe jednoznačně oddělit“ (Rákoczyová, Mareš, 2005). Nezanedbatelný je také me-

Tabulka č. 1: Vysvětlení pojmu handicap

NEMOC (DYSFUNKCE)	KRÁTKODOBÉ	DLOUHODOBÉ
BIOLOGICKÉ HLEDISKO	Disease (nemoc)	Impairment (fyzicky nemocný)
PSYCHOLOGICKÉ HLEDISKO	Illness (špatně, nesvůj)	Disability (cítící se špatně)
SOCIÁLNÍ HLEDISKO (ROLE)	Sickness (působící neduživě)	Handicapped (handicapovaný)

Zdroj: Buřvalová, Reitmayerová, 2007, s. 5

zigenerační přenos sociálního vyloučení, postihující celé rodiny. Nepříznivá sociální situace se s jeho pomocí může reprodukovat a v čase akcelarovat.

Trh práce v sektoru služeb a znevýhodněné osoby

Člověk, který není nijak zdravotně či jinak omezen, má v dnešní době poměrně velkou možnost sehnat práci a uplatnit se na trhu práce. Stačí si jen stanovit, čemu se chceme věnovat, co nás baví a následně hledat daný obor. Možností je opravdu spousta. Ovšem na trhu práce se musí uplatnit i lidé s nejrůznějšími omezeními. Některé skupiny lidí jsou bohužel v dnešní době stále znevýhodněné. Mluvíme o znevýhodněných osobách na trhu práce.

Komora sociálních podniků zařazuje mezi osoby znevýhodněné na trhu práce následující skupiny:

Osoby se zdravotním postižením - jedná se o osoby, jejichž „zdravotní postižení představuje určité znevýhodnění ve vztahu k ostatním členům společnosti“. Definice vyplývá ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších

předpisů, nebo ze zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.

MLÁDEŽ a mladí dospělí - mluvíme o mladých lidech, kteří svůj život trávili v ústavním zařízení. Jedná se o osoby ve věku mezi 15–26 lety. Patří sem i mladí, kteří vycházejí ze sociálně slabých rodin. Tito lidé mohou mít v budoucnu problém se svým chováním, např. poruchy chování, vandalismus, šikana, kriminalita, rasismus, problémy s drogami, alkoholem, prostitucí, apod. Jejich život prochází různými nástrahami a dostávají se do těžkých životních situací. Dochází u nich k selhávání v profesní přípravě a tím pádem je též problém s nalezením práce. Velmi často tato skupina míří na Úřad práce.

Osoby bez přístřeší - osoby, které nemají kdy bydlet, nemají možnost si z různých hledisek sehnat místo k žití, a proto obývají např. nouzová obydlí.

Osoby opouštějící ústavní zařízení - osoby, které si odpykávaly trest odnětí svobody, či opouští zařízení pro výkon ústavní nebo též ochranné výchovy.

Oběti - lidé, kteří se stali oběťmi například trestné činnosti, domácího násilí, ob-

chodu s lidmi, či osoby komerčně zneužívané.

Osoby pečující o osobu blízkou - péče těchto osob o lidi, kteří jsou z jakéhokoliv důvodu ohroženi sociálním vyloučením. Pečující osoby se díky této pomoci sami ocitají v situacích, kdy mají ztížený přístup na trh práce.

Osoby se zkušeností se závislostí na návykových látkách - jedná se o osoby, u nichž byla diagnostikována závislost na omamných látkách a které buď zdárně skončily minimálně 3 měsíční léčbu, a to buď ambulantní či pobytovou, nebo se u nich dá prokázat, že po dobu 3 měsíců abstinují a to bez přerušení.

Osoby dlouhodobě nezaměstnané - osoby, které jsou bez práce déle než rok a po tuto dobu jsou vedeni na Úřadu práce ČR.

Problematika sociální práce, sociálních služeb a sociálního podniku se zaměřením na osoby se zdravotním postižením

Autorka Malík Holasová (20014) uvádí, že sociální práce svojí činností přispívá k řešení sociálních otázek a problémů. Je to společenskovední disciplína, ale také oblast praktické činnosti, jejímž cílem je objasňování a hledání řešení sociálních problémů. Sociální služby jsou jedním z nástrojů sociální práce, které pomáhají lidem jakýmkoliv způsobem znevýhodněným, ve společnosti či na trhu práce. „Sociální služby jsou poskytovány lidem společensky znevýhodněným, a to s cílem zlepšit kvalitu jejich života, případně je v maximální možné míře do společnosti začlenit, nebo společnost chránit před riziky, které by případně od znevýhodněných osob mohly hrozit. Sociální služby proto zohledňují jak osobu uživatele, tak jeho rodinu, skupiny, do nichž patří, případně zájmy širšího společenství“ (Matoušek, 2007).

Evropská unie se aktivně podílí na pomoci v začleňování lidí se zdravotním postižením. Snaží se o to, aby proces začleňování těchto osob byl plnohodnotný, pomohl jim se začlenit do okolního prostředí a společnosti. Otázka zdravotně postižených a jejich potřeb není otázkou zdvořilosti, ale vychází z práva, že každý občan má nárok žít plnohodnotný život. Takovýto přístup vyplývá a je základem Úmluvy OSN o právech zdravotně postižených, jejíž znění svým podpisem stvrdila i Evropská unie. Na již zmíněnou úmluvu OSN je navázána Evropská strategie pro pomoc osobám se zdravotním postižením 2010–2020. Ta byla Komisí přijata již v roce 2010 a bere v potaz zkušenosti nasbírané během akčního plánu v oblasti zdravotního postižení pro období 2004–2010.

Tyto cíle jsou shrnuty celkem do osmi hlavních oblastí:

1. Dostupnost. Řeší přístupnost osob se zdravotním handicapem ke zboží,

Tabulka č. 2: Co je a co není sociální podnik

Co je sociální podnik	Co není sociální podnik
Na věci má jiný pohled, chce věci dělat odlišně a lépe. Základem rozhodnutí ubírat se směrem sociálního podniku je odlišný hodnotový žebříček jak zakladatelů firmy, tak též jeho managementu.	Označení sociální podnik ještě neznamená, že daný zaměstnavatel, který se takto označuje, provozuje opravdu sociální podnik.
V podnikání se orientuje, není nováčkem na trhu a podnikání zaujímá hlavní příjem jeho finančních zdrojů. Též uznává ekonomickou realitu.	Každý společensky odpovědný podnik, tzv. CSR, není podnikem sociálním. Jeho zřízení je zejména za účelem dosažení zisku.
Většinu z možného zisku navrácí zpět do podniku nebo ho dokonce daruje na společensky prospěšné věci, účely.	Neřadí se sem ani nestátní nezisková organizace (tzv. NNO), která finanční prostředky získává z prodeje výrobků nebo služeb. Projekty nestátních neziskových organizací bývají ale základním pilířem pro sociální podniky.
Zaměstnanci jsou na prvním místě, respektují se jejich zájmy, k potřebám zaměstnanců se přistupuje individuálně a se snahou ztotožnit se se sociálním podnikem.	Též sociální terapeutické pracoviště to není, jelikož je to hlavně služba daným klientům a nejedná se v ní o zaměstnanost z hlediska ekonomického.
Převážně zaměstnává znevýhodněné skupiny lidí, ale není to podmínkou.	Sociálním podnikem také nemusí být každý zaměstnavatel, který ve svém podniku zaměstnává více jak 50 % lidí se zdravotním handicapem.
Snaží se o spolupráci s lokálními komunitami a zainteresovanými skupinami. Nezávislost a partnerské chování jsou nedílnou součástí sociálního podniku.	Nemusí to být ani nadnárodní společnost či její část, popřípadě firma, která je na výše zmíněné společnosti jakkoliv fixovaná.

Zdroj: Kurková, Francová, 2012

službám a též podpora trhu s kompenzačními pomůckami.

2. Zapojení do společnosti. Osoby se zdravotním postižením mají též právo využívat všech možných výhod, které vycházejí ze členství v EU. Je potřeba postupně odstraňovat bariéry, které jim brání, aby se ve veřejném životě mohli věnovat všem možným aktivitám, nejen těm volnočasovým. Jedná se také o zpřístupnění kvalitních komunitních služeb.

3. Rovnost. Diskriminace, handicap, odlišnost od ostatních, je důležité bojovat proti diskriminaci, která je mířena na lidi, kteří mají nějaké zdravotní postižení či jiný handicap. Lidé by si měli být rovni, měli by mít rovné příležitosti v životě.

4. Zaměstnání. Je nutné a žádoucí zvýšit počet osob se zdravotním postižením na trhu práce. Tito lidé zaujímají totiž celkem jednu šestinu z celkové populace Evropské unie, jedná se o lidi v produktivním věku, ale bohužel zaměstnanost je v jejich případě velmi nízká.

5. Vzdělávání a odborná příprava. Důležité je vzdělávání a celoživotní učení žáků a studentů, kteří trpí nějakým zdravotním postižením. Je potřeba zaujmout rovnocenný postoj ke kvalitnímu vzdělávání a také celoživotnímu vzdělávání u lidí trpících zdravotním postižením, aby tak bylo zajištěno plné zapojení do společnosti a díky tomuto začlenění byla zlepšena jejich životní úroveň. Evropská komise již začala tento problém řešit a vytvořila například Evropskou agenturu pro rozvoj sociálního vzdělávání nebo také speciální studijní skupiny pro zdravotně postižené a skupiny vytvořené pro celoživotní vzdělávání.

6. Sociální ochrana. Zasadit se o prosazování důstojných podmínek, jak životních, tak dále také bojovat proti chudobě a též sociálnímu vyloučení.

7. Zdraví. Dostupnost zařízení se zdravotním zaměřením a též služeb, které jsou jimi nabízeny a poskytovány.

8. Vnější akce. Zabývá se podporou práv lidí se zdravotním handicapem v rámci Evropské unie a mezinárodních rozvojových programů.

Komise se také zabývá podporou Akademické sítě evropských odborníků na zdravotní postižení, ve zkratce ANED, která jí dává k dispozici analýzu situace, daných politik a údajů ze členských států (Evropské dotace, 2015).

Sociální podnikání je činnost ve prospěch společnosti (odsud pochází i název tohoto druhu podnikatelských aktivit) a životnímu prostředí. Firmy, které patří do tohoto odvětví, často vytváří pracovní příležitosti pro zdravotně postižené nebo so-

ciálně znevýhodněné osoby. Stejně jako ostatní firmy, sociální podnik musí dosahovat zisku (maximalizace zisku) a používat ho na další svůj rozvoj. Obdobně se snaží zvyšovat veřejný prospěch. Sociální podnikání má důležitou roli v rozvoji měst a obcí. „Sociální podnikání může významným způsobem přispět k řešení problémů spojených s nezaměstnaností a k podpoře ekonomického rozvoje v konkrétních regionech České republiky.“

Sociální firma je podnikatelskou jednotkou v celém tržním odvětví sociální ekonomiky. Její definice byla stanovena Konfederací evropských společenských firem, zaměstnaneckých iniciativ a sociálních družstev (CEFEC) v r. 1996 v Linci. Je to:

- komerční společnost, která vytváří práci pro osoby se zdravotním postižením nebo jinou diskriminací na pracovním trhu;
- společnost, která pomocí tržně orientovaných produktů a služeb dosahuje sociálních cílů;
- společnost, jejíž větší část zaměstnanců jsou osoby se zdravotním postižením nebo jiným handicapem;
- společnost, kde každý zaměstnanec obdrží spravedlivou tržní mzdu, která odpovídá jeho pracovnímu nasazení a jeho produktivitě;
- společnost, ve které má být práce vykonávána stejným způsobem jak pracovníky s postižením, tak pracovníky bez handicapu. Všichni mají mít stejná práva a povinnosti (Pointex plus, 2006).

Sociální podnik pomáhá znevýhodněným osobám získat snadnější přístup k příležitostem na trhu práce a zabránit jejich dlouhodobé nezaměstnanosti. Navíc každý sociální podnik vytváří příjemnější kolektiv a atmosféru pro činnost těchto lidí. Někdy takový pracovní kolektiv je účinnější a má zdravější klima než obyčejná firma. Sociální podnik poskytuje služby „vyloučeným (sociálně či z trhu práce) a/nebo lidem, kteří jsou vyloučením ohroženi, s cílem jejich opětovného sociálního začlenění a/nebo s cílem předcházet jejich sociálnímu vyloučení“.

Zaměstnávání osob se zdravotním postižením

Služby podporovaného zaměstnávání (PZ) jsou v České republice poskytovány od roku 1995. Jedná se o časově omezenou službu určenou osobám, které si chtějí nalézt placené zaměstnání na otevřeném trhu práce. Jejich schopnosti získat a zachovat si zaměstnání jsou přitom z různých důvodů omezeny do té míry, že potřebují individuální a dlouhodobou podporu. Služba se poskytuje nejen před, ale i po nástupu do práce. Smyslem podporovaného zaměstnávání je vyrovnávání příležitostí pracovního uplatnění lidí, kteří jsou znevýhodněni na trhu práce. A umož-

nit těmto lidem získat a udržet si takové zaměstnání, které odpovídá jejich zájmu, schopnostem a osobním možnostem. Cílem je zvýšit samostatnost, dovednosti potřebné k nalezení a udržení si zaměstnání, posílit pracovní návyky a rozšířit zájem o profesní rozvoj.

Zaměstnávání osob se zdravotním postižením je podporováno ze strany státu a je jednou z možných forem státní podpory, která se snaží o začlenění těchto lidí do společnosti a života v ní. Toto zaměstnávání je v České republice řešeno v zákoně o zaměstnanosti v § 67–84. Tento zákon lidi se zdravotním postižením označuje jako osoby invalidní či zdravotně znevýhodněné. Osoby zdravotně postižené jsou vedeny na Úřadu práce a ten je povinen vést evidenci těchto osob a vybírat jedince, kteří jsou vhodní pro určitá zaměstnání. Dále také existují agentury práce, které se specializují na osoby zdravotně postižené a pomáhají jim s hledáním vhodného pracovního místa. Dle zákona je těmto lidem poskytována zvýšená ochrana na trhu práce.

Novosad (2009) uvádí, že osoby, které nemají žádný zdravotní problém, ve svém životě mají možnosti volby, a to nejen v běžných věcech, ale i ve výběru práce a pracovního úvazku. Běžný či zkrácený pracovní úvazek v jejich situaci není žádný problém. Ale u lidí s nějakým druhem postižení to překážkou rozhodně je. Pro ně může být aspoň částečným řešením práce v chráněných dílnách, ve stacionářích, pobytových zařízeních nebo také domácí práce, které jsou zaměstnavatelem pravidelně zadávány. Hlavním přínosem chráněných aktivit je přínos hlavně pro psychickou pohodu těchto lidí. Taktéž to má výchovný a sociálně a rehabilitačně-terapeutický efekt. Díky této možnosti pracovat například v chráněných dílnách se lidé mohou spolu setkávat, komunikovat mezi sebou, probírat své problémy, poznávat cenu času a práce, trénovat své motorické a komunikační dovednosti a vytvářet vlastní sebehodnocení.

Sociální podnikání se rozmáhá celosvětově a každá země si ho přizpůsobuje, dalo by se říci, k obrazu svému. Přihlíží se k historickým kořenům, tradicím dané země, mentalitě a kulturním zvyklostem. Tento rozvoj je ve všech zemích Evropské unie a je také stále více podporován Evropskou komisí. Ve všech zemích EU se nejedná o stejný vývoj a postup, například v zemích na jihu Evropy jsou hlavně sociální družstva, zatímco ve Velké Británii je kladen důraz na sociální podnikatele.

V České republice se s tímto tématem začínalo již v devadesátých letech minulého století, a to na úrovni družstevních svazů. V roce 2011 vznikly hlavní znaky sociálního podniku. Když se pokusíme zjednodušit české pojetí sociálního podniku, tak u nás je hlavně kladen důraz na

podnikání a především na to, aby si sociální podniky svojí činností na sebe byly schopny vydělat. Kurková a Francová (2012) uvádějí, že do sociálních podniků řadí integraci sociálních podniků, které dávají práci znevýhodněným osobám, ale zařazujeme sem i podniky, které mají své zaměření na ekologii, svou činností podporují místní rozvoj nebo dávají šanci fairtradovému obchodování. Mezi sociální podnikání řadíme i podnikatelskou činnost neziskových organizací, které si svým přivýdělkem a následným ziskem z něj samy financují, či spolufinancují svoji hlavní činnost. Sociální podnik je rozdělen na dvě poloviny - ekonomickou a sociální. Je potřeba, aby obě tyto složky mezi sebou stále nacházely rovnováhu, aby sociální podnik neměl komplikace.

Závěr

Zaměstnávání osob se zdravotním postižením je ale i v dnešní době pro některé lidi překážkou, jelikož si myslí, že tito lidé svou práci nebudou vykonávat správně, nebudou k ní mít takový přístup jako lidé bez zdravotního handicapu a na pracovišti s nimi bude problém. Tento názor již ale

není často pravdou, jelikož léta praxe s těmito lidmi ukázaly, že osoby se zdravotním postižením nemají jako prioritu finanční ohodnocení, ale hlavní je pro ně samotná práce a možnost, že mají příležitost se začlenit do pracovního kolektivu. Důležitá je pro ně šance, která je jim dána a oni se snaží nezklamat osoby kolem sebe. Je však velmi důležité vždy dané osobě vybrat vhodnou práci, kterou budou schopni vykonávat i se svým postižením a která jim pomůže začlenit se do pracovního kolektivu. Je tedy důležité, aby nedocházelo k tomu, že uvedeným osobám bude přidělena práce, která je ještě více oddělí a izoluje od spolupracovníků. Pro osoby s handicapem není práce přítěží, práce si váží a je důležité, aby jim šance byla dána.

Použitá literatura

- Buřvalová, D. - Reitmayerová, E. *Tělesně postižený*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007. 24 s. ISBN 978-80-86991-21-4.
- Kurková, G. - Francová, P. *Manuál: jak založit sociální podnik*. Praha: P3 - People, Planet, Profit, 2012. 41 s. ISBN 978-80-260-4042-2.
- Malík Holasová, V. *Kvalita v sociální práci a sociálních službách*. Praha: Grada, 2014. 160 s. ISBN 978-80-247-4315-8.

Mareš, P. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006.

Matoušek, O. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007. 184 s. ISBN 978-80-7367-310-9.

Novosad, L. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním: základy a předpoklady dobré poradenské praxe*. Praha: Portál, 2009. 272 s. ISBN 978-80-7367-509-7.

Rákoczyová, M. - Mareš, P. *Sociální vyloučení a chudoba v ČR ve srovnání se zeměmi EU, in: Směrování české sociální politiky s důrazem na agendu Lisabonské strategie*. Praha: VÚPSV, 2005

Sociální podnikání. Pointex Plus, s.r.o.: sociální podnik [online]. 2006 [cit. 2013-10-12]. Dostupné z: http://www.pointexplus.cz/soc_podnikani.html

Autor PhDr. Marek Merhaut, Ph.D., MBA (merhaut@vhs.cz) je tajemníkem katedry marketingu Vysoké školy hotelové v Praze 8 (The Institute of Hospitality management in Prague), Svidnická 506, 181 00 Praha, Česká republika.

Autor doc. Mgr. Ing. Karel Chadt, CSc. (chadt@vsh.cz) je vedoucí katedry marketingu a prorektor pro kvalitu a rozvoj Vysoké školy hotelové v Praze 8 (The Institute of Hospitality Management in Prague), Svidnická 506, 181 00 Praha 8, Česká republika.

Zvýšení minimální mzdy od 1. ledna 2019

Olga Bičáková

Dnem 1. ledna 2019 nabylo účinnosti nařízení vlády č. 273/2018 Sb., kterým se mění nařízení vlády č. 567/2006 Sb., o minimální mzdě, o nejnižších úrovních zaručené mzdy, o vymezení ztíženého pracovního prostředí a o výši příplatku ke mzdě za práci ve ztíženém pracovním prostředí, ve znění pozdějších předpisů.

Úvod

Minimální mzda je nejnižší přípustná výše odměny, kterou je povinen zaměstnavatel poskytnout za práci svému zaměstnanci. Týká se všech pracovněprávních vztahů - pracovních poměrů a právních vztahů založených dohodami o práci konaných mimo pracovní poměr. Základní právní úprava minimální mzdy a nejnižších úrovní zaručené mzdy je obsažena v § 111 a § 112 zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů. **Výši základní sazby minimální mzdy, podmínky pro její poskytování a výši sazeb zaručené mzdy stanovuje nařízení vlády č. 567/2006 Sb.** Poslední úprava minimální mzdy a nejnižších úrovní zaručené mzdy se uskutečnila s účinností od 1. ledna 2018 a od tohoto data činila výše základní sazby minimální mzdy 12 200 Kč za měsíc, tj. 73,20 Kč za hodinu pro stanovenou týdenní pracovní dobu 40 hodin. V roce 2017 činil podíl minimální a průměrné mzdy 37,3 %, v roce 2018 38,2 %.

Cíl novely

Cílem novely nařízení vlády č. 567/2006 Sb. je **zvýšení úrovně základní sazby minimální mzdy včetně nejnižších úrovní zaručené mzdy**. Zvýšení minimální mzdy vychází ze současného i budoucího předpokládaného příznivého vývoje české ekonomiky, který se pozitivně projevuje růstem hrubého domácího produktu, nárůstem zaměstnanosti a poklesem nezaměstnanosti. Růst minimální mzdy má přispět k pokrytí vyšších životních nákladů zaměstnanců z pracovních příjmů a posílit reálnou úroveň minimální mzdy. Zaměstnanci vykonávající jednoduché práce by měli být dostatečně odměňováni, aby byli schopni ze svých pracovních příjmů uhrazovat alespoň svoje základní životní potřeby a nebyli závislí na sociálních příjmech. Aby minimální mzda mohla plnit svoje základní funkce, měla by být její úroveň stanovena v dostatečné výši. **Úroveň minimální mzdy musí být dostatečně motivační a měla by se postupně s ohledem na ekonomické a sociální souvislosti přibližovat ke 40 % průměrné mzdy.** Zároveň je

nutné i zohlednit rozdílnou míru složitosti, odpovědnosti a namáhavosti různých prací a odpovídajícím způsobem diferencovat výši nejnižších úrovní zaručené mzdy. Dalším záměrem intenzivnějšího zvyšování minimální mzdy včetně nejnižších úrovní zaručené mzdy je rovněž vytvořit podmínky pro přiblížení výdělků v České republice mzdám, kterými jsou zaměstnanci odměňováni ve vyspělejších evropských zemích, a to i s ohledem na evropské standardy, které jsou zakotveny v Evropské sociální chartě.

Minimální mzda

Nová právní úprava s účinností **od 1. ledna 2019 zvyšuje základní sazbu minimální mzdy pro stanovenou týdenní pracovní dobu 40 hodin ze současných 12 200 Kč na 13 350 Kč**, tj. o 1150 Kč a v relativním vyjádření jde o 9,4 % zvýšení. Základní hodinovou sazbu zvyšuje **ze 73,20 Kč na 79,80 Kč**, tj. o 6,60 Kč a v relativním vyjádření se jedná o 9 % zvýšení. V návaznosti na to se valorizují i nejnižší

úrovně zaručené mzdy pro zaměstnance, jejichž mzdy nejsou sjednány v kolektivních smlouvách a pro zaměstnance ve veřejných službách a správě, jimž je za práci poskytován plat.

Spolu s minimální mzdou se tudíž **zvedá i zaručená mzda**, která představuje nejnížší výdělek, na který má pracovník podle odbornosti a složitosti práce nárok. Místo dosavadních 12 200 Kč až 24 400 Kč **bude nově činit 13 350 Kč až 26 700 Kč.**

Za minimální mzdou pracují asi čtyři procenta zaměstnanců, tedy kolem 150 000 lidí, **ale zvýšení minimální mzdy se netýká jen těchto 150 000 lidí, ale všech pracujících, neboť tím stát vytváří tlak na růst mezd v celém národním hospodářství.**

Nejnižší úrovně zaručené mzdy pro stanovenou týdenní pracovní dobu 40 hodin jsou odstupňovány podle složitosti, odpovědnosti a namáhavosti vykonávaných prací zařazených do 8 skupin (viz tabulka č. 1).

Jde-li o zaměstnance, kterým je podle zákoníku práce poskytován plat, zahrnují skupiny prací práce zařazené do jednotlivých platových tříd zvláštním právním předpisem, a to:

1. skupina prací zahrnuje práce v 1. a 2. platové třídě,
2. skupina prací zahrnuje práce ve 3. a 4. platové třídě,
3. skupina prací zahrnuje práce v 5. a 6. platové třídě,
4. skupina prací zahrnuje práce v 7. a 8. platové třídě,
5. skupina prací zahrnuje práce v 9. a 10. platové třídě,
6. skupina prací zahrnuje práce v 11. a 12. platové třídě,
7. skupina prací zahrnuje práce ve 13. a 14. platové třídě a
8. skupina prací zahrnuje práce v 15. a 16. platové třídě.

Zaručená mzda

Zaměstnanci v pracovním poměru, **jejichž mzda není sjednána v kolektivní smlouvě, a zaměstnanci ve veřejných službách a správě, jimž je za práci poskytován plat,** jsou navíc chráněni před poskytováním příliš nízkých mezd, resp. platů, systémem nejnížších úrovní zaručených mezd. Zaručenou mzdou se podle § 112 odst. 1 zákoníku práce rozumí mzda nebo plat, na kterou zaměstnanci vzniklo právo podle ustanovení tohoto zákona, podle smlouvy, vnitřního předpisu, mzdového nebo platového výměru. Tento systém zaručené mzdy spočívá v odstupňování vykonávaných prací podle jejich složitosti, odpovědnosti a namáhavosti do 8 skupin, pro které jsou úrovně zaručené mzdy stanoveny jednotlivě.

Sazby nejnížších úrovní zaručené mzdy se v souladu s vymezením obsaženým v § 112 odst. 2 zákoníku práce od úrovně minimální mzdy odvíjejí, přičemž nejnížší

úroveň zaručené mzdy nesmí být nižší než částka, která je stanovena jako základní sazba minimální mzdy. Nutnost zvýšení nejnížších úrovní zaručené mzdy plyne také z potřeby zabezpečit spravedlivou diferenciaci nejnížší přípustné úrovně odměny za práci s ohledem na její složitost, namáhavost a odpovědnost, a proto se z těchto důvodů **valorizují i tyto sazby.**

Zvýšení minimální mzdy je nezbytné

Ke zvýšení minimální mzdy jsou vytvořeny vhodné podmínky v podobě příznivého vývoje ekonomiky a s ní související situací na trhu práce. Vývoj základních makroekonomických ukazatelů, které charakterizují **vývoj českého hospodářství, tj. hrubého domácího produktu, zaměstnanosti, nezaměstnanosti a inflace, je od roku 2014 velmi pozitivní, proto je zvyšování minimální mzdy namístě.**

Další záměrem intenzivnějšího zvyšování minimální mzdy, resp. výdělků všeobecně je přiblížení mzdové úrovně v České republice ke mzdám, kterými jsou zaměstnanci odměňováni v ekonomicky vyspělejších evropských zemích. V současné době jsou průměrné roční mzdy v paritě kupní síly v České republice nižší než v sousedním Slovensku nebo Polsku, což neodpovídá možnostem a výsledkům české ekonomiky. Přibližně dvojnásobnou úroveň výdělků mají také zaměstnanci v Německu, Rakousku, Belgii nebo Nizozemsku.

Zákonom je minimální mzda stanovena ve 22 z 28 států Evropské unie. **V České republice činila minimální mzda k 1. lednu 2018 podle databáze EUROSTATU 478 euro, což je sedmá nejnížší úroveň ze sledovaných zemí.**

Nepříznivě pro Českou republiku vyznívá rovněž mezinárodní srovnání s ostatními státy v rámci tzv. Visegrádské skupiny, ze kterého vyplývá, že pouze Maďarsko má nižší minimální mzdu. Po zohlednění cenových hladin v jednotlivých zemích

v podobě standardu kupní síly (PPS) měla Česká republika v mezinárodním srovnání ještě horší postavení - její úroveň byla (po Bulharsku, Lotyšsku a Litvě) čtvrtá nejnížší.

Dopady zvýšení minimální mzdy

Zvýšení minimální mzdy by se mělo pozitivně projevit také ve vyšších příjmech systémů sociálního a zdravotního pojištění. Předpokládáný nárůst příjmů sociálního pojištění (od zaměstnavatelů i zaměstnanců) by mohl činit cca 920 mil. Kč za rok. Příjmy ze zdravotního pojištění by se mohly zvýšit o cca 390 mil. Kč za rok.

Počet zaměstnanců odměňovaných minimální mzdou se týká jen jejich velmi malého počtu. V souvislosti se zvýšením minimální mzdy dojde **k nárůstu mzdových nákladů na jednoho zaměstnance odměňovaného touto mzdou (včetně odvodů pojistného na sociální a zdravotní pojištění) o 18 492 Kč za rok.** Lze předpokládat zvýšení ročních mzdových nákladů zaměstnavatelů ve mzdové (podnikatelské) sféře o cca **3,2 mld. Kč.** To jsou ale pouze zhruba **3,5 %** z celkového předpokládaného meziročního nárůstu objemu mezd v národním hospodářství a náklady zaměstnavatelů související s růstem minimální mzdy jsou tudíž nízké. Podle posledních dostupných údajů (za rok 2017) z Informačního systému o průměrném výděлку (ISPV) vyplývá, **že minimální mzdou je odměňováno cca 4,1 % zaměstnanců, tj. 150 tisíc.**

V současné době zvýšené poptávky po pracovní síle i na pozice, které nevyžadují vyšší požadavky na vzdělání nebo pracovní zkušenosti, musejí zaměstnavatelé reagovat i v oblasti odměňování, aby získali nové zaměstnance. **V souvislosti s úpravou minimální mzdy nebyl v České republice nikdy v minulosti zaznamenán přímý vliv na růst nezaměstnanosti.** Zvýšení minimální mzdy také snižuje časté střídání zaměstnanců na těchto nekvalifikovaných

Tabulka č. 1

Skupina prací	Nejnižší úroveň zaručené mzdy v Kč za hodinu (+ zvýšení)	v Kč za měsíc (+ zvýšení)
1.	79,80 (+ 6,6 Kč)	13 350 (+ 1050 Kč)
2.	88,10 (+ 7,3 Kč)	14 740 (+ 1240 Kč)
3.	97,30 (+ 8,1 Kč)	16 280 (+ 1380 Kč)
4.	107,40 (+ 8,9 Kč)	17 970 (+ 1570 Kč)
5.	118,60 (+ 9,8 Kč)	19 850 (+ 1750 Kč)
6.	130,90 (+ 10,8 Kč)	21 900 (+ 1900 Kč)
7.	144,50 (+ 11,9 Kč)	24 180 (+ 2080 Kč)
8.	159,60 (+ 13,2 Kč)	26 700 (+ 2300 Kč)

pozicích a může motivovat zaměstnance ke zvýšení produktivity v zájmu udržení svého pracovního místa. Příznivý ekonomický vývoj a poptávka po pracovní síle vedla (i přes nárůst minimální mzdy) k růstu zaměstnanosti a poklesu nezaměstnanosti. Úprava minimální mzdy by mohla přispět k omezení výplat mezd tzv. bokem, které jsou některými zaměstnavateli vypláceny vedle minimální mzdy a ke zvýšení zájmu o práci domácích zaměstnanců na pracovních místech, kde jsou nyní často zaměstnáváni cizinci. Zvýšení minimální mzdy se projeví v legalizaci části výdělků, které jsou zaměstnancům vypláceny „na černo“. To příznivě ovlivní šanci zaměstnanců na získání půjčky a zvyšuje např. základ pro výpočet jejich starobních důchodů, podpor v nezaměstnanosti či nemocenské.

Nárůst minimální mzdy a nejnižších úrovní zaručené mzdy přispěje k pokrytí vyššího podílu životních nákladů na zabezpečení základních životních potřeb z vlastních pracovních příjmů zaměstnanců. **Mohlo by dojít rovněž ke snížení sociálních výdajů státu, a pokud se bude i nadále zlepšovat situace na trhu práce v souvislosti s očekávaným příznivějším vývojem ekonomiky, tak i ke zvýšení motivace k zaměstnání.**

Zvýšení minimální mzdy a nejnižších úrovní zaručené mzdy příznivě ovlivní úroveň mezd, platů a odměn z dohod zaměstnanců a zvýší tedy kupní sílu spotřebitelů - zaměstnanců i celkovou spotřebu domácností. Posílení kupní síly zaměstnanců by se mělo pozitivně projevit v poptávce po výrobcích a službách jednotlivých firem a podniků a jejich odbytu.

Výše minimální mzdy hraje roli u některých daňových záležitostí a odvodů. Rodiče mohou uplatnit třeba školkovné podle vydaných nákladů, a to nejvýš do výše minimální mzdy. Z nejnižšího výdělku se stanovuje také třeba zdravotní pojištění pro lidi bez zdanitelných příjmů.

Nová právní úprava je v souladu s ústavním pořádkem České republiky a není v rozporu ani s judikaturou soudních orgánů EU či obecnými právními zásadami práva Evropské unie.

Autorka Mgr. Olga Bičáková (olga.bicakova@seznam.cz) působila na Ministerstvu práce a sociálních věcí, ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i., a jako lektorka na Ministerstvu vnitra a Magistrátu hl. m. Prahy. Přispívá do odborných časopisů, zabývajících se problematikou zaměstnanosti.

Informační servis čtenářům

Nejlepší praxe v podpoře pečujících a seniorů

Hana Roztočilová

Dne 11. prosince 2018 se v pražském hotelu Holiday Inn, Prague Congress Centre, uskutečnila mezinárodní konference na téma podpory pečujících a seniorů, a to pod záštitou Ministerstva práce a sociálních věcí, předsedy Národní rady osob se zdravotním postižením ČR pana Václava Krásy a prezidenta Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR pana Jiřího Horeckého. Potřeba dlouhodobé péče bude v následujících letech stále vyšší a bez podpory pečujících rodin a blízkých osob se sociální systém v žádné zemi neobejde. Stát by proto měl přijmout ucelený systém podpory pečujících.

V České republice intenzivní každodenní péči z důvodu stáří, dlouhodobé nemoci či zdravotního postižení někomu blízkému poskytuje 400 tisíc osob. Alespoň

občas pomáhá někomu blízkému každý pátý dospělý Čech. Většina lidí pečuje o své rodiče. Podle odborníků čelí pečující osoby, zejména ženy, riziku chudoby

v důsledku nižších mezd a přerušované pracovní kariéry, mají více problémů s duševním i fyzickým zdravím a narážejí na překážky v přístupu k pomoci. „Řada zemí přijala ucelené strategie podpory rodinných pečujících. Ve Velké Británii má pečující osoba nárok na posouzení svých potřeb. Ve Švédsku zase obce pečujícím pomáhají prostřednictvím koordinátora péče“, říká Petr Wija, předseda České společnosti pro gerontologii, z. s., která mezinárodní konferenci uspořádala.

Po úvodním slovu ze strany pořadatele uvedli konferenci také paní Zuzana Jentschke Stöcklová, náměstkyně ministryně práce a sociálních věcí, a paní Olga Sehnalová, poslankyně Evropského parlamentu.

Poté již následovali jednotlivé odborné příspěvky. Jako první se slova ujala paní **Francesca Centola (EUROCARERS, Belgie)**. Paní Centola pracuje pro Eurocarers - Evropskou síť organizací pečujících a výzkumných institucí. V pozici projektové manažerky koordinuje aktivity Eurocarers s mladými a pro mladé pečující, včetně dvou projektů financovaných Evropskou unií (Me-We a Edy-Care), koordinuje pracovní skupinu Eurocarers pro mladé pečující a práci sítě pro mladé pečovatele na

úrovni EU. Jejím akademickým zázemím jsou mezinárodní vztahy a diplomacie se specializací na mezinárodní ochranu lidských práv. Proto se aktivně podílí na výzkumu a advokacii v otázkách lidských práv spojených s neformální péčí se zvláštním zaměřením na práva dětí a rovnost pohlaví. Ve své předchozí práci byla nadnárodní koordinátorkou projektů financovaných EU v oblasti lidských práv pro jiné evropské organizace. Ve svém příspěvku seznámila přítomné s daty o neformálních pečujících a vývojem politik, zabývajících se neformálními pečovateli, v EU.

Druhým vystupujícím byl pan **Richard Humpries (The King's Fund, Velká Británie)**. Richard Humpries vede iniciativy zaměřené na sociální služby, spolupracuje s Národní zdravotní službou (NHS) a místními samosprávami. Je uznávaným britským komentátorem a autorem statí o tématech reformy sociálních služeb, financování a integrace zdravotních a sociálních služeb. Vedl práci The King's Fund při podpoře tzv. Barkerovy komise o budoucnosti zdravotní a sociální péče. Pan Humpries je absolventem LSE, jeho oborem je sociální práce a během posledních 35 let působil v různých pozicích, včetně ředitele sociálních služeb a zdravotnictví (první kombinovaná pozice v Anglii) a v seniorských pozicích na ministerstvu zdravotnictví. Pan Humpries je neexekutivním ředitelem společnosti Wye Valley NHS Trust a také hostujícím profesorem na Worcestersterské univerzitě, redaktorem Local Government Chronicle a členem RSA (Royal Society of Arts). Ve svém příspěvku se zaměřil na integrované služby pro pečující, zmínil, kolik je skutečně neformálních pečovateli a kolik jich je a v budoucnu bude třeba, co je integrovaná péče, jak péči financovat a přizpůsobit legislativní podmínky pro takovou péči. Zmínil, že počet starších obyvatel Evropy bude narůstat a zároveň se budeme dožívat vyššího věku. S tím bude spojen častější výskyt chronických onemocnění, což bude mít za následek růst výdajů na péči, větší poptávku po službách a pečovateli, přičemž neformální pečovateli budou hrát velmi důležitou roli.

S třetím příspěvkem vystoupil pan **Václav Krása (předseda Národní rady osob se zdravotním postižením, ČR)**. Václav Krása je absolventem Metropolitní univerzity Praha v oboru veřejná správa. Byl poslancem Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. V roce 2002 působil na Úřadu vlády ČR jako poradce místopředsedy vlády. Od roku 2002 působí jako předseda Národní rady osob se zdravotním postižením ČR. Dále je místopředsedou Vládního výboru pro zdravotně postižené občany, místopředsedou Komise pro rozvoj sociálních služeb Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, členem správní rady Metropolitní

univerzity Praha a radním Městské části Praha 17. Ve svém příspěvku s názvem „Podpora a potřeby rodinných pečujících“ se zaměřil na analýzu současného stavu, kdy uvedl, že péče o blízkou osobu se promítá do celého života pečujících, znamená vysokou emocionální zátěž, nedostatek volného času a další potíže. Na druhou stranu může péče řešit např. ztrátu zaměstnání. Pan Krása uvedl, že vztah mezi pečujícím a pečovanou osobou není nijak právně upraven, což ovšem považuje za správné, dle jeho názoru není nutné, aby vztah mezi blízkými osobami byl upraven legislativně. Jako velký problém naopak vidí, že není legislativně upravena soudská výpomoc. Zásadní je zejména změnit způsob financování sociálních služeb, a to výhradně prostřednictvím klienta nebo zavést pojištění na úhradu sociálních služeb, a zásadně preferovat neformální péči před institucionální. V případě institucionální péče pak zavést alimentární povinnost, případně zatížení majetku. Pan Krása dále uvedl, že je nutné zcela změnit posuzování míry závislosti, kdy je nutné ustanovit multidisciplinární tým, stanovit kritéria případného nového posouzení, přičemž rozhodující váhu by mělo mít sociální šetření (bez účasti soudkových lékařů).

Dalším vystupujícím byl pan **Kent Löfgren (bývalý poradce ministryně pro zdraví a sociální věci, Švédsko)**. Pan Löfgren pracoval v letech 2004 až 2017 na ministerstvu zdravotnictví a sociálních věcí. Zaměřoval se na mnoho různých témat týkajících se starší populace, jako jsou práva a ochrana osob s demencí, výzkum, vzdělávání pracovníků, bydlení, vývoj technických pomůcek, otázku svobodné volby, ochranu proti vysokým nákladům, stravo-

vání, leadership, národní kompetenční centrum pro demenci, podpora neformálních pečujících a další. Zabýval se především legislativou nebo vládními programy. V oblasti programů sociální politiky začal pracovat v roce 1977 společně se studiem sociální práce a plánování. Ve svém příspěvku se pan Löfgren zabýval obecně tématem péče o starší osoby a neformální péči. Shrnu např. švédskou legislativu týkající se podpory pečovateli, služby poskytované pečovateli, systém financování a důležitost vytváření sociální politiky právě s ohledem na potřebu neformální péče pro dobře fungující systém sociálních služeb.

Poté vystoupila se svým příspěvkem paní **Sue McLintock (Carers Scotland, Skotsko)**. Sue McLintock je manažerkou programu Zaměstnavatel přátelský pečujícím („Carer Positive Awards“), který je financován skotskou vládou a byl zahájen v roce 2014, je zodpovědná za propagaci a realizaci tohoto programu v celém Skotsku a spolupracuje se zaměstnavateli z veřejného, soukromého a neziskového sektoru s cílem zvýšit povědomí o přínosech podpory pečujících zaměstnanců. Značku „Zaměstnavatel přátelský pečujícím“ má ve Skotsku více než 130 organizací. Paní McLintock má zkušenosti v oblasti hospodářské a sociální politiky, zpočátku pracovala v místní samosprávě a následně v poradenství zaměřeném na zaměstnatelnost a podporu znevýhodněných skupin na trhu práce. V příspěvku seznámila posluchače právě s organizací, zaměřující se na podporu zaměstnavatelů, kteří jsou přátelští ke svým zaměstnancům - pečovateli, o podpoře pracujících pečovateli ve Skotsku a Velké Británii a o pomoci, kterou poskytuje skotská vláda takovým zaměstnavatelům.

Po krátké přestávce věnované nejen občerstvení, ale i neformálním rozhovorům mezi účastníky konference, následoval příspěvek pana **Pavla Šterna (Byznys pro společnost, ČR)**. Pan Štern přednesl příspěvek s názvem „Podpora neformálně pečujících osob na trhu práce - starám se a pracuji“. Jedná se o projekt realizovaný společností Byznys pro společnost z prostředků Evropského sociálního fondu v rámci OP Zaměstnanost. V rámci tohoto projektu byla zřízena Mobilní poradna pro neformálně pečující. Na tuto poradnu se může obrátit každý, kdo pečuje o blízkou osobu starší 15 let, poradenství musí probíhat v Praze, nicméně není důležité, kde zájemce pečuje či bydlí, služby poradny jsou bezplatné a mohou se na ni obracet i pečované osoby. Poradenství poskytují odborníci v oblastech sociálních a zdravotních služeb, psychologické podpory, finančním a právním poradenství. Cílem je pomoci řešit konkrétní problémy spojené s péčí o blízkou osobu. Zkušenosti a výsledky projektu mohou být výraznou inspirací a impulsem pro zaměstnavatele, jak účinně pomáhat svým zaměstnancům, kteří zároveň pečují o blízkou osobu.

Další přednášející byla paní **Martina Takter (Národní centrum kompetencí pro pečující, Švédsko)**. Martina Takter pracuje ve městě Malmö ve Švédsku na oddělení rozvoje a výzkumu a pracuje také jako koordinátorka a poradkyně pro pečující a „home care inspector“. Napsala diplomovou práci s názvem „Kdo je jednotlivec ve společném domově?“. Studie se zabývá otázkou, jak koordinátoři a „home care“ inspektoři podporují blízké, jejich zapojení do dobrovolnictví, autonomie a osobní integrity. Martina se strategicky zabývá vývojem a otázkami neformální

a zdravotní péče a pečujících osob. Pracuje také se sítěmi poradců pro péči, a to jak na místní, regionální, tak i na celostátní úrovni. Ve svém příspěvku se zabývala péčí z pohledu pečovatele v rámci místního úřadu. Popsala osobní zkušenosti ze „svého“ úřadu v Malmö i obecné podmínky ve Švédsku. Zdůraznila zejména skutečnost, že pečující potřebují podporu ze strany centrálních i místních autorit.

Jako předposlední vystoupila na plénu paní **Irene Bertana (COFACE Families Europe, Belgie)**. Irene Bertana absolvovala magisterský obor mezinárodní vztahy a lidská práva na Turínské univerzitě (Itálie), kde dosud působí v organizaci ob-

čanské společnosti, které podporují interkulturní komunikaci a antidiskriminaci s využitím participativní metodologie. Pracovala tři roky v Bruselu, kde se zaměřovala na politiku a legislativu EU v oblasti zdravotního postižení a kvality sociálních služeb. Poté cestovala po zemích Latinské Ameriky a rozvíjela svůj vlastní výzkum o ekonomice solidarity a sociálních hnutích. V organizaci COFACE Families Europe je zodpovědná za politiku a obhajobu práv v oblastech zdravotního postižení a sociálního začleňování. V příspěvku s názvem „Rodinný rozměr dlouhodobé péče“ se zaměřila na představení organizace COFACE Families Europe. Jde o pluralitní organizaci, založena byla v roce 1958, jejími členy je 58 organizací z 23 států světa. Zaměřuje se na lidská práva, solidaritu, genderovou rovnost, diskriminaci, sociální začleňování. Obhajuje práva a zájmy různých typů rodin, sleduje činnost a iniciativy EU a buduje svoji síť center. Dále paní Bertana seznámila přítomné s legislativním zarámováním dlouhodobé péče v Evropě, s trendy v péči či s právy osob s postižením.

V závěru konference se slova ujal pan **Jiří Horecký (prezident European Ageing Network a Asociace poskytovatelů sociálních služeb, ČR)**. Vystudoval obor Obchodní management na International Business school v Brně, obor Veřejná správa a regionální rozvoj na ČZU v Praze, MBA získal na Ústavu práva a právní vědy, Ph.D. v roce 2013 na VŠFS v oboru Finance. Od r. 2007 je prezidentem Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR a od r. 2013 prezidentem Unie zaměstnavatelských svazů ČR. V roce 2018 se stal současně prezidentem Evropské sítě pro stárnutí (European Ageing Network). V letech

2013–2017 působil jako poradce ministra, později ministryně práce a sociálních věcí ČR. Ve svém příspěvku představil Evropskou síť pro stárnutí jako organizaci, která sdružuje cca 10 000 různých organizací ze 27 zemí světa. Asociace poskytovatelů sociálních služeb pak má téměř 1800 členů, vydává odborné časopisy a publikace, zajišťuje vzdělávání svých členů, podílí se na národních i mezinárodních projektech. Pan Horecký ve svém příspěvku zdůraznil, že neformální péče tvoří ústřední pilíř dlouhodobé péče ve všech systémech. Nejlepším modelem péče z pohledu pečujících, pečovaných i z pohledu ekonomického pak je péče sdílená. Ve svém příspěvku se pan Horecký věnoval i problematice příspěvku na péči, podpory neformálních pečujících, zejména nedostatku respektu služeb a financování poskytované péče.

Po skončení tohoto posledního příspěvku se konala společná tisková konference. Sluší se také dodat, že konference se uskutečnila i díky finanční podpoře Ministerstva práce a sociálních věcí v rámci projektu „Přenos a výměna dobré praxe ze zahraničí v oblasti obhajoby zájmů

a práv seniorů a pečujících osob“ podpořeného prostřednictvím dotačního programu „Podpora veřejně účelných aktivit seniorských a proseniorských organizací s celostátní působností“.

Autorka Mgr. Hana Roztočilová (hana.roztocilova@vupsv.cz) je šéfredaktorkou časopisu FÓRUM sociální politiky, který vydává Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i. (Research Institute for Labour and Social Affairs - RILSA), Dělnická 213/12, 170 00 Praha 7, Holešovičky, Česká republika.

Sociální soudržnost a blahobyt v Evropě

Georgi Dragolov, Jan Delhey, Klaus Boehnke

Eurofound (Evropská nadace pro zlepšení životních a pracovních podmínek)

Sociální soudržnost znamená pocit sounáležitosti, odolnost a orientaci společnosti na společné blaho. Je dokázáno, že život v soudržné společnosti má pozitivní dopad na blahobyt jednotlivce a pomáhá zlepšovat život všech obyvatel. Blahobyt států i jednotlivců se považuje za jednoznačné pozitivum a důležité měřítko pro rozvoj člověka.

Na tomto pozadí položili autoři pět výzkumných otázek k posouzení současné úrovně sociální soudržnosti v EU, jejího vývoje v čase, rizikových skupinách a hlavních hnacích silách. V souladu s pojetím sociální soudržnosti, které nabízí Rada Evropy (Jenson, 2010), nabízí výzkumná zpráva pět aspektů sociální soudržnosti:

- vnímání sociálního vyloučení;
- vnímání ekonomického a etnicko-kulturního společenského napětí;
- důvěra mezi občany navzájem;
- občanská angažovanost a politické aktivity občanů;
- sounáležitost s komunitou (soudržnost s lidmi v místě bydliště, časté mezilidské kontakty).

V této zprávě jsou analyzované možné hnací síly sociální soudržnosti ve společnosti, které jsou zároveň závažné pro závěry vyplývající z Evropského pilíře sociálních práv. Subjektivní blahobyt, jako očekávaný pozitivní výsledek sociální soudržnosti, je posuzován z hlediska pozitivních a negativních pocitů, životních postojů a psychologického vlivu.

Obavy veřejnosti týkající se sociální soudržnosti v EU jsou v posledních letech větší, zejména od roku 2009, tedy od hospodářské krize. Diskuse se po roce 2009 dále zintenzivnila v souvislosti s tzv. uprchlickou krizí a zjevným nárůstem protiimigračních postojů a vzrůstajícím počtu

a vlivu populistických stran. Tato zpráva čerpá z údajů posledních tří zpráv Eurofoundu, týkajících se průzkumů evropské kvality života společnosti (EQLS), které byly provedeny v letech 2007, 2011 a 2016. Průzkumy informují o postojích a chování evropských občanů krátce před nástupem globální finanční krize uprostřed Eurozóny a krátce po vrcholu uprchlické krize.

Klíčové poznatky

Zpráva poskytuje řadu relevantních poznatků pro politické činitele EU. Jako první je pozitivní výstup z výzkumu, a to, že sociální soudržnost v EU jako celku se nezdá být ohrožena. Vnímání sociálního vyloučení na úrovni EU je obecně nízké a v průběhu času se podstatně nezměnilo. Nicméně existují rozdíly v jednotlivých zemích EU. Vnímané sociální vyloučení je relativně nízké v severských zemích a naopak vyšší v členských státech jižní Evropy. Středoevropské státy EU se snaží zotavit z ekonomické krize a bohužel se jim zatím nepodařilo obnovit míru sociální soudržnosti z doby před ekonomickou krizí. Vnímání sociálního napětí, jak ekonomického, tak etnicko-kulturního, je vysoké. Etnicko-kulturní napětí je více rozšířeno v bohatších zemích, které nedávno zažily vyšší míru imigrace. Ekonomické napětí vnímají více v postkomunistických zemích. Napětí mezi bohatými a chudými vyvrcholilo v roce 2011, napětí mezi zaměstnavateli a zaměstnanci klesá.

Důvěra mezi lidmi se v rámci EU značně liší. Vysoká je v severských zemích, Lucembursku a Nizozemsku, naopak jihovýchodní Evropa zůstává regionem s nízkou důvěrou v lidi. Co se týče společenské angažovanosti, včetně politických a občanských aktivit, ta je v severských a západních členských státech až čtyřikrát vyšší než v některých zemích jihovýchodní Evropy. Míra společenské angažovanosti je však znepokojivě nízká v EU celkově, přičemž se v průběhu času nemění. Přitom smysl pro společnost je obecně vysoký. Příslušnost k místní komunitě je vyšší ve východních zemích EU, zatímco frekvence kontaktu s přáteli a sousedy je nejvyšší v jižních zemích EU.

Sociálně a ekonomicky znevýhodněné segmenty společnosti jsou klíčovými rizikovými skupinami, které jsou ohroženy sociálním vyloučením, tyto osoby mají také nízkou důvěru ve společnost, nepodílejí se na společenském dění a více vnímají ekonomické napětí. Navíc se ukazuje, že při budování občanské společnosti, hraje rozhodující roli věk, mladší lidé jsou v kontaktu s lidmi ze svého okolí nejméně, naopak nejvíce komunikují na sociálních sítích. Věk je důležitým faktorem i pro účast na společenském dění, např. starší lidé jsou relativně méně zapojení do občanského a politického dění. K etnicko-kulturnímu napětí jsou vnímavější chronicky nemocní, obyvatelé venkova, zaměstnanci a lidé s vysokoškolským vzděláním. To lze pravděpodobně připsat vyš-

šímu povědomí o existenci takového napětí nebo obavám o udržitelnost systémů sociálního zabezpečení.

Sociální soudržnost jde ruku v ruce s pocitem subjektivního blahobytu. Projevy sociální soudržnosti - nízká úroveň sociálního vyloučení, vysoká úroveň mezilidské důvěry a vysoká míra účasti na dění ve společnosti - jsou spojeny s pozitivními emocemi, lepším hodnocením života a lepší duševní rovnováhou. V případě jiných aspektů sociální soudržnosti, např. vnímání sociálního napětí a smyslu pro komunitu, se zdá se, že s blahobytem nesovisí. Mezi přechodné negativní emoce patří vnímání ekonomického napětí, které je příčinou snížení blahobytu v oblasti hodnocení života a duševní rovnováhy. Hodnocení kvality života je nižší také v zemích, kde jsou těsné vazby k lidem na místní úrovni.

Výsledky ukazují, že k udržení sociální soudržnosti může přispět ekonomická prosperita a digitalizace. Vedle vzestupné ekonomické konvergence podporují sociální soudržnost také velkorysý systém sociálního zabezpečení a soubor digitálních dovedností, protože pozitivně ovlivňují subjektivní vnímání blahobytu.

Ekonomické napětí může být zmírňováno dostatečnou mobilitou a snižováním velkých rozdílů v příjmech. Nicméně příjmová nerovnost má překvapivě nízký dopad na sociální soudržnost. Celkově lze uvést, že omezení výdajů do sociálního zabezpečení má na sociální soudržnost negativní vliv: sociální soudržnost může být podporována konkrétními politikami, které se zaměřují právě na zlepšení situace rizikových skupin. Vhodná opatření mohou zahrnovat snížení nezaměstnanosti, zvyšování průměrného příjmu a omezení polarizace střední třídy. Stát by také měl podporovat školství a snažit se o to, aby občané dosáhli alespoň středního vzdělání. Politici by měli při svém rozhodování vzít v úvahu potřeby lidí s chronickým onemocněním či postižením, starší lidé by měli podporovat v jejich zapojení do občanských a politických aktivit.

V EU i v okolním světě stále vzrůstá zájem o získávání spolehlivých informací o kvalitě společnosti a kvalitě života občanů. Blahobyt zemí i jednotlivců je stále více považován za důležité měřítko hodnocení pokroku ve vývoji lidstva. V minulosti byly jako hlavní ukazatel pokroku hodnoceny zejména ekonomické podmínky, které byly zřetelné na první pohled. V současnosti jak národní vlády, tak i mezinárodní a nadnárodní organizace uznávají význam přesunu od ekonomických ukazatelů ke shromažďování informací o kvalitě společnosti a životě (Stiglitz a kol., 2009). V případě těchto informací jde mnohdy o informace subjektivní, které jsou závislé na vnímání občanů a názorech společnosti, jejich emocích a život-

ních zkušenostech. Tento nový, subjektivní přístup se dostává i do oficiálních statistik. Například Eurostat vyvinul hlavní indikátory pro měření kvality života v členských státech EU (Eurostat, n.d.).

Evropský průzkum kvality života (EQLS) je cenným prvkem v této rostoucí datové infrastruktuře, zejména pro poskytování údajů ze sociální oblasti. Je to klíčový nástroj pro monitorování členských států EU, protože zachycuje dvě hlavní stránky kvality života - objektivní životní podmínky a subjektivní pocit, vnímání blahobytu - stejně jako vnímání kvality společnosti z multidimenzionálních perspektiv. Obecný popis zjištění z poslední zprávy EQLS, provedené v roce 2016, je zpracován v souhrnné zprávě Eurofoundu (Eurofound, 2017a).

Lze konstatovat, že soudržné společnosti vykazují solidaritu, soudržnost a týmového ducha. Tyto termíny jsou běžně používané ve světě sportu, kde jsou úspěchy dosahovány kolektivní úsilím. Sociální vědci jsou přesvědčeni, že ve společnostech, stejně jako ve sportovních týmech, soudržnost představuje pozitivní kvalitu, která s sebou přináší odolnost a orientaci, vedoucí směrem k všeobecnému blahobytu. Existují také důkazy, které ukazují, že život v soudržné společnosti má pozitivní vliv na subjektivní pocit blahobytu, např. na vnímání životního uspokojení (Delhey a Dragolov, 2016), neboli budování soudržnější společnosti může pomoci zlepšit životy občanů.

Politický kontext

V posledních letech se vede veřejná diskuse o sociálním klimatu v členských státech EU. Občané jsou mimo jiné hluboce znepokojeni tím, že dnešní společnosti jsou méně soudržné než v minulosti. Diskuse jsou vedeny zejména nad trendy ze socioekonomické a kulturní sféry naší společnosti, jako je světová ekonomika, globalizace a zintenzivnění migrace.

Nepříznivý socioekonomický vývoj v mnoha evropských společnostech lze vysledovat přinejmenším v devadesátých letech, kdy vzestup příjmových nerovností vyvolal dezintegraci solidarity napříč sociálními třídami (Wilkinson a Pickett, 2017). Ve skutečnosti byla nerovnost příjmů identifikována jako hlavní faktor v oblasti zdravotních problémů obyvatel a různých sociálních nemocí (Wilkinson a Pickett, 2010).

Globální finanční krize mezi lety 2007–2008 byla následována krizí v Eurozóně v roce 2009. Protože ekonomiky jednotlivých členských států EU jsou blízce propojené, byly krizí zasaženy všechny, i když v různé míře. Životní a pracovní podmínky v členských státech se zhoršily - méně v oblasti severní a západní části EU, ale mnohem více v jižních a východ-

ních členských státech. Jeden z nejvýraznějších dopadů hospodářské krize byl zejména nárůst míry nezaměstnanosti mezi mladými lidmi v jižních členských státech EU (Řecko, Itálie, Portugalsko a Španělsko), což také znamenalo, že větší podíl obyvatel byl ohrožen rizikem chudoby a sociálního vyloučení (Eurostat, 2017). Vedlejší efekt krize byl následován intenzivnější migrací uvnitř EU ze společností s výrazněji postiženými ekonomikami, ale také z obecně méně bohatých zemí (středoevropských a východoevropských členských států), do bohatších států EU (severozápadních členských států). Nespokojenost občanů EU s řešením krize vedlo k poklesu důvěry ve veřejné instituce na národní úrovni (Eurofound, 2012), ke zhoršení kvality demokracie v členských státech EU (Morlino a Quaranta, 2016) a nárůstu obliby národnostních a euroskeptických politických stran (Hobolt a de Vries, 2016). Jeden zvlášť nápadný důsledek, který může být částečně výsledkem tohoto procesu, bylo rozhodnutí Spojeného království (UK) opustit EU (tzv. brexit).

Společně s těmito společensko-ekonomickými otázkami byly země EU v roce 2015 a 2016 vystaveny bezprecedentnímu příchodu stovek tisíc válečných uprchlíků, stejně jako ekonomických migrantů z ekonomicky znevýhodněných částí Asie a Afriky. V důsledku toho došlo k nárůstu pocitu ohrožení, odmítání kulturní rozmanitosti, vzrostly antiislámské postoje, pravicový populismus a násilný extremismus, a to i v zemích EU s dlouhou demokratickou tradicí, například v Německu.

Sociální a hospodářská soudržnost je zásadní, přitom na úrovni EU neexistují jednotné politické nástroje zaměřené na sociální soudržnost. Kromě toho je třeba objasnit potenciální dvojí výklad pojmu „soudržnost“ v kontextu politiky EU. Akademické chápání sociální soudržnosti odkazuje na kvalitu společnosti. Toto použití by ale nemělo být zaměňováno s politikou soudržnosti EU. Hospodářská a sociální soudržnost, jak je definována v Jednotném evropském aktu z roku 1986 a později rozšířena na územní soudržnost v Lisabonské smlouvě z roku 2007, znamená snížení socioekonomických rozdílů mezi regiony. Tento typ soudržnosti je lépe definovat jako konvergenci.

Posílení sociální soudržnosti a kvality života byly a jsou nedílnou součástí sociální politiky EU. V dokumentu Sociální dimenze Evropy se uvádí: „Evropská unie měla vždy společenský rozměr, úzce spojený s ekonomickými ambicemi“ (Evropská komise, 2017, str. 7). S Římskou smlouvou v roce 1957 zakladatelé Evropského hospodářského společenství zajistili svým zemím společenský pokrok a neustálé zlepšování kvality života a pracovních podmínek. O několik let později Evropská sociální charta stanovila základní

společenské uspořádání Evropy, základní práva týkající se sociální ochrany, blahobytu a nediskriminace občanů. To jsou základní kameny, které byly zahrnuty do Smlouvy o Evropské unii, která je dosud v platnosti.

V posledních letech EU kladla a stále klade větší důraz na podporu aspektů sociálního rozměru, v neposlední řadě v reakci na finanční krizi Eurozóny a výrazné regionální rozdíly v pojmech sociální aspekt a kvalita života v celé EU (Eurofound, 2012). Hlavní kroky v tomto směru dává strategie „Evropa 2020“, která byla zahájena v roce 2010; balíček sociálních investic, který byl spuštěn v roce 2013; a Evropský pilíř sociálních práv, vyhlášený v listopadu 2017. Všechny tři iniciativy se soustředily kolem cílů podporovat spravedlivější a inkluzivnější boj proti chudobě, sociálnímu vyloučení a diskriminaci. Monitorování a vyhodnocování efektivnosti těchto politik je založeno především na tvrdých a objektivních datech, jako jsou „Cíle EU 2020“ a „Sociální přehled“ (Evropská komise, 2017b). Nicméně bližší pohled na vývoj sociální soudržnosti, založený na zkušenostech a vnímání občanů, obsažený v této zprávě, poskytuje plnější obraz situace v evropských zemích.

Cíle výzkumu

Tento přehled zkoumá vazbu mezi kvalitou společnosti, v níž lidé žijí, a kvalitou života jednotlivce dle jeho zkušeností. Kvalitou společnosti se rozumí podmínky sociální soudržnosti, zatímco kvalitou života je hledisko subjektivního blahobytu. Zatímco kvalita života jednotlivce je hojně zkoumaná, sociální soudržnost se zabývalo jen minimum studií (například Abbott a kol., 2016; Dickes a Valentova, 2013; Dragolov a kol., 2016; a Green a Janmaat, 2011). S ohledem na složitost konceptu nemá tato zpráva za cíl shrnout soudržnost společenství EU. Spíše se zajímá o podrobný přístup identifikováním klíčových aspektů sociální soudržnosti, které jsou nejdůležitější v kontextu tvorby politiky EU.

Autoři nejdříve zkoumali aspekty týkající se síly sociální soudržnosti v současnosti, jejich vývoj a individuální i společenské charakteristiky, které ovlivňují tyto aspekty v evropských společnostech. Hlavním cílem bylo prozkoumat úroveň a trajektorie sociální soudržnosti a dozvědět se více o podmínkách, které mají potenciál posílit sociální strukturu členských států EU. Ve druhém kroku zpráva uvádí rozdíly v subjektivním vnímání blahobytu v jednotlivých členských státech EU. Autoři také zkoumali vztah mezi subjektivním pocitem blaha a sociální soudržností. Hlavním cílem je určit ty aspekty soudržnosti, které jsou zvláště důležité pro sub-

jektivní pocit pohody, a proto si zaslouží zvláštní pozornost tvůrců politik. Tato zpráva se zabývá zejména následujícími pěti výzkumnými otázkami:

1. Jaká je současná úroveň sociální soudržnosti v EU?

První výzkumná otázka má za cíl popsat členské státy EU s ohledem na současnou úroveň sociální soudržnosti v nich. Na rozdíl od jiných studií (např. Dragolov a kol., 2016) zpráva čerpá z indikátorů klíčových aspektů sociální soudržnosti. Autoři ovšem neměli v úmyslu jednotlivé členské státy EU jakkoliv porovnávat a hodnotit.

2. Jak se změnila úroveň sociální soudržnosti v období 2007–2016?

Druhá výzkumná otázka má za cíl identifikovat změny v ukazatelích klíčových aspektů sociální soudržnosti v každé z dotčených zemí EU. Zpráva se zaměřuje na rok 2007, 2011 a 2016, zabývá se postoji a chováním občanů EU, zejména před nástupem světové finanční krize, uprostřed krize v Eurozóně a těsně po největším přílivu uprchlíků do EU.

3. Které sociální skupiny jsou ohroženy nízkou sociální soudržností?

Třetí výzkumná otázka se snaží zkoumat rozdíly ve vztahu ke klíčovým aspektům sociální soudržnosti mezi členy různých sociálních skupin. Zpráva se na základě porovnání zkušeností různých sociálních skupin v rámci evropských společností snaží identifikovat zranitelné skupiny, na které by se politici při tvorbě svých politik měli zejména zaměřit.

4. Jaké jsou hlavní hnací síly sociální soudržnosti ve společnosti?

Čtvrtá výzkumná otázka se snaží identifikovat hlavní socioekonomické charakteristiky, které se vztahují ke klíčovým aspektům sociální soudržnosti v evropských zemích. Předmětem této otázky je zdůraznit strukturální charakteristiky, které jsou nejvýznamnější pro podporu sociální soudržnosti. Tyto poznatky jsou přínosné pro evropské politiky, kteří by aspektům ekonomické a sociální konvergence měli věnovat více pozornosti.

5. Do jaké míry je spojena sociální soudržnost s pocitem subjektivního blaha?

Poslední výzkumná otázka má za cíl vytvořit vztah mezi klíčovými aspekty sociální soudržnosti a blahobytu v evropských zemích. Na jedné straně je subjektivní pocit blahobytu, vedle kterého stojí sociální soudržnost, a na základě obou je pak možné hodnotit kvalitu života občanů.

Závěry zprávy poskytují aktuální a podrobné informace o klíkových aspektech sociální soudržnosti v EU. Zpráva posky-

tuje cenné náhledy do důležitých sociálních strategií EU, které si kladou za cíl zvyšovat sociální soudržnost zemí EU a blahobyt jejich občanů (např. Evropský pilíř sociálních práv).

Sociální soudržnost

Soudržnost byla dříve brána jako nejdůležitější sociální kvalita společností, charakterizovaná jednotností a kolektivním duchem. Ačkoli toto chápání soudržnosti je vyjádřeno v pracích mnoha sociologů a sociálních filosofů, je podstatu soudržnosti obtížné definovat a ještě obtížnější empiricky měřit. Není proto divu, že výzkumníci předkládají různé myšlenky, jak toto abstraktní pojetí sociální soudržnosti zkonkretizovat. Přesto se Schiefer a van der Noll (2017) shodují na klíčových znacích soudržnosti, kdy identifikují šest zastřešujících oblastí sociální interakce, které tvoří koncept sociální soudržnosti: sociální vztahy mezi lidmi, jejich vzájemná souvislost, postavení ve společnosti, snaha o společné dobro, (objektivní) socioekonomické rozdíly, sdílení hodnot a kvality života. Definování soudržnosti s tak širokým rozsahem je obtížné provést systematickou analýzou na základě klíčových podkladů a poznatků. Na základě poznatků Schiefera a van der Nolla nabízí Dragolov et al. (2016) obsáhlý výčet znaků sociální soudržnosti v západních státech EU. Spolu s kolegy vypracoval zjednodušený koncept sociální soudržnosti, ze kterého pragmaticky vylučuje objektivní nerovnosti, které jsou namísto toho klasifikovány jako důvody soudržnosti, a kvalitu života, která je považována za výsledek. Dragolov et al. berou v úvahu následující tři domény:

- společenské vztahy, včetně sociálních sítí, důvěry v ostatní lidi a akceptování rozmanitosti;
- důvěra v instituce a vnímání spravedlnosti;
- zacílení na obecné dobro, včetně solidarity a vstřícnosti, respektování sociálních pravidel a podílení se na občanské společnosti.

Výše uvedená iniciativa demonstruje empiricky, že vztah mezi ekonomickou prosperitou a pokrokem vede k poznání společnosti, mimo jiné přispívá k posílení sociální soudržnosti. Tato sociální soudržnost pak podporuje blahobyť občanů. Navzdory navržené, relativně úzké definici pojmu sociální soudržnosti, má podle Dragolova et al. silnou akademickou orientaci a navíc vyžaduje široký soubor zdrojů dat a sofistikovaný metodologický aparát. Tato zpráva by měla pomoci při vytváření politik na úrovni EU, mimo jiné proto vychází z definice sociální soudržnosti navržené Radou Evropy:

„... sociální soudržnost je schopností společnosti zajistit blaho všech svých členů, minimalizovat rozdíly a zabránit polarizaci společnosti. Soudržná společnost je vzájemně se podporující komunita svobodných jednotlivců, kteří sledují společné cíle prostřednictvím demokratických prostředků“ (Jenson, 2010, s. 7).

Na základě této definice zpráva uvádí pět klíčových aspektů sociální soudržnosti: vnímat sociální vyloučení, sociální napětí, interpersonální důvěra, občanská angažovanost a význam společnosti. Vnímání sociálního vyloučení se týká sociálních vztahů, sociálně-ekonomických rozdílů a oblastem sociálních interakcí (Schiefer a van der Noll, 2017). Sociální vyloučení se týká lidí, kteří žijí na okraji společnosti, nebo v extrémnějších případech, se cítí zcela vyloučení ze společnosti. Cítí-li se tak větší množství členů společnosti, jsou sociální rozdíly ve společnosti příliš velké. To podle všeho naznačuje nízkou sociální soudržnost. Sociální napětí zahrnuje jak sociální vztahy, tak sociálně-ekonomické rozdíly. Vidí-li členové společnosti vzájemné vztahy mezi sebou jako konfliktní, naznačuje to, že společnost je polarizována. Interpersonální důvěra je základním aspektem sociální soudržnosti a působí jako tmel společnosti. Když věří členové společnosti, že většina ostatních lidí je upřímná a dobrá, poskytuje to solidní základ pro vzájemnou podporu a spolupráci. Účast na společenském dění vede ke společnému pocitu blaha, zahrnuje občanskou angažovanost a politickou činnost. Smysl pro komunitu ukazuje na propojení sociálních vztahů, lidí navzájem a jejich vztahů ke společnosti.

Subjektivní pohoda

Vedle sociální soudržnosti je druhým ústředním bodem této zprávy pocit subjektivního blaha. Tento pojem zachycuje lidské subjektivní zkušenosti s kvalitou vlastního života. Přístup k subjektivní kvalitě života, vyvinutý v 70. letech ve Spojených státech, vychází z individuálního vnímání občanů a hodnocení jejich životů (viz Campbell a kol., 1976). Tento přístup tak jde za hranice objektivních informací o životních podmínkách. Klíčovou myšlenkou je, že kvalita života je hodnocena dle vnímání konkrétního pozorovatele. Subjektivním hodnocením kvality života se zabývala např. Organizace spojených národů, jak dokládá její výroční „Světová zpráva o štěstí“, nebo OECD ve zprávě „Index lepšího života“, která také částečně čerpá ze subjektivního hodnocení.

Výzkum o subjektivním blahu se obvykle týká dvou různých vnitřních dimenzí: emocí a spokojenosti. Ve většině teorií je prokázáno, že emoce - jak pozitivní emoce

(nadšení, radost), tak negativní (smutek) - se odrážejí na tělesném zdraví a samozřejmě i pocitu blaha, zatímco spokojenost je chápána jako kognitivní a trvalý stav. Z toho důvodu jsou emoce obvykle zkoumány v kratším čase (např. za poslední dva týdny), v případě spokojenosti naopak v delším časovém horizontu.

Spokojenost lze zkoumat pro konkrétní oblasti života, nebo pro život obecně - tzv. životní spokojenost. Zachycení spokojenosti se životem na základě konkrétních dat je náročné. Za prvé je otázkou, která přesná kombinace životních oblastí nabízí vyčerpávající a tedy i platné zastoupení subjektivní pohody. Podle OECD (2013) lze měření subjektivní pohody identifikovat pomocí deseti nejdůležitějších oblastí: životní úroveň, zdravotní stav, úspěchy v životě, osobní vztahy, bezpečnost, příslušnost ke komunitě, zabezpečení do budoucna, dostatek volného času, kvalita životního prostředí a spokojenost v zaměstnání.

Zpráva se i v souladu se zjištěním Veenhovena (2012) zaměřuje na hodnocení životní spokojenosti jako jednoho celku. Do hodnocení tedy zahrnuje jak kognitivní (životní spokojenost), tak emoční složky. Emoce a životní spokojenost mohou být odděleny na papíře, ale ve skutečnosti jsou vzájemně propojené. Přesto existuje i třetí koncept používaný ve zkoumání subjektivního blaha, známý jako psychologická činnost nebo eudaimonismus (OECD, 2013). Tato část subjektivní pohody neodpovídá jedinému vnitřnímu stavu, tvořenému emocemi nebo uspokojováním; spíše využívá subjektivního, osobního hodnocení různých částí života konkrétním jednotlivcem, což považují psychologové za nezbytné pro to, aby člověk vzkvétal a naplnil svůj potenciál. Mimo jiné to zahrnuje naplnění smyslu života.

Výše uvedený pohled na subjektivní blaho je plně v souladu s pokyny OECD, týkajícími se měření subjektivní pohody (OECD, 2013). Na základě nich se zpráva zabývá následujícími klíčovými aspekty dobrých životních podmínek:

- pozitivní a negativní emoce (přechodné hedonické zdraví);
- životní hodnocení (trvalá hedonická pohoda);
- psychologické fungování (eudaimonismus).

Pokud jde o vztah mezi subjektivním blahem a sociální soudržností, pak subjektivní blaho je důležité pro sociální soudržnost společnosti a životní podmínky obyvatelstva.

Vnímání sociálního vyloučení

Člověk cítí silnou touhu být součástí společnosti, ve které žije. V současnosti

se člověk zapojuje do společnosti prostřednictvím různých systémů - trhu práce, vzdělávacího systému, sociálního státu, menších komunit. Sociální vyloučení naopak znamená, že člověk je ze společnosti vyloučen, což představuje ohrožení pohody jednotlivce. Společnost, kde je sociální vyloučení všeobecně rozšířené, je společnost s hlubokým sociálním rozdělením, které selhává při odpovídajícím začlenění všech svých členů. Odstranění chudoby a sociálního vyloučení bylo a je dlouhodobým politickým cílem EU. Toto zdůraznila Evropská komise, když v roce 2013 představila balíček sociálních investic se zaměřením na podporu sociálního začleňování. Konkrétně Evropský sociální fond a Fond pro evropskou pomoc pro nejchudší poskytuje finanční prostředky k potlačení sociálního vyloučení. Je všeobecně známo, že nepříznivé ekonomické podmínky přispívají k sociálnímu vyloučení, zvláště zajímavé bylo analyzovat sociální vyloučení v evropských zemích v návaznosti na krizi v Eurozóně. Je důležité uvést, že tato zpráva se nezaměřuje na objektivní stránku sociálního vyloučení, zaměřila se spíše na subjektivní vnímání sociálního vyloučení, čerpá z pocitů jednotlivců, jak vnímají svoje postavení ve společnosti, a výzev, jimž čelí. Takový přístup je v souladu s doporučeními Stiglitze a kol. (2009) o nadřazenosti subjektivních postojů nad objektivními projevy.

Aktuální stav

Průměrně je vnímání sociálního vyloučení v EU na 28,4 %. Vzhledem k tomu, že sociální vyloučení je závažné z hlediska sociální marginalizace, neměla by být tato hodnota podceňována. Je také třeba poznamenat, že i když je průměr v EU relativně nízký, mezi jednotlivými členskými státy jsou ve vnímání sociálního vyloučení poměrně velké rozdíly. Ze všech členských států EU je nejnižší míra sociálního vyloučení ve Švédsku (15,2 %). Podobná úroveň míry sociálního vyloučení je v Rakousku (17,2 %) a Dánsku (17,5 %). Na opačném konci je Bulharsko, které je státem s nejvyšším vnímáním sociálního vyloučení, se skóre 42,4 %. Kypr (37,2 %) a Řecko (35,6 %) mají druhou a třetí nejvyšší úroveň sociálního vyloučení. Na základě zjištění lze předpokládat, že vnímání sociálního vyloučení neurčuje hospodářská prosperita země. Tato zpráva mimo jiné zkoumá i hlavní společenské důvody, které mohou mít vliv na úroveň vnímání sociálního vyloučení v celé EU.

Trendy

Vnímání sociálního vyloučení rostlo zejména mezi roky 2007 a 2011, naopak od roku 2011 do roku 2016 následoval výraz-

ný posun směrem dolů, vnímání sociálního vyloučení v EU jako celku tak zůstalo z velké části nezměněno. Na jedné straně většina středoevropských a východních členských států zaznamenala významný pokles úrovně vnímání sociálního vyloučení. Tento trend je obzvláště patrný v Bulharsku, Chorvatsku, Estonsku, Lotyšsku, Litvě, Polsku, Rumunsku a na Slovensku, úroveň vnímání sociálního vyloučení významně poklesla i v Rakousku, Dánsku, Finsku a Velké Británii. Na druhé straně jižní státy EU, Řecko, Itálie, Malta a Španělsko a také Česká republika a Švédsko se nevrátily na nižší úroveň vnímání sociálního vyloučení před krizí. Je zajímavé, že míra sociálního vyloučení v Belgii, Francii, Německu, Portugalsku a Slovinsku zůstala stabilní.

Sociální vyloučení - klíčová zjištění

Prevalence

Zdá se, že vnímání sociálního vyloučení v členských státech EU není příliš výrazné. Nicméně, problém sociálního vyloučení by měli řešit tvůrci politik vzhledem k tomu, že sociální vyloučení je závažný problém.

Rozdělení

V roce 2016 byla zjištěna úroveň vnímání sociálního vyloučení nejvyšší v Bulharsku, na Kypru a v Řecku. Relativně nízká úroveň byla v severovýchodních zemích a Německu.

Trendy

Vnímání sociálního vyloučení v celé EU zůstalo v průběhu času stabilní. Zatímco v Rakousku a Lotyšsku došlo k výraznému snížení úrovně vnímání sociálního vyloučení, středomořské členské státy se nevrátily na úroveň před finanční krizí.

Rizikové skupiny

Skupiny nejvíce ohrožené sociálním vyloučením jsou sociálně a ekonomicky znevýhodněné osoby: chronicky nemocní, nezaměstnaní občané, občané s nízkými příjmy nebo nízkým vzděláním.

Shrnutí

Hospodářská prosperita, vládní výdaje na veřejné politiky a digitální dovednosti jsou řešením pro snížení úrovně vnímání sociálního vyloučení.

Vnímání sociálního napětí

Moderní společnosti se skládají z mnoha sociálních skupin. Občané mohou být například zařazeni do kategorií dle příjmů, etnického původu nebo věku. Pro snížení sociálního napětí ve společnosti je důležitá spolupráce, interakce mezi jednotlivými skupinami, což je klíčové pro sociální soudržnost. Odborníci, kteří studují soudrž-

nost, poukázali na to, že napětí sociálních skupin v určité míře je třeba považovat za normální a bezproblémové, ovšem silné sociální napětí představuje vážný problém (viz například Delhey a Keck, 2008). Jinak řečeno vysoká míra sociálního napětí mezi hlavními sociálními skupinami naznačuje problém společnosti a ohrožení sociální soudržnosti.

Hospodářská nerovnost se v řadě zemí EU zvýšila. V mnoha členských státech se zvyšuje chudoba a nezaměstnanost, mnohé byly také vážně postiženy krizí Eurozóny a jejími následky. Bohužel dochází ke zvětšování socioekonomických rozdílů mezi jednotlivci, žijícími ve stejné společnosti. Zvětšují se rozdíly v etnickém původu a náboženství, k tomu došlo zejména během uprchlické krize v západní Evropě. V diskusích na toto téma se zmiňuje úloha náboženství ve společnosti v celé EU, zejména s ohledem na islám. Tyto trendy způsobují konflikty mezi různými sociálními skupinami, což může zase poškodit sociální strukturu EU, která je převážně moderní a pluralitní.

Ekonomické napětí

Ekonomické napětí je ilustrováno tím, jak občané členských států EU vnímají úroveň napětí mezi bohatými a chudými lidmi a mezi nadřízenými a podřízenými. Pokud jde o úroveň napětí mezi bohatými a chudými, jako vysokou vnímá tuto míru více než 28 % občanů EU. Tato poměrně nízká úroveň pro EU jako celek neukazuje značnou variabilitu mezi jednotlivými členskými státy. Nejnižší úroveň napětí mezi bohatými a chudými je v Dánsku (6 %), zatímco nejvyšší míra byla zjištěna v Maďarsku (58 %), těsně následuje Litva (50 %). Kromě těchto extrémů, vykazuje zbytek členských států úroveň mezi 10 % (v Portugalsku) a 38 % (v Rumunsku). Celkově je obtížné určit konkrétní míru napětí mezi bohatými a chudými lidmi v celé EU. Vnímání tohoto napětí není závislé na ekonomické prosperitě.

Úroveň napětí mezi nadřízenými a podřízenými je v celé EU 25 %, tedy jeden ze čtyř občanů EU vnímá úroveň napětí jako vysokou. Maďarští občané vnímají toto napětí nejvíce (47 %), těsně následuje Chorvatsko (44 %) a Slovinsko (42 %). Na opačném konci je opět Dánsko, pouze 4 % dánské populace vnímá úroveň napětí mezi nadřízenými a podřízenými jako vysokou. Stejně jako vnímání napětí mezi bohatými a chudými, je i úroveň napětí mezi nadřízenými a podřízenými v regionu postkomunistických zemí o něco vyšší. Opět ale neexistuje pravidlo, dle kterého by bylo možné úroveň napětí v celé EU spolehlivě určit. Znovu se objevují srovnatelné úrovně napětí v různých členských státech, bez ohledu na jejich hospodářskou situaci a prosperitu.

Etnicko-kulturní napětí

Úroveň napětí mezi různými rasovými a etnickými skupinami je celkově v EU 40 %, jde tak o nejvýznamnější typ napětí v EU. Trend v celé EU je jednoznačný: západní členské státy, které v posledních letech zaznamenaly vysokou míru přistěhovalectví, také více vnímají rasové a etnické napětí. Čtyři až pět z deseti občanů v Rakousku, Belgii, Francii, Německu, Itálii, Nizozemsku, Švédsku a Spojeného království vnímali vysokou úroveň napětí na základě rasy a etnického původu. Srovnatelné úrovně jsou také v České republice, v Maďarsku a na Maltě. Ve zbývajících členských státech je úroveň vnímání etnického a rasového napětí pod průměrem EU v rozmezí od 19 % v Litvě do 35 % ve Finsku.

Vnímání náboženského napětí představuje druhý nejčastější typ napětí v EU a je na úrovni 37 % v celé EU. V podstatě tedy každý třetí až čtvrtý občan EU vnímá vysokou úroveň napětí mezi náboženskými skupinami. Trend v celé EU a jednotlivých členských státech je podobný jako u rasového a etnického napětí. Opět to jsou západní členské státy Rakousko, Belgie, Francie, Německo, Itálie, Nizozemí a Velká Británie, které mají nejvyšší úroveň vnímání náboženského napětí. V těchto členských státech, které v posledních letech zaznamenaly vysokou míru přistěhovalectví, 4 až 5 z 10 občanů vnímají vysokou úroveň náboženského napětí. Nejnižší míry jsou naopak v Lotyšsku (9 %), Portugalsku (10 %), Estonsku (11 %) a Litvě (12 %). Bulharsko a Kypr, které mají nejvyšší procento muslimů ze všech členských států EU (přibližně 13 % a 25 %, viz Pew Research Center, 2014) mají poměrně nízkou úroveň náboženského napětí (16 % a 17 %). V Irsku je úroveň vnímání náboženského napětí 18 %, ačkoli tato země ještě nedávno zažívala dlouhotrvající náboženský konflikt mezi katolíky a protestanty. Lze říci, že v zemích, kde jsou náboženství rozmanitější, je úroveň vnímání náboženského napětí vyšší.

Trendy

Celková míra napětí mezi bohatými a chudými lidmi v EU jako celku se zvýšila mezi lety 2007 až 2011, v roce 2016 se pak úroveň vrátila na předkrizové hodnoty, s přibližně 3 z 10 občanů (28 %), kteří vnímají vysokou úroveň takového napětí. O více než 10 procentních bodů se toto napětí zvýšilo na Kypru, ve Francii, Řecku, Irsku, Litvě, Maltě, Rumunsku a Velké Británii. V dalším období, od roku 2011 do roku 2016, podíl občanů, kteří vykazují vysokou úroveň napětí mezi bohatými a chudými lidmi výrazně poklesl v 17 členských státech, s výjimkou Maďarska, které se vyznačuje poměrně vysokou mírou vnímání tohoto napětí.

Celková míra napětí mezi nadřízenými a podřízenými v EU jako celku klesá. V letech 2007 až 2011 byla na úrovni asi 30 %, ale do roku 2016 klesla na 25 %.

Etnicko-kulturní napětí dosáhlo vrcholu v roce 2016, kdy 40 % občanů EU vnímalo napětí mezi rasovými a etnickými skupinami a 37 % vnímalo vysokou úroveň napětí mezi náboženskými skupinami. Od té doby klesá.

Sociální napětí - klíčová zjištění

Prevalence

V roce 2016 bylo v Evropě výraznější etnicko-kulturní napětí než ekonomického napětí. Tedy 4 z 10 obyvatel EU vnímali vysokou míru napětí mezi rasovými a etnickými skupinami a mezi náboženskými skupinami. 3 z 10 občanů EU vnímali vysokou úroveň napětí mezi bohatými a chudými lidmi a mezi nadřízenými a podřízenými.

Rozdělení

Vnímání etnicko-kulturního napětí je nejvyšší v západních členských státech EU, kde došlo v posledních letech ve zvýšené míře k nárůstu přistěhovalectví. Hospodářské napětí má tendenci být mírně vyšší v postkomunistických zemích EU.

Trendy

Vnímání napětí mezi bohatými a chudými vzrostlo v roce 2011 (v době krize v Eurozóně), v roce 2016 se pak úroveň vrátila nad předkrizové hodnoty. Úroveň vnímání napětí mezi bohatými a chudými, stejně tak i mezi nadřízenými a podřízenými je obecně v členských státech EU na nižší úrovni.

Rizikové skupiny

Etnicko-kulturní napětí je více vnímáno lidmi s chronickým onemocněním a zaměstnanci. Úroveň rasového a etnického napětí je vyšší u lidí, kteří žijí na venkově a mají vysokoškolské vzdělání. Náboženské napětí je také více vnímáno lidmi, žijícími na venkově. Ekonomické napětí je nejvíce vnímáno lidmi s chronickým onemocněním, nezaměstnanými nebo lidmi s nízkými příjmy. Střední nižší třída vnímá silněji napětí mezi bohatými a chudými než střední vyšší třída.

Shrnutí

Prosperita, vzrůstající sociální mobilita a nižší mzdové rozdíly snižují vnímání hospodářského napětí. Imigrace je důvodem etnicko-kulturního napětí, zatímco s náboženským napětím je spojena objektivní náboženská rozmanitost. Hospodářská prosperita a dostatečné výdaje na veřejné politiky vedou k silnějšímu vnímání etnicko-kulturního napětí, zatímco vyšší vzdělání toto vnímání snižuje.

Mezilidské vztahy

Důvěra mezi lidmi působí jako lepidlo, které spojuje společnost, a je často označována jako nedílná součást tzv. „sociálního kapitálu“. Soudržná společnost je „navzájem se podporující komunita“, v níž mají členové společné cíle. V moderních, velkých společnostech je důvěra mezi lidmi stavebním kamenem vzájemné podpory a občanské orientace. Důvěra je očekávání, že ostatní jednají rozumně a jsou upřímní a dobří (Sztompka, 1999). Navíc občané, kteří mají důvěru v ostatní, mají tendenci se chovat stejně. Tento postoj vede k tomu, že ostatní spoluobčany zahrnujeme do „morální komunity“ (Uslaner, 2002). Obecně platí, že důvěra v ostatní, je znakem moderní společnosti, funguje jako společenský tmel a usnadňuje spolupráci (Phillips, 2006). Podle vědecké literatury je ekonomická prosperita často jako úrodná půda pro sociální důvěru, zatímco rozporné nerovnosti a vysoká úroveň etnicko-kulturní rozmanitosti jsou často zobrazovány jako komplikující faktory (Delhey a Newton, 2005). Z politické perspektivy je proto důležité analyzovat, zda a jak byla ovlivněna důvěra v celé EU zhoršujícími se ekonomickými podmínkami, což se týká zejména středomořských členských států, a zvýšení etnicko-kulturní rozmanitosti v ekonomicky prosperujících západních státech EU.

Trendy

Průměrná úroveň mezilidské důvěry v EU zůstala v průběhu sledovaného devítiletého období na stejné úrovni. Nízkou úroveň důvěry vyniká Kypr, zatímco Dánsko v roce 2016 a Finsko v letech 2011 a 2016 mají mnohem vyšší úroveň důvěry. Přestože průměr EU zůstává v průběhu času stabilní, v některých členských státech došlo k výkyvům. Během tohoto období se úroveň mezilidské důvěry výrazně zvýšila mezi roky 2007 a 2016 v Rakousku, Finsku, Německu, Lotyšsku, Portugalsku a na Kypru. Důvěra naopak významně poklesla v osmi zemích, a to v Belgii, Chorvatsku, České republice, Nizozemsku, Rumunsku, Slovinsku a Španělsku.

Interpersonální důvěra - klíčové poznatky

Prevalence

Průměrný občan EU má středně vysokou důvěru v jiné lidi, ačkoli existují velké rozdíly v důvěře ve všech 28 členských státech.

Rozdělení

Nejvyšší úroveň mezilidské důvěry je v Lucembursku, Nizozemsku a severských zemích. Nejméně důvěřiví jsou občané členských států jihovýchodní Evropy.

Shrnutí

Členské státy s vyšším HDP na hlavu, s vyššími výdaji na veřejné politiky a vyšším poměrem občanů s digitálními dovednostmi, mají vyšší úroveň mezilidské důvěry. Mezilidská důvěra je naopak nižší ve společnostech, kde je náboženství velmi důležitou součástí každodenního života občanů.

Společenská angažovanost

Občanské zapojení do dobrovolnických sdružení a účast na politické činnosti jsou dvě klíčové charakteristiky soudržné společnosti. Prostřednictvím občanské angažovanosti se občané vzájemně propojují, setkávají. To je jeden z důvodů, proč je účast ve společnosti považována za klíčovou strategii boje proti sociálnímu vyloučení. Navíc aktivní občané pomáhají rozvíjet blahobyt ostatních i veřejné blaho. Politiky EU na podporu občanské angažovanosti se v poslední době zaměřují především na mladé lidi, zejména na pomoc při hledání zaměstnání, se vzděláváním nebo s odbornou přípravou. Nicméně věnují se i starším občanům. Zpráva analyzuje dva aspekty účasti ve společnosti: občanskou angažovanost a politickou aktivitu.

Trendy

Turbulentní časy během krize v Eurozóně a při uprchlické krizi mohly mít vliv na míru občanské angažovanosti a politické účasti v EU. Navzdory celkové stabilitě občanské angažovanosti a politické aktivity na úrovni EU od roku 2011, došlo v různých členských státech EU k rozdílnému vývoji. Zatímco pět zemí (Belgie, Kypr, Německo, Slovinsko a Švédsko) zaznamenalo výrazné zvýšení občanské angažovanosti, výrazně klesla v dalších šesti (Rakousku, Chorvatsku, České republice, Francii, Portugalsku a Španělsku). Stejně to bylo v případě politické aktivity, kde ke zvýšení úrovně politické aktivity došlo v sedmi zemích (Belgii, Finsku, Německu, na Maltě, v Portugalsku, Slovinsku a Velké Británii), a naopak ke snížení úrovně politické aktivity došlo v Chorvatsku, na Kypru, v České republice, Francii, Řecku a Španělsku.

Sounáležitost se společností - Klíčové poznatky

Prevalence

Úroveň účasti ve společnosti v EU jako celku je překvapivě nízká. Jen asi 2 z 10 občanů EU jsou zapojeni do občanské činnosti nebo jsou politicky aktivní.

Rozdělení

Míra účasti je nejvyšší v severních a západních zemích EU. Jihovýchodní členské

státy jsou nejméně aktivní v občanském a politickém životě.

Trend

Průměrné míry účasti v EU jako celku zůstávají v podstatě beze změny v průběhu času, mnoho členských států zaznamenalo kolísání.

Rizikové skupiny

Osoby sociálně ekonomicky znevýhodněné, nezaměstnané a osoby s nízkými příjmy a nižší úrovní vzdělání jsou nejméně zapojeny do občanského života. Ti, kteří mají nízkou úroveň vzdělání, společně s osobami ve věkové skupině nad 65 let jsou také nejméně politicky aktivní. Lidé s vysokoškolským vzděláním vykazují nejvyšší míru účasti. Osoby s nižšími příjmy se méně angažují v občanských a politických činnostech, než lidé s vyšším středním příjmem.

Shrnutí

Kurzy občanské angažovanosti a politické aktivity jsou častější v bohatých zemích s vyššími vládními výdaji na veřejné politiky. Obě tyto podmínky, stejně jako digitální dovednosti většího podílu občanů, zvyšují míru politické aktivity.

Subjektivní pohoda

Sociální soudržnost a blahobyt

Cílem této části zprávy bylo zjistit, do jaké míry sociální soudržnost prospívá blahobytu občanů. Pro tento účel je nutné porovnat korelace mezi skóre jednotlivých členských zemí v klíčových aspektech sociální soudržnosti a průměru úrovně blahobytu v členských státech EU. Výsledky obecně ukazují, že sociální soudržnost je pozitivní pro dobré životní podmínky občanů EU. Společnosti s výraznějším vnímáním sociálního vyloučení jsou charakterizovány menším množstvím pozitivních emocí a větším negativních emocí. Občané těchto zemí pak mají nižší úroveň hodnocení životní úrovně (šťěstí a spokojenosti se životem) a eudaimonizmu (psychologického fungování). Stejný vzorec korelace platí i pro vnímání ekonomického napětí, i když je slabší. Prevalence vnímání etnicko-kulturního napětí naopak není pro pocit subjektivní pohody důležitá. Toto zjištění je překvapující vzhledem k významu vnímaného napětí mezi rasovými, etnickými a náboženskými skupinami v celé EU.

Třetí klíčový aspekt sociální soudržnosti - důvěra mezi lidmi - důsledně vykazuje silné vztahy se všemi čtyřmi aspekty subjektivní pohody. Občané, kteří více důvěřují společnosti, mají po-

zitivnější emoce a méně negativních emocí. Jsou také šťastnější a spokojenější se životem a mají lepší psychickou pohodu. Vzniká tak zcela stejný vzorec korelace účasti ve společnosti jako u předchozích klíčových aspektů. Občanská a politická angažovanost jsou tedy spojeny s pozitivnějšími emocemi, stejně jako s vyšší životní spokojeností a lepším eudaimonizmem. Sounáležitost se společností však nevykazuje žádné korelace s blahobytem občanů EU. Tento aspekt soudržnosti, odkazující na pocity připoutanosti k místním lidem a častým kontaktem s nimi, není ani spojen s emocionálními stavy, např. pocit veselý, osamělý nebo depresivní, což je zvláště překvapující a protiintuitivní zjištění. V podstatě tento náález naznačuje, že ve společnosti, v níž se lidé cítí blíží k ostatním, jsou šťastní a životní spokojenost ve skutečnosti nižší. Toto zjištění ukazuje na temnou stránku komunity, ve které se mohou lidé cítit kontrolováni ostatními členy komunity, mohou mít pocit omezení svých osobních svobod (Graeff, 2009).

Z uvedených korelačních důkazů lze vyvodit několik důležitých závěrů, týkajících se významu sociální soudržnosti pro země EU a jejich občany. Pokud je subjektivní blahobyt konečně dobro, pak by se institucionální uspořádání společností mělo zaměřit na podporu sociální soudržnosti, protože ta se ukazuje jako nezbytná. Převládající etnicko-kulturního napětí nemá jakýkoli vliv na blahobyt občanů EU. Silný smysl pro komunitu se zdá být škodlivý pro štěstí a spokojený život. Vnímání ekonomického napětí - mezi bohatými a chudými, mezi podřízenými a nadřízenými - souvisí s životní pohodou. Důležité pro blahobyt naopak je, že osoba není společensky vyloučena, má důvěru v mezilidské vztahy a účastní se dění ve společnosti.

Subjektivní blahobyt - Klíčové poznatky

Prevalence

Život průměrného občana EU je charakterizován více pozitivními emocemi a méně negativními. Šťěstí a životní spokojenost (hodnocení života) a psychologické fungování (eudaimonismus) jsou na vysoké úrovni, ale existují výjimky.

Rozdělení

Negativní emoce se více objevují v zemích ekonomicky méně vyspělých. Pozitivní emoce, životní pohoda a pocit uspokojení je zjevně vyšší v bohatších zemích. Jako problémový stát v této souvislosti vystupuje Řecko, kde bylo zjištěno velké množství negativních emocí.

Korelace se sociální soudržností

Nízká úroveň sociálního vyloučení, vysoká mezilidská důvěra a účast na společenském dění přispívá k pozitivní pohodě. Hospodářské napětí způsobuje přechodné negativní emoce a, co je důležitější, negativně ovlivňuje životní spokojenost, štěstí a psychickou pohodu. Etnicko-kulturní napětí, i když je velmi výrazné, nesouvisí s dobrými životními podmínkami, zatímco silné přimknutí ke komunitě může být dokonce škodlivé pro štěstí a životní spokojenost.

Závěr

O sociální soudržnosti se říká, že nezádržitelně klesá. Pro takové tvrzení je ale velmi málo empirických důkazů, resp. je nutné tvrzení přímo odmítnout. Studie pro jednotlivé země, jako například nedávna „Social Cohesion Radar of the Bertelsmann Stiftung in Germany“ (Arant, Dragolov a Boehnke, 2017), tvrdí, že neexistují žádné indikace jakéhokoli takového nezvratného negativního trendu. Naopak úroveň sociální soudržnosti např. v Německu je poměrně vysoká, i když rizikové faktory existují i zde. Jedná se zejména o pokračující dělení Evropy na bývalý západ a východ a sociální potíže, jako je například vysoké riziko chudoby. Tato zpráva se věnuje úrovním a důsledkům sociální soudržnosti v EU. Vychází z definice Rady Evropy (Jenson, 2010) a identifikuje pět klíčových aspektů sociální soudržnosti: vnímání sociálního vyloučení, vnímání sociálního napětí, mezilidská důvěra, účast na společenském dění a sounáležitost se společností. Tyto aspekty byly zkoumány s pomocí dat z Evropského průzkumu kvality života společnosti Eurofound (EQLS). Důkazy ukazují, že sociální soudržnost - zvláště jak se projevuje ve svých organických aspektech vnímání sociálního začlenění, mezilidské důvěry a účasti ve společnosti - jsou nezbytnou kvalitou společnosti. To je ovlivněno socioekonomickými rizikovými faktory ve společnosti a jednoznačně má vliv na blahobyt společnosti i občanů. Pokud je štěstí občanů opravdu cennou oblastí národních vlád a institucí EU, sociální soudržnost by se měla stát nedílnou součástí jejich politických agend.

Výzkumná zpráva byla vypracována a publikována v rámci projektu Eurofoundu „Social cohesion and well-being in Europe - Secondary analysis of EQLS 2016 (170703)“.

Dostupné na:
<https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2018/social-cohesion-and-well-being-in-europe>

Odborný měsíčník Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR
SOCIÁLNÍ SLUŽBY
www.socialnisluzby.eu

Z obsahu lednového čísla:

• Aktuality APSS	5
• Rozhovor s Ladislavem Průšou: „Nerad bych se dožil toho, aby lidé vzpomínali na svoje pracovní úspěchy v osmilůžkovém pokoji na LDN“	12
• Psychologie: Úzkostné a depresivní poruchy a kognitivně behaviorální terapie	16
• Pracovní právo: Pracovní doba - směnný provoz	18
• Legislativa: Existuje povinnost poskytovat osobní asistenci 24 hodin denně?	22
• Zdravotní péče: Vliv institucionalizace na zdravotní ukazatele seniorů v Katalánsku	28
• Recenze: Nová knížka vodňanského autora Vinnetou se chce bratřit... a další tajemství prachatického hospice	33
• Veřejný ochránce práv: Základní pojmy „detence“ v sociálních službách	34
• Střípky z domova	38

Z domácího tisku

Parametry sociálního pojištění pro rok 2019 / Jan Příb.

In: Práce a mzda. ISSN 0032-6208. Roč. 66, č. 12 (2018), s. 17–23.

Výše všeobecného vyměřovacího základu a přepočítacího koeficientu pro úpravu tohoto základu jako základní parametry používané v důchodovém a nemocenském pojištění a jejich hodnoty stanovené nařízením vlády pro rok 2019.

Co vás zajímá - ošetrovné a otcovská / Květoslava Cimlová, Šárka Chotěborská.

In: PSK - Personální a sociálně právní kartotéka. ISSN 1211-9482. Roč. 21, č. 11 (2018), s. 7–10.

Odpovědi na dotazy týkající se dávky otcovské poporodní péče a krátkodobého ošetrovného.

Odpor zdravotníků vůči změnám ve zdravotnictví / Jiří Mareš.

In: Kontakt. ISSN 1212-4117. Roč. 20, č. 3 (2018), s. 284–294.

Přehledová studie se opírá o odbornou literaturu z oblasti zdravotnictví, managementu, sociologie a psychologie.

Dostupné z: <https://kont.zsf.jcu.cz/pdfs/knt/2018/03/10.pdf>

Dočasná pracovní neschopnost a invalidita u nejčastějších diagnóz pohybového aparátu - ekonomický dopad pro Českou republiku / Miroslav Bosák, Monika Másilková.

In: Kontakt. ISSN 1212-4117. Roč. 20, č. 3 (2018), s. 323–332.

Vyčíslení nákladů u uznaných invalidit v roce 2016 v porovnání s roky 2014 a 2015.

Dostupné z: <https://kont.zsf.jcu.cz/pdfs/knt/2018/03/15.pdf>

Stanovisko APSS ČR k deinstitucionalizaci sociálních služeb.

In: Sociální služby. ISSN 1803-7348. Roč. 20, č. 11 (2018), s. 12–3.

Stanovisko, které vypracovala Pracovní skupina pro deinstitucionalizaci při APSS ČR, bylo zveřejněno 22.10. 2018.

Lidé mezi námi: Veřejní opatrovníci / Bohdana Rywiková.

In: Rezidenční péče. ISSN 1801-8718. Roč. 14, č. 3 (2018), s. 22–23.

Zkušenosti s prací veřejného opatrovníka - příklad sociální pracovnice Úřadu městského obvodu Slezská Ostrava v Ostravě.

(A)sanace sociálně-právní ochrany dětí / Dita Sálková.

In: Právo a rodina. ISSN 1212-866X. Roč. 20, č. 11 (2018), s. 19–24.

Článek je inspirován definicí inovativnosti v sociální práci s rodinou a dětmi, kterou v „Analýze inovativních postupů a služeb pro rodiny s dětmi v ČR“ (2017) formuloval Institut projektového řízení, a.s.

Koncepce rodinné politiky / Jiřina Vlčková, Jitka Hošťálková.

In: Demografie. ISSN 0011-8265. Roč. 60, č. 3 (2018), s. 290–296.

Koncepce rodinné politiky byla zpracována MPSV ve spolupráci s Odbornou komisí pro rodinnou politiku za účelem zajištění dlouhodobého a systémového řešení rodinné politiky v České republice. V návaznosti na identifikované demografické i společenské trendy a potřeby rodin jsou v Koncepci detailně rozpracována konkrétní opatření rodinné politiky. Příspěvek rozebírá dvě z konkrétních opatření, jež patří ke stěžejním a aktuálně jsou v procesu realizace: Dostupná a kvalitní péče o děti. Systematická spolupráce s kraji a obcemi.

Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/61449038/13005318q3_290-296.pdf/bf43dfa9-65e4-46f4-9443-a4a01a6647b9?version=1.0

Diskriminace v pracovněprávních vztazích / Marie Janšová, Karolína Placzková.

In: Práce a mzda. ISSN 0032-6208. Roč. 66, č. 12 (2018), s. 24–30.

Článek vysvětluje, co je zakázanou diskriminací v pracovněprávních vztazích, jaké z ní existují výjimky a jak je možné se diskriminaci na pracovišti bránit.

Ze zahraničního tisku

Policy instruments and welfare state reform [Politické nástroje a reforma sociálního státu] / Carsten Jensen, Christoph Arndt, Seonghui Lee.

In: Journal of European Social Policy. ISSN 0958-9287. Roč. 28, č. 2 (2018), s. 161–176.

Regulation 1231/2010 on the inclusion of third-country nationals in EU social security coordination: Reach, limits and challenges [Nařízení č. 1231/2010 o zahrnutí státních příslušníků třetích zemí do koordinace sociálního zabezpečení EU: Dosah, omezení a výzvy] / Rob Cornelissen.

In: European Journal of Social Security. ISSN 1388-2627. Roč. 20, č. 2 (2018), s. 86–99. Zvláštní číslo o vnější dimenzi koordinace sociálního zabezpečení EU.

Nařízení EU o koordinaci systémů sociálního zabezpečení poskytují vysoký standard ochrany osobám pohybujícím se v rámci EU. Pracovníci, kteří jsou z řad státních příslušníků třetích zemí, jsou dlouhodobě z této ochrany vyloučeni. Tento článek ukazuje, že vysvětlení tohoto vyloučení lze nalézt v právním základu předpisů EU. Tento článek také ukazuje, jak vývoj v primárním právu v posledních dvou desetiletích připravil cestu pro rozšíření předpisů EU na státní příslušníky třetích zemí.

Shifts in the realized retirement age: Europe in times of pension reform and economic crisis [Posuny v realizovaném věku odchodu do důchodu: Evropa v dobách důchodové reformy a hospodářské krize] / Kathrin Komp.

In: Journal of European Social Policy. ISSN 0958-9287. Roč. 28, č. 2 (2018), s. 130–142.

Mnoho nedávných politických reforem mělo za cíl odložit odchod do důchodu. Takové odložení se zdá důležité, protože stárnutí populace způsobuje nutnost finančně zdravých důchodových systémů a dostatečně velké pracovní síly. Důchodové reformy však neovlivňují pouze to, kdy lidé odcházejí do důchodu, ale také ovlivňují to, co má vliv na realizovaný věk odchodu do důchodu. Navíc ekonomická krize v roce 2008 restrukturalizovala trhy práce, což ovlivnilo odchod do důchodu. Tento článek zkoumá nedávné změny v realizovaném věku odchodu do důchodu a co na to má vliv prostřednictvím víceúrovňových analýz mezinárodních údajů z průzkumu o zdraví, stárnutí a odchodu do důchodu v Evropě.

Odkladanie materstva na Slovensku v generáčnej perspektíve / Branislav Šprocha, Pavol Ďurček.

In: Sociológia. ISSN 0049-1225. Roč. 50, č. 5 (2018), s. 550–578.

V příspěvku se řeší problém, jak proces odkládání mateřství ovlivnil a ovlivňuje demografickou reprodukci a jaké dopady s ním spojené je možné očekávat. Autoři poukazují na některé faktory, které posun reprodukce do vyššího věku na Slovensku ovlivňují.

100 years in the service of the republic - the social care of war veterans in the Czech Republic

The contribution considers the development of social care for war veterans in the former Czechoslovakia and the Czech Republic. At the same time, it reflects on the potential for social work in the Czech armed forces. The text focuses on an analysis of publicly available historical documents in the form of legislative regulations and policies from 1918 to the present, and provides information on the focus of social care for war veterans as well as on its politicisation and aspects of its historical discontinuity in the former Czechoslovakia and the Czech Republic. The conclusion to the text provides a discussion on the necessity for and needs of social work in the Czech armed forces with concern to both war veterans and, generally, armed forces personnel as a relevant target group.

Employment opportunities for disadvantaged persons in the service sector

The issue of disadvantaged persons has, over recent years, been discussed relatively intensely often in parallel with the problem of employing such people in the open labour market. Persons who fall into this group do not necessarily suffer from disability, but may have other problems in their lives that render them unable to integrate into society and to secure employment that would provide them with the appropriate standard of living. They may be single mothers, released prisoners or individuals who have been dependent on addictive substances for part of their lives, etc. However, they also include those who suffer from some kind of disability - physical, visual or hearing impairment, mental disability or those suffering from mental illnesses. Persons suffering from any form of disability require special working conditions over and above those of regular employees in order to perform their work. The creation of protected work positions for people with disabilities, which is becoming increasingly common, provides such people with the opportunity to integrate into mainstream society and to obtain the experience necessary in order to enjoy a meaningful life.

Increase in the minimum wage from 1 January 2019

The minimum wage is the lowest amount of remuneration that employers are allowed to provide for work performed by their employees. It concerns all types of employment relationships - regular employment contracts and legal relationships based on agreements for work performed outside an employment relationship.

The basic legal regulation of the minimum wage and lowest guaranteed wage levels are set out in Sections 111 and 112 of Act No. 262/2006 Coll., the Labour Code, as amended. The amount of the basic minimum wage, the conditions for the provision thereof and the amount of guaranteed wage rates are set by means of Government Decree No. 567/2006 Coll. New legislation, with effect from 1 January 2019, increased the basic rate of the minimum wage for a fixed weekly working time of 40 hours from the previous CZK 12,200 to CZK 13,350, i.e. by CZK 1,150 - a year-on-year increase of 9.4 %.

"Best Practice in the Support of Care Providers and Seniors" international conference

On 11 December 2018, the Prague Congress Centre, Holiday Inn, provided the venue for the "Best Practice in the Support of Care providers and Seniors" international conference. The conference was organised by the Institute for Social Policy and Research under the auspices of the Ministry of Labour and Social Affairs, the President of the National Council of Persons with Disabilities of the Czech Republic, Mr. Václav Krása and the President of the Association of Social Services Providers of the Czech Republic, Mr. Jiří Horecký. The conference was attended by a number of experts from various countries involved in issues concerning informal care, support for care providers, the provision of support services for care providers and those under their care, etc., including for example, Francesca Centola from Belgium, Richard Humphries from Great Britain and Martina Takter from Sweden. The papers presented were both very interesting and informative; moreover, there was a very lively discussion on various issues surrounding care providers and their support which included the participation of conference attendees. The article in the Social Policy FORUM journal provides a short introduction to each of the speakers and the themes of their various contributions.

Social cohesion and well-being in Europe (Eurofound)

Social cohesion implies a sense of togetherness, resilience and orientation towards the common good. There is evidence that living in a cohesive society has a positive impact on subjective well-being, helping to improve the lives of citizens. The well-being of countries and individuals has been increasingly recognised as a societal asset and as an important benchmark for evaluating human progress.

Hlavní náplní ústavu je aplikovaný výzkum v oblasti práce a sociálních věcí na regionální, celostátní i mezinárodní úrovni formulovaný podle aktuálních potřeb orgánů státní správy, popřípadě neziskových či privátních subjektů. Ústav vykonává konzultantskou činnost pro uživatele výsledků výzkumů a organizuje semináře a konference. Výzkumné projekty se každý rok připravují ve spolupráci se zainteresovanými subjekty s ohledem na kontinuitu vývoje vědy a výzkumu v předemných oblastech. Mezi hlavní výzkumné zájmy ústavu patří:

- trh práce a zaměstnanost,
- sociální dialog a pracovní vztahy,
- sociální ochrana,
- rodinná politika,
- příjmová a mzdová politika,
- rovné příležitosti,
- teorie sociální politiky.

Významnou činností ústavu je poskytování komplexních knihovnických a informačních služeb z oblasti práce a sociálních věcí, které zajišťuje oddělení knihovnicko-informačních služeb. V rámci jeho činnosti je kontinuálně budován a zpracováván fond domácích a zahraničních informačních pramenů z uvedené oblasti, ale i z příbuzných oborů a průřezových vědních disciplín.

The RILSA's main role is applied research on labour and social affairs at regional, national, and international levels, formulated in accordance with the current needs of the state administration, and in some cases the non-profit sector and private clients. The Institute provides consultancy for the users of research results and organizes seminars and conferences. Research projects are prepared each year in collaboration with interested parties, with regard to the continuity of science and research in the areas in question. The Institute's main research interests include:

- labour market and employment,
- social dialogue and labour relations,
- social security,
- family policy,
- wages and income policy,
- equal opportunities,
- social policy theory.

An important activity of the Institute, essential for carrying out its research objectives, is the provision of comprehensive library and information services in the field of labour and social affairs. This is done by RILSA's library and information services department.

Kontakt

Dělnická 213/12, 170 00 Praha 7, Czech Republic, tel. +420 211 152 711, <http://www.vupsv.cz>

FÓRUM sociální politiky

